

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА МЕТАЛУРГІЙНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ

О.В. ЛЕТУЧА
ГЛОБАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Дніпро НМетАУ 2018

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА МЕТАЛУРГІЙНА АКАДЕМІЯ УКРАЇНИ**

О.В. ЛЕТУЧА

ГЛОБАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Друкується за планом видань навчальної та методичної літератури,
затвердженим Вченою радою НМетАУ
Протокол № 2 від 05.02.2018

Дніпро НМетАУ 2018

УДК 339.9

Летуча О.В. Глобальна економіка. Конспект лекцій. – Дніпро: НМетАУ, 2018. – 108с.

Містить методологічні основи глобальної економіки та процесів глобалізації.

У навчальному виданні висвітлено інститути та механізми регулювання процесів глобалізації. Пояснення економічних закономірностей супроводжується графічною та аналітичною інтерпретацією.

Призначений для студентів спеціальностей 051,071,072,076.

Іл. 10 .Бібліогр.: 20 найм.

Друкується за авторською редакцією.

Відповідальний за випуск В.М. Тарасевич, д.е.н., проф.

Рецензенти: К.Ф. Ковальчук, д.е.н., проф. (НМетАУ)

Ю.І. Пилипенко, д-р екон. наук, (НГУ)

© Національна металургійна академія
України, 2018

© Летуча О.В.

ЗМІСТ

Тема 1. Часові межі феномена глобалізації.....	6
1.1. Глобальна економіка: сутність та ознаки.....	6
1.2. Альтернативні підходи до визначення часових меж і етапів розвитку глобалізації.....	8
1.3. Методи та функції глобальної економіки як науки.....	11
Тема 2. Сучасна методологія глобалістики.....	12
2.1. Глобалістика і глобалізм як наукове обґрунтування ідеології глобалізації.....	12
2.2. Еволюція концепцій глобалізації.....	13
2.3. Державно-політичні платформи сучасного глобалізму.....	15
2.4. Вашингтонський консенсус: проблеми і наслідки. Пост- Вашингтонський консенсус.....	15
Тема 3. Школи і міждисциплінарний статус глобалістики.....	17
3.1. Основні школи сучасної глобалістики.....	17
3.2. Міждисциплінарний статус глобалістики.....	19
Тема 4. Становлення глобальної економіки.....	19
4.1 Становлення глобальної економіки як процес глобалізації світової економіки та світового ринку.....	20
4.2. Оцінка рівня глобалізації економіки.	22
Тема 5. Цивілізаційні виміри глобальних економічних процесів.....	27
5.1. Поняття та види цивілізації.....	27
5.2. Специфіка локальних цивілізацій.....	30
5.3. Цивілізаційна специфіка перебігу глобальних економічних процесів.....	33
Тема 6. Суперечності і дуалізм сучасного етапу глобалізації.....	37
6.1. Рушійні сили глобалізації.....	37
6.2. Протиріччя та асиметрії економічної глобалізації.....	45
6.3. Дуалізм сучасного етапу глобалізації.....	49
Тема 7. Парадоксальна природа глобальних трансформацій.....	51
7.1. Парадокс глобалізації: сутність та особливості.....	51
7.2. Особливості глобальних трансформацій в сучасному світі.....	53
7.3. Прояви парадоксів в глобальних трансформаціях.....	57
Тема 8. Альтерглобалізм та його форми.....	61
8.1. Антиглобалізм та альтерглобалізм в сучасній глобалістиці.....	62
8.2. Цілі, завдання, принципи, види діяльності, програми альтерглобалізму.....	64
8.3. Перспективи розвитку альтерглобалізму: проблема кінцевої мети і узгодженості дій.....	65
Тема 9. Глобальна економіка як прогностична реальність.....	66
9.1. Особливості сучасного стану глобалізації.....	66
9.2. Підходи, умови і фактори визначення перспектив глобалізації.....	69
9.3. Прогностичні сценарії глобального економічного розвитку.....	70

Тема 10. Регулятивні інститути глобальної економіки.....	71
10.1. Глобальна система економічного регулювання, її об'єкти та суб'єкти.....	72
10.2. Характеристика регулятивних інститутів глобальної економіки...	75
10.2.1. СОТ та її роль у глобальному економічному регулюванні..	75
10.2.2. Міжнародні кредитно-фінансові інститути та їх діяльність..	76
10.2.3. Інші регулятивні інститути глобальної економіки та їх функції.....	77
10.2.4. Роль суспільних інститутів в глобальних економічних процесах.....	84
10.3. Трансформація функцій держави в умовах глобалізації.....	85
10.4. Основні концепції глобального регулювання економіки в контексті перспективних сценаріїв глобального розвитку.....	87
Тема 11. Міжнародні стратегії глобалізації.....	90
11.1. Загальні підходи до визначення стратегії глобального розвитку....	90
11.2. Стратегії Європейського Союзу: мета і результат.....	92
11.3. США та Китай: національні стратегії і можливі сценарії відносин.....	94
11.4. Стратегія розвитку блоку БРІКС.....	95
Тема 12. Конкурентна стратегія розвитку України в умовах глобалізації..	96
12.1. Глобалізм і національна економіка України.....	96
12.2. Україна у процесах європейської інтеграції.....	101
12.3. Участь України у регіональних інтеграційних угрупованнях.....	103
12.4. Проблеми формування стратегії інтеграції України до глобальної економічної системи.....	104
РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА.....	106

Тема1. Часові межі феномена глобалізації

План

1.1. Глобальна економіка: сутність та ознаки.

1.2. Альтернативні підходи до визначення часових меж і етапів розвитку глобалізації.

1.3. Методи та функції глобальної економіки як науки.

1.1. Глобальна економіка: сутність та ознаки

Глобальна економіка – це якісно новий стан світової економіки, яка поступово перетворюється в цілісний глобальний організм, поєднаний гігантською виробничо-збутовою мережею, глобальною фінансовою системою, планетарною інформаційною мережею; наддержавна, планетарна економіка, що базується на стиранні кордонів (лібералізації міжнародної торгівлі, міжнародної трудової міграції та міграції капіталу) і починає створювати власні (наддержавні) механізми, які частково протистоять і співпрацюють з національними механізмами, залежно від економічної політики окремих держав. Глобальна економіка в реальному часі працює як єдине ціле у світовому просторі, незалежно від того, стосується це капіталу, менеджменту, праці, технології, інформації чи ринків.

Становлення глобальної економіки нерозривно пов'язане з процесами глобалізації - всесвітньої економічної, політичної і культурної інтеграції та уніфікації, що охоплює всі сфери життя й має системний характер.

Виділяють дві альтернативні концепції сутності процесу глобалізації економіки (В.Барнза та Л.Ледебурга).

Відповідно до першої концепції глобальна економіка характеризується поєднанням меж національних кордонів, відповідних урядів і національних економік, регулятивної та монетарної економічних систем.

Згідно із другою, глобальна економіка трактується як глобальна мережа взаємозалежних та економічно інтегрованих економічних систем і їх складників – місцевих регіонів, де інтенсивність взаємозалежностей між національними системами – не наслідок їх відповідності, а результат впливу ринків, ресурсів, переваг собівартості, технологій, глобальної політики та протиріч.

Характерними **ознаками** глобальної економіки є різноманітність та суперечливість його складових частин, з одного боку, і зростаюча єдність, взаємозалежність цих складових — з другого.

Різнманітність сучасного світу виражається у багатоманітності народів, незалежних держав, регіонів, об'єднань країн і громадян, що розрізняються за національними, географічними, політичними, ідеологічними, соціальними, економічними та іншими ознаками. Зростаюча різноманітність світу визначається тенденцією до диференціації форм, видів та проявів суспільного життя. Одна з важливих рис різноманітності світу — це виникнення нових незалежних держав і національних економік. Наступна риса, яка характеризує сучасний світ — **суперечливість**. Вона визначається не тільки існуванням і взаємодією двох "полюсних" ознак (різнманітність і цілісність) та протилежних тенденцій (диференціації, з одного боку, інтеграції та глобалізації — з другого), але й системою протиріч. Протиріччя виникають між державами, між угрупованнями держав, між національними економіками, між національною та міжнародною економікою, в міжнародних економічних відносинах та між сферами сучасного світу. Специфічним проявом цих протиріч в умовах домінування в міжнародній економіці розвинутих країн і особливо за обставин монополярності сучасного світу стало таке специфічне явище, як міжнародний тероризм. Інша характерна риса сучасного світу — **цілісність**, яка проявляється у взаємозалежності та єдності різноманітних складових, рис та ознак сучасного світу. Ця цілісність обумовлена тенденцією інтеграції форм і видів суспільного життя. Вона проявляється у взаємопроникненні національних економік; розмиванні меж між різними соціальними прошарками населення; зближенні рівнів політичної культури; функціонуванні зростаючої кількості міждержавних та міжнародних економічних, політичних, соціальних та інших утворень.

Для глобальної економіки характерною є тенденція глобалізації ноосферних процесів, яка виражається у коеволюції суспільства та природи; екологічних імперативах і межах соціально-економічного розвитку людства; нагромадженні глобальних проблем до рівня усвідомлення неможливості їх вирішення без спільних узгоджених зусиль всього людства. Якщо різноманітність світу породжує безліч інтересів, на основі яких і розгортаються суперечності, то взаємозв'язок його складових частин призводить до появи загального інтересу, який слугує єдності, що зростає, та пошуку шляхів подолання суперечностей сучасного світу. У свою чергу, розв'язання одних суперечностей зі зміцненням цілісності сучасного світу веде до появи нових.

Особливостями розвитку сучасного світу є кардинальні соціально-економічні зміни, прискорений розвиток продуктивних сил суспільства та зростаюча взаємозалежність держав світового співтовариства. Суспільний прогрес потребує налагодження конструктивної, творчої взаємодії держав і народів у масштабах усієї планети і створює для цього необхідні передумови. Забезпечення миру і соціального прогресу, як загальнолюдського інтересу, стає домінантою сучасної епохи.

1.2. Альтернативні підходи до визначення часових меж і етапів розвитку глобалізації

У сучасній науковій літературі виділяють декілька альтернативних підходів до визначення хронологічних меж глобалізації. Перший підхід трактує глобалізацію як тривалий історичний процес поетапного формування загальнопланетарної цілісності, що супроводжує весь хід цивілізаційного розвитку. Фахівці Всесвітнього банку виділяють три хвилі глобалізації:

перша – 1870-1914 рр.; друга – 1950-1970 рр. і третя – починаючи з 1970р.

Іншими дослідниками стверджується циклічно-хвильова природа глобалізації і розрізняються три цикли глобалізації:

1) античний цикл (VIII ст. до н.е. – II ст. н.е.): хвиля диференціації – VIII – IV ст. до н.е.; хвиля інтеграції – III ст. до н.е.-II ст. н.е.;

2) середньовічний цикл (III- XIII ст. н.е.): хвиля диференціації– III – VII ст. н.е.; хвиля інтеграції –VIII-XIII ст. н.е.;

3) цикл Нового часу (XIV – XXI ст. н.е.): хвиля диференціації – XIV-XVIII ст. н.е.; хвиля інтеграції – XIX-XXI ст. н.е.

Деякі дослідники виділяють: колоніальну глобалізацію як наслідок

Великих географічних відкриттів XV-XVI ст.; повільну еволюційну глобалізацію, що тривала до кінця XI ст.; прискорену глобалізацію XX ст.

Заслуговує на увагу підхід, відповідно до якого процес глобалізації розділяється на такі етапи: повільну глобалізацію; структурну глобалізацію, пов'язану з переділом світу й утворенням протилежних економічних систем та послідовну глобалізацію (табл 1.1).

Таблиця 1.1

Етапи становлення та еволюції глобальної економіки

Етап глобалізації	Хронологічний період	Головні риси суспільного розвитку	Зміст етапів еволюції глобальної економіки
Повільна	Стародавній світ та середньовіччя	Домінування натурального господарства та традиційного суспільства.	Відбувається формування внутрішнього ринку, як форми господарського спілкування, за якою виробник самостійно продає товари усередині країни.
Структурна	1.XV-XVI ст. 2.Новий час. XVI—XVIII ст. 3.XIX—поч.XX ст. 4.Новітній час. Початок XX ст. — кінець50-р.р. XX ст.	1.Епоха великих географічних відкриттів. Колоніальні захвати і створення перших колоніальних імперій (португальської та іспанської). 2.Мануфактурне виробництво. Епоха первісного накопичення капіталу. Становлення економічних систем, що відповідають моделі „чистого” капіталізму. 3. Промисловий переворот. Розвиток великого машинного виробництва та утвердження індустріального суспільства. Колоніальна експансія і завершення територіального поділу світу колоніальними державами. 4.Становлення в провідних індустріальних країнах змішаної економіки. Територіальний перерозподіл світу. I і II світові війни.	1.Прискорений розвиток міжнародної торгівлі. Формування національного та міжнародного ринків. Світове господарство обмежене сферою застосування купецького та лихварського капіталу. 2.Функціонування світового господарства виходить за межі сфери обігу, поширюючись на сферу виробництва. Ускладнюється механізм світового господарства, з’являються нові форми МЕН, а саме: міжнародна торгівля послугами, вивіз капіталу, міграція робочої сили. Монополізація зовнішньої торгівлі. Виникнення і розвиток протекціоністської торговельної політики. 3.Завершення формування світового ринку як сфери стійких товарно-грошових відносин між країнами, заснованих на міжнародному поділі факторів виробництва. Початок формування

			<p>глобальної економіки, як сукупності національних економік (господарств) і зв'язків між ними.</p> <p>Створення адекватної сучасному світовому господарству системи МЕВ.</p> <p>Домінуючою за темпами розвитку формою МЕВ стає вивіз капіталу, широкого розвитку набуває виробниче і науково-технічне співробітництво, діяльність міжнародних монополій.</p> <p>4. Формування глобальної економіки як глобальної економічної системи.</p> <p>Антагоністичний характер її функціонування мав такі форми прояву: співіснування метрополій, залежних від них держав і колоній, перевага монокультурної спеціалізації у розвитку міжнародного поділу праці, нееквівалентний товарний обмін.</p>
Послідовна	Друга половина XX ст.— початок XXI ст.	<p>Сучасний етап НТР. Початок постіндустріальної епохи.</p> <p>Розпад колоніальної системи.</p> <p>Розпад системи соціалізму.</p> <p>Глобалізація економіки та суспільного життя</p>	<p>Ключовою рисою даного етапу стає розвиток міжнародної економічної інтеграції.</p> <p>Формування глобальної економіки як складної системи взаємопов'язаних національних економік, між - та наднаціональних економічних процесів та інститутів, що їх обслуговують.</p>

1.3. Методи та функції глобальної економіки як науки

Глобальна економіка як наука для дослідження використовує як запозичені з інших наук методи, так і має власні (табл. 1.2).

Глобальна економіка, як дисципліна, виконує такі функції:

- 1) пізнавальну – вивчення та пояснення глобальних економічних процесів та явищ;
- 2) методологічну – глобальна економіка, з одного боку, є фундаментом розвитку конкретних економічних дисциплін (міжнародні стратегії економічного розвитку, міжнародні фінанси, зовнішньоекономічна діяльність підприємства тощо), а з іншого – узагальнює та розвиває їх досягнення;
- 3) ідеологічну – глобальна економіка впливає на формування світогляду та ідеологічних переваг людини;
- 4) практичну – розробка та реалізація ефективної зовнішньоекономічної політики держави.

Таблиця 1.2.

Методи глобальної економіки як науки

Запозичені з	економічної теорії	<ul style="list-style-type: none"> - діалектичний - метафізичний - наукової абстракції - діалектики загального, особливого та одиничного - генетичний, причинно-наслідковий - єдності історичного та логічного - аналізу та синтезу - індукції та дедукції
	мікроекономіки	<ul style="list-style-type: none"> - суб'єктивістський - рівноважного аналізу - статички та динаміки - оптимізації та граничного аналізу - економіко-математичний
	макроекономіки	<ul style="list-style-type: none"> - наукового агрегування - факторного та кількісного аналізу
Власні	Глобальний підхід – передбачає вивчення міжнародної економіки в контексті еволюції людського суспільства та природи	
	Компаративний підхід – полягає у всебічному порівнянні національних, регіональних та міжнародних економік і соціально-економічних процесів	

Тема 2. Сучасна методологія глобалістики

План

- 2.1. Глобалістика і глобалізм як наукове обґрунтування ідеології глобалізації.
- 2.2. Еволюція концепцій глобалізації.
- 2.3. Державно-політичні платформи сучасного глобалізму.
- 2.4. Вашингтонський консенсус: проблеми і наслідки. Пост-Вашингтонський консенсус.

2.1. Глобалістика і глобалізм як наукове обґрунтування ідеології глобалізації.

Глобалістика – міждисциплінарна галузь наукових досліджень, що аналізує сутність, тенденції та причини процесів глобалізації, викликаних нею глобальних проблем та механізм подолання негативних для людини і біосфери наслідків цих процесів.

Глобалістику слід розглядати як комплексну наукову дисципліну, що виникла завдяки інтеграційним процесам, є сферою досліджень та пізнання, де різні наукові дисципліни з позицій свого предмета та метода аналізують найрізноманітніші аспекти глобалізації, пропонують рішення глобальних проблем, розглядаючи їх як окремо, так і разом в якості цілісної системи.

Об'єктом глобалістики як сучасної галузі науки є глобалізм і глобалізація, а предметом – пошук і розкриття закономірностей і законів глобалізації розвитку. Глобалістика, з одного боку, інтегрує в себе широке коло знань у сферах демографії, екології, етногенезу, культури, економіки, соціології, продовольчої і водної безпеки, глобалізованої системи торгівлі за єдиними правилами, комунікації, фінансів, освіти тощо, тобто все, що стосується розвитку людини, а з іншого – формує нові знання щодо поточного та майбутнього розвитку людства.

Глобалізм як теорію, ідеологію і стратегію досліджували тривалий час. Необхідно відрізняти глобалізм як тип свідомості (або планетарну свідомість) та глобалізм як політичну ідеологію певних соціальних сил, що прагнуть спрямувати глобалізаційні процеси відповідно до власних інтересів.

Як тип свідомості глобалізм характеризує осмислення нинішнього етапу руху до універсалізації людського співтовариства, формування системи глобальних цінностей життя.

Глобалізм як політична ідеологія характеризується політичною платформою, надбудовою, змістовним центром процесів глобалізації. Формування сучасних характеристик глобалізму як ідеології відбулося на тлі історичної перемоги прибічників геополітичної стратегії талассократії

(могутності моря) над прибічниками стратегії теллуократії (могутності суші). Взагалі ж залежно від домінування тієї чи іншої стратегії глобалізм може набувати тих чи інших модифікованих ідеологічних форм. *Теллуократія* є історично обумовленою фіксованим простором, стійкістю якісних орієнтацій і характеристик. На цивілізаційному рівні це знаходить відображення у певній консервативній державно-політичній моделі, її юридичних нормативах, етичних і соціальних традиціях, колективізмі та ієрархічності. Практичного втілення теллуократична орієнтація набула в мобілізаційній платформі розвитку, що активно запроваджувалася в країнах із централізованим характером економіки і тоталітарною владою.

Талассократія ґрунтується на протилежних базисах і демонструє більший динамізм, рухомість, схильність до технологічного розвитку. Її пріоритетами є індивідуалізм як вища цінність, розмитість юридичних і етичних норм. Такий тип цивілізації швидко розвивається, активно еволюціонує, легко змінює зовнішні культурні ознаки, зберігаючи незмінною лише внутрішню ідентичність загальної установки.

2.2. Еволюція концепцій глобалізації.

Основними концепціями сучасної глобалістики в контексті генези планетарних проблем людства та пошуку шляхів їх вирішення є наступні:

концепція “межі зростання” – засновники Римського клубу глибинними причинами труднощів реалізації корпоративних проектів і програм вважали глобальні системні ефекти - наслідки деструктивних змін у світовій економічній системі, подолання яких локальними зусиллями неможливе. Практичним результатом досліджень у межах цієї концепції були спроби моделювання світової економічної динаміки. При цьому за змінні бралися п'ять величин: населення, капіталовкладення, виробництво продовольства, використання невідновлюваних ресурсів, забруднення природного навколишнього середовища. Цільова функція визначається робочою гіпотезою про дисбаланс глобальної системи, її перевірка підштовхнула до висновку про те, що в умовах збереження наявних тенденцій зростання людство дуже швидко наблизиться до крайньої межі демографічної та економічної експансії. Причому зростання наштовхується не тільки на планетарно-ресурсні обмеження, а й на внутрішні обмеження людства: егоцентризм елітарних країн і транснаціональних корпорацій, архаїчний суверенітет великої кількості країн і їх конкуренцію, дезінтеграцію людського співтовариства;

концепція “сталого розвитку” - що задовольняв би потреби сучасності, не загрожував майбутнім поколінням задовольняти власні потреби. В рамках планетарних меж економічного зростання критичний поріг сталого зростання світової спільноти уже подоланий, людство споживає значно більше ресурсів, ніж дозволяють закони стабільного функціонування глобальних екосистем. Необхідно зупинити глобальний демографічний вибух у країнах, що розвиваються, і піддати критиці концепції економічного зростання західного типу. На основі концепції розроблена програма, що передбачає пошук нових шляхів для забезпечення прогресу людства не тільки в елітарних регіонах світу і в короткотерміновому періоді, а в планетарному масштабі і на довгострокову перспективу;

концепція “універсального еволюціонізму” - розвивається на базі ноосферного вчення В. Вернадського, глобальна природа розглядається як самоорганізована система, реакція якої є непрогнозованою через величезну кількість критичних порогових факторів. Спільний розвиток світової людської спільноти і біосфери може бути цілеспрямованим, взаємоузгодженим і ефективним. В результаті конструктивної коеволюції може сформуватися ноосферна цивілізація, що відкриває шлях до розвитку нової якості;

концепція “мітозу біосфер” розглядає ноосферу як фактор еволюції Всесвіту, гармонійний синтез біосфери та техносфери. Під техносферою розуміють “глобатеку” - тип нової культури, що охоплює весь планетарний ринок. Експансія “глобатеку” означає досягнення певної економічної рівноваги за умови виходу за межі земної біосфери;

концепція “світ-системного аналізу” аналізує розвиток економік, історію систем і цивілізацій. Криза капіталістичної світ-системи як першої історична форма глобальної системи, що безупинно розвивається у взаємодії ядра (капіталістичної метрополії), напівпериферії і периферії світу, трактується як перехід до посткапіталістичної системи;

концепція “контрольованого глобального розвитку” обґрунтовує створення системи моделей альтернативного глобального розвитку і рекомендацій щодо вибору оптимальних систем управління цим розвитком. При цьому перехід до інформаційного суспільства розглядається як магістральний шлях вирішення глобальних проблем.

Таким чином, наявність альтернативних концепцій глобалістики свідчить про формування її загальних теоретичних засад та необхідність усвідомлення позитивних та негативних рис процесів глобалізації.

2.3. Державно-політичні платформи сучасного глобалізму

Сучасний глобалізм реалізується в чотирьох державно-політичних платформах:

I платформа – створення глобальної економіки завдяки розвитку і поступовому об'єднанню континентальних економічних і фінансових союзів, регіональних валют і континентальних політичних об'єднань. Розширення впливу ЄС на Схід і перетворення НАФТА на спільну американську зону вільної торгівлі мають супроводжуватися створенням і посиленням аналогічних угруповань і об'єднань на інших континентах. На наступному етапі відбувається інтеграція континентальних об'єднань.

II платформа – сприяння поширенню американської господарської практики, американської валюти, законодавства, економічних інститутів на весь світ. Країни, які не приймуть нових умов, ізолюються від глобальної економіки, і зв'язки з ними будуть мінімізовані.

III платформа – поступового сприяння глобалізації завдяки активізації лібералізації економічної і фінансової діяльності, розширення сфери відповідальності міжнародних організацій.

IV платформа – створення єдиного світового економічного правопорядку і на цій основі розвиток інтернаціональних інститутів, які дають змогу проводити скоординовану світову соціально-економічну і фінансову політику.

2.4. Вашингтонський консенсус: проблеми і наслідки. Пост-Вашингтонський консенсус

Реалізація будь-якої з названих державно-політичних платформ передбачає застосування принципів моделі Вашингтонського консенсусу.

Термін «Вашингтонський консенсус» запропоновано у 1998 р. професором Лондонської школи економіки Джоном Греєм у книзі «False Dawn: The Delusions of Global Capitalism» (London: Granta Publications, 1998. – 234 p.). У межах Вашингтонського консенсусу як програми МВФ наполягає на виконанні рекомендацій країнами, що хочуть здійснити ринкові реформи: 1) бюджетна дисципліна (утримання бюджетного дефіциту на мінімальному рівні); 2) податкова реформа (база оподаткування «має бути широкою», а граничні ставки податків – «помірними»); 3) процентні ставки (внутрішні фінансові ринки мають визначати розміри процентних ставок певної країни; позитивні реальні ставки відсотка перешкоджають втечі капіталу і збільшують

накопичення); 4) обмінні курси валют (країни, що розвиваються, повинні погодитися на «конкурентні» обмінні курси, які обіцяють стимулювати експорт); 5) лібералізація торгівлі (митні тарифи мають мінімізуватися і ніколи не застосовуватися до проміжних товарів, необхідних для виробництва експорту); 6) приватизація (приватна промисловість функціонує ефективніше; державні підприємства слід приватизувати); 7) дерегулювання (надмірне урядове регулювання сприяє корупції та дискримінації дрібніших підприємств, що не захищені від бюрократії); 8) права власності (права власності мають бути захищені; слабкі закони і погана правова система знижують стимули до накопичення і акумуляції багатства).

Результатами реформування національної економіки за принципами Вашингтонського консенсусу стали: скорочення виробництва більш ніж у 2 рази порівняно з 1991 р.; перехід на бартер значної частини економіки; високі темпи інфляції; підриг національного виробництва; збільшення технологічного розриву з розвинутими країнами; зростання бідності; збільшення надходжень до західних банків тощо. Зрозуміло, чому в ХХІ ст. рецепти реформування за МВФ відкинули не тільки Далекий Схід (Китай, В'єтнам), Південно-Східна Азія, Іспанія, Туреччина, Єгипет та ін., а й країни Центральної та Східної Європи (наприклад, Польща та Угорщина)

В Україні вихід з економічної кризи відзначився відмовою від принципів реформ за умовами МВФ. Україна розпочала будувати власну економічну модель на основі поступового розвитку продуктивних сил, власних традицій, культури, духовності тощо. Пріоритетним напрямком обрано євроінтеграцію. Саме у формуванні Пост-Вашингтонського консенсусу виявилася тенденція поступового переходу країни до економіки відкритого типу. Рекомендації Пост-Вашингтонського консенсусу: 1) досягнення макроекономічної стабільності (контроль над інфляцією, управління бюджетним дефіцитом і дефіцитом поточного платіжного балансу, стабілізація виробництва і сприяння економічному зростанню); 2) фінансові реформи (підтримка безпеки й надійності, стимулювання конкуренції, захист споживачів, сприяння доступу до капіталу тих соціальних груп, що позбавлені його); 3) держава як доповнення до ринку (формування людського капіталу, передача технологій); 4) підвищення ефективності держави (через використання нею ринкових механізмів); 5) розширення цілей розвитку (покращення освіти, охорона навколишнього середовища, інвестування у розвиток технологій, залучення громадян до процесу прийняття політичних рішень).

Тема 3. Школи і міждисциплінарний статус глобалістики

План

3.1. Основні школи сучасної глобалістики.

3.2. Міждисциплінарний статус глобалістики.

3.1. Основні школи сучасної глобалістики

Основними школами сучасної глобалістики є гіперглобалізм, скептицизм та трансформаціонізм (табл.3.1).

Таблиця 3.1.

Порівняльна характеристика поглядів гіперглобалістів, скептиків та трансформаціоністів

Критерії оцінки	Гіперглобалісти	Скептики	Трансформаціоністи
Фактори новизни	Глобальне століття	Торговельні блоки	Рівні глобальної взаємопов'язаності
Домінуючі риси	Глобальне управління та глобальне громадянське суспільство	Зменшення взаємозалежності світу	Екстенсивна та інтенсивна глобалізація
Влада національних урядів	Зменшується	Збільшується	Реорганізована
Рушійні сили	Капіталізм і технологія	Держави та ринки	Нова архітектура світового порядку
Форми стратифікації	Розмивання старих ієрархій	Маргіналізація	Об'єднанні сили сучасності
Домінуючий інтерес	Інформаційні мережі	Національний інтерес	Трансформація політичної спільноти
Концептуалізація глобалізації	Реорганізація існуючої структури	Інтернаціоналізація та регіоналізація	Реорганізація міжрегіональних відносин
Траєкторія еволюції	Глобальна цивілізація	Регіональні блоки	Глобальна інтеграція та фрагментація
Результат	Кінець нації-держави	Інтернаціоналізація	Трансформація державної влади в політику глобалізації

Глобалізм (революційний глобалізм) поширюється як успішний варіант суспільного розвитку за західною моделлю і представляє глобалізацію майбутнього як фундаментальну реконфігурацію всієї системи людських дій. В основі цих ідей – неоліберальна теорія і практика, відповідно до якої глобалізація є специфічним варіантом інтернаціоналізації господарського, політичного та культурного життя людства, орієнтованого на форсовану

економічну інтеграцію у глобальних масштабах з максимальним застосуванням науково-технічних досягнень та вільно-ринкових механізмів.

Гіперглобалісти (Р.Кеохейн і Дж. Най, К. Поппер, Т. Фрідман, Ф. Фукуяма, К. Омае, З. Бжезінський, Дж. Сорос) вважають, що глобальна економіка все більше інтегрується, глобальний капітал змушує всі уряди дотримуватись неоліберальної економічної дисципліни, політика стає сферою раціонального економічного управління. Гіперглобалісти передбачають виникнення глобальної цивілізації, глобального громадянського суспільства і появу абсолютно нового світового порядку. Держави стають все менш ефективними і слабкими в конкуренції з новими міжнародними суб'єктами. Гіперглобалісти впевнені, що відбувається денаціоналізація економічної й політичної влади. Інтеграція держав у наднаціональні економічні об'єднання стає все більш значною частиною глобалізації. Гіперглобалісти, як прихильники суб'єктивно-ідеологічного підходу до процесів глобалізації, обґрунтовують свою позицію тим, що більшість економічних процесів, які відбуваються в сучасному світі, пов'язані виключно з діяльністю транснаціональних корпорацій. Зростання ТНК і мереж глобального виробництва створює безкордонну економіку, за якої уряд втрачає можливість управління національною економікою.

Скептики (П.Херст, Г.Томпсон, Д.Аллен, Р.Гілпін, Н.Ферпоссон) виступають з критикою теорії та практики глобалізації. Представники скептичної школи ставлять під сумнів, що має місце саме процес глобалізації, а не процес ускладнення світового порядку. Вони бачать в глобалізації поширення західного модернізму, а світову інтернаціоналізацію вважають продуктом розповсюдження американського світового порядку. Під глобалізацією скептики розуміють уніфікацію життя на основі єдиних ліберальних цінностей. Поняття глобалізації, на думку скептиків, – це винахід захисників вільної торгівлі, які прагнуть знищити державу загального добробуту і тим самим зменшити державні видатки.

Трансформісти (еволюційні глобалісти) вважають сучасну форму глобалізації історично безпрецедентною, що свідчить про адаптацію держав і суспільств до взаємозалежного нестабільного світу з його соціальними та політичними змінами.

Трансформісти (Е.Гідденс, М.Кастельс, Б.Аксфорд, Д.Хелд, Д.Гольдблатт, Е.Макґрю, Д.Перратон, Дж.Розенау, Е.Гідденс) вважають, що глобалізація – це потужна сила, яка трансформує світ, змінює світовий порядок.

3.2. Міждисциплінарний статус глобалістики

Глобалістика належить до міждисциплінарних наук і досліджує усю сукупність проблем, які породжуються глобалізацією та проявляються у її політичних, екологічних, економічних, соціальних, демографічних, ідеологічних, культурних, технологічних аспектах, дослідження яких вимагає комплексного підходу.

Глобалістика наддисциплінарна і міждисциплінарна, і лише у рамках цієї нової сфери можна знайти відповіді на фундаментальні питання сучасного буття. Серед найважливіших наукових завдань глобалістики – розкриття витоків та внутрішніх механізмів і закономірностей глобалізації, її соціально-політичного сенсу та можливостей політичних суб'єктів активно впливати на її спрямованість відповідно до своїх інтересів. Вони вимагають пошуку адекватної методологічної бази, покликаної поєднати осмислення принципових мегатенденцій світового розвитку з урахуванням потреб їх корегування згідно з національними інтересами. На порядок денний ставиться питання необхідності управляти цими силами і процесами, а звідси – питання про пошук адекватної методології їх осмислення і перетворення. Саме тому на особливу увагу заслуговує політична глобалістика, яка сформувалася на стику глобалістики, теорії світової політики, а також міжнародної економіки. Предметна специфіка цієї наукової субдисципліни полягає у вивченні глобального виміру світу політики, тобто політичних структур та відносин, що формуються у глобальному суспільстві. Предметом політичної глобалістики стає політичний вплив дій урядів, міжнародних інститутів з метою уніфікації національних економік, політичних режимів і правових систем.

Тема 4. Становлення глобальної економіки

План

4.1 Становлення глобальної економіки як процес глобалізації світової економіки та світового ринку.

4.2. Оцінка рівня глобалізації економіки.

4.1. Становлення глобальної економіки як процес глобалізації світової економіки та світового ринку

Глобальна економіка - цілісна, диверсифікована, багаторівнева, ієрархічна система, що охоплює сукупність міжнародних форм науки, техніки, виробництва, обігу різноманітних товарів та послуг, капіталів та робочої сили. Її домінантними структурами є: глобальні ринки разом із міжнародними комунікаційно-інформаційними системами, які власне і роблять із світової, міжнародної економіки, світового, міжнародного ринку (світових, міжнародних ринків) глобальні; численні суб'єкти, що здійснюють міжнародну економічну діяльність та провадять відповідну міжнародну економічну політику.

На сьогодні глобальна економіка та її домінантна функціональна компонента - глобальний ринок - становить одну з найскладніших органічних систем сучасності, адекватним теоретичним відображенням якої є універсальне, позитивне економічне знання про світову економічну еволюцію, тобто еволюцію та трансформацію світової економіки та світового ринку в глобальну економіку та глобальний ринок, які вирізняються надзвичайною різноманітністю своїх підсистем, окремих елементів та суб'єктів. При цьому глобальні трансформаційні процеси об'єктивно вимагають узгодження ринкових перетворень та національної економічної політики з глобалізованою економічною системою, з структурою, механізмами функціонування та регулювання (ринкового саморегулювання, корпоративного управління та світ-державного регулювання глобальними наддержавними регуляторними інституціями), з метою адаптації національного господарства, національної економіки (її структури, стандартів продуктивності та якості, рівня людського розвитку, конкурентоспроможності товарів та послуг, науково-технологічного, інфраструктурного та інституціонального забезпечення) до стандартів, вимог, трендів та принципів функціонування глобальної економічної системи, що має стати основою та запорукою поступового (взаємовигідного як для України, так і для світової спільноти) інтегрування національного господарства в регіональні міжнародні та глобальну економічні системи.

Відтак, зазначимо, що процес становлення глобальної економіки є закономірною тенденцією інтеграції світового господарства в єдиний економічний простір, що власне і складає зміст такого процесного явища, як "глобалізація економіки" чи "економічна глобалізація" (рис. 4.1).

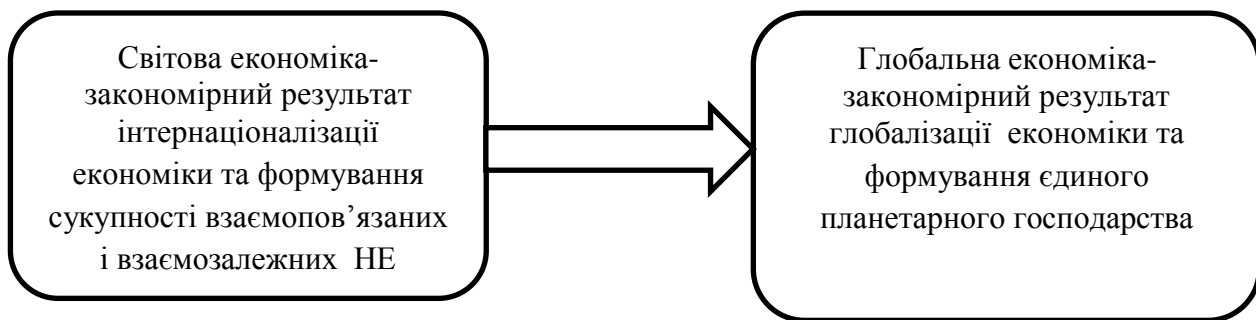

Рис.4.1. Глобалізація економіки як процес переходу від світової до планетарної господарської системи

Глобальна економіка існує “над” національними економіками, агентами та акторами і є автономною від них, надає їм специфічних характеру та форми, огортає власними рушійними силами. Вона функціонує “згори донизу” і визначає, що можуть і що не можуть робити на національному рівні державні і приватні агентства.

Глобальна економіка знаходить своє відображення в появі міжрегіональних мереж, систем економічної взаємодії та обміну, які, ущільнюючи глобальну взаємозалежність між спільнотами, державами, міжнародними інституціями, неурядовими організаціями та мультинаціональними (транснаціональними) корпораціями, утворюють новий світовий економічний порядок.

Ознаки глобальної економіки:

- по-перше, глобальна економіка є стратифікованою структурою, оскільки відображає існуючі ієрархії (світова економіка, національні економіки, регіональні економіки в системі внутрідержавного ТПП, домогосподарства, підприємства) та форми економічної взаємодії (наприклад, торгівля та ринки, фінансова система, виробнича мережа, ТНК, глобальні союзи, асоціації);

- по-друге, глобальна економіка включає всі царини економічної діяльності - виробництво, торгівлю, фінанси, інвестиції, наукову та інноваційну діяльність, освітню діяльність та підготовку кваліфікованих кадрів тощо;

- по-третє, глобальна економіка структурує та реструктуризує владні відносини (через інтеграцію та інтернаціоналізацію), що, з одного боку, осередки влади стають просторово віддалені від суб'єктів та територій, а з іншого, - владні відносини глибоко вписуються в процеси територій. Економіка стрімко виходить з-під влади національних держав і стає керованою наднаціональними силами, а не лише зусиллями урядів окремих держав.

Поряд із тим, глобальні спільноти, очевидно, не зможуть приділяти увагу вирішенню місцевих (локальних) проблем. І цим повинні займатися саме держави. В обслуговуванні локальних проблем саме і полягає їхня нова місія.

Отже, глобальна економіка - якісно новий етап розвитку світової економіки, яка поступово перетворюється на цілісний єдиний глобальний організм, утворений гігантською виробничо-збутовою, глобальною фінансовою та планетарною інформаційною мережею.

Рис. 4.2. Функціональні блоки глобальної економіки

У такій економіці головними суб'єктами є глобальні чи, як їх сьогодні називають, транснаціональні компанії (ТНК) - організації, що не вбудовані в національну основу і спроможні самостійно здійснювати економічну діяльність. ТНК трансформуватимуться в глобальні корпорації, які будуть мігрувати по всьому світові з метою отримання конкурентних переваг та надійних і великих прибутків.

Водночас, на наш погляд, глобалізація не є завершеним процесом. Процеси глобалізації та глобальні трансформації, які в перспективі можуть призвести до створення дійсно глобалізованої світової економіки, відбуваються досить стрімко. Але здійснюються вони достатньо нерівномірно в галузевому розрізі. Так є галузі, повністю глобалізовані (автоперевезення, комп'ютерна, автомобільна та фармацевтична промисловості), частково глобалізовані (телекомунікації, космонавтика).

4.2. Оцінка рівня глобалізації економіки

Економічна глобалізація відкриває можливості для всесвітнього розвитку, однак темпи її поширення нерівномірні. Тому важливим питанням дослідження економічної глобалізації та глобальної економіки є їх оцінка.

Для оцінки ступеня глобалізації економіки, тобто економічної інтеграції країн планети, що обумовлена насамперед торговельними й фінансовими

потоками, рухом людей (праці) і знань (технологій) через міжнародні кордони, використовують різноманітні показники та рейтинги.

Напрямами економічної глобалізації, а відтак функціональними блоками-елементами становлення глобальної економіки є:

- міжнародна торгівля товарами, послугами, технологіями, об'єктами інтелектуальної власності;
- становлення глобальних монополій;
- міжнародний рух факторів виробництва (капіталу у вигляді прямих іноземних інвестицій, робочої сили);
- міжнародні фінансові операції - кредити (приватні, державні, міжнародних організацій), основні цінні папери (акції, облігації й інші боргові зобов'язання), похідні фінансові інструменти (ф'ючерси, опціони й ін.), валютні операції;

процеси регіоналізації економіки.

Співвідношення між перерахованими напрямами, блоками й формами в межах кожного з них з часом, і особливо в останні роки, істотно змінювалися.

Ці напрями, блоки й форми глобальної економіки як економічне явище мають відповідні параметри, за якими можна визначити рівень їх розвитку.

Відтак, пропонуються різні показники оцінки процесу економічної глобалізації та ГЕ як системи з різним рівнем її становлення та розвитку.

Найпростішими показниками є темпи зростання міжнародної торгівлі, прямі іноземні інвестиції, міжнародні операції з акціями.

Крім цього, використовують низку абсолютних і відносних величин. Перші характеризують загальні масштаби зростання зовнішньоекономічних операцій. Другі дозволяють зрівняти їх із темпами росту з такими базовими економічними показниками, як валовий внутрішній продукт, національний дохід або обсяг інвестицій.

Сучасна тенденція розвитку світових ринків вказує на те, що швидше за все збільшується обсяг міжнародних фінансових операцій, далі міжнародний рух капіталу (прямі інвестиції) і міжнародна торгівля. Разом з тим, у межах фінансового напрямку особливо стрімко зростають валютні операції й обсяг міжнародних угод із цінними паперами (включаючи похідні фінансові інструменти).

Більшість дослідників теорії й практики світової економіки та міжнародного бізнесу пропонують оцінювати рівень економічної глобалізації світової економіки за наступними показниками:

1) обсяг інтернаціоналізованого (міжнародного) виробництва товарів та послуг і темпи його зростання в порівнянні з обсягом і темпами зростання всього валового продукту в світі;

2) обсяг і динаміка прямих іноземних інвестицій у порівнянні з обсягом і динамікою всіх інвестицій (внутрішніх і міжнародних);

3) обсяг і динаміка міжнародної централізації капіталу (у вигляді злиття і поглинань компаній між країнами) у порівнянні із загальними даними про централізацію капіталу (включаючи злиття й поглинання всередині країн);

4) обсяг і динаміка великих, складних комплексних міжнародних інвестиційних проєктів (проєктне фінансування) у порівнянні із загальними масштабами подібних проєктів (і внутрішніх, і міжнародних), наскільки дозволяє наявна статистика;

5) обсяг всієї міжнародної торгівлі товарами й послугами й темпи його зростання в порівнянні з валовим продуктом;

6) дані про міжнародні операції з патентами, ліцензіями, ноу-хау;

7) обсяг і динаміка міжнародних операцій банків і інших кредитних установ у порівнянні із загальним обсягом і динамікою всіх їхніх операцій;

8) обсяг і динаміка міжнародних фондових ринків у порівнянні із загальними розмірами цих ринків і темпами їхнього зростання (портфельні інвестиції: загальні й міжнародні), причому доцільно розрізняти основні сегменти цих ринків, облігації й інші боргові зобов'язання (державні та приватні), акції, похідні цінні папери (ф'ючерси, опціони), операції своп;

9) обсяг і динаміка валютних ринків у порівнянні із загальними масштабами грошових ринків.

Значення кожного з цих показників є нерівнозначним. Тому кожному з них доцільно додати певної ваги, надаючи пріоритет сфері виробництва, науково-технічному прогресу, потім сфері обігу й, нарешті, фінансовій сфері як найбільш рухливій й глобалізації.

Процес економічної глобалізації здійснюється в трьох видах діяльності: торгівля, інвестиції, виробництво, що передбачає і відповідну систематизацію показників економічної глобалізації (за сферами діяльності).

Зокрема, для оцінки глобалізації торговельної діяльності використовують коефіцієнт торговельної відкритості (К_{тв}):

$$K_{тв} = [EXP / ВВП] - 100\%, \quad (4.1)$$

де EXP - експорт продукції для відповідного рівня територіальної соціально-економічної системи (ТСЕС), що досліджується (світова економіка, економіка країн, економіка галузей країн, корпорації);

ВВП - валовий внутрішній продукт (відповідно для рівнів світової економіки, економіки країн) або ВП - обсяг виробництва продукції (відповідно для рівнів економіки галузей країн, корпорацій);

Для оцінки глобалізації інвестиційної діяльності використовують коефіцієнт інвестиційної відкритості (Ків):

$$K_{iv} = [ПП/ВВП] - 100\%, \quad (4.2)$$

де ПП - прямі інвестиції в країни світу на відповідних рівнях дослідження.

Для оцінки глобалізації виробничої діяльності рекомендують використовувати компонент індексу транснаціоналізації TNI - «обсяг продажів»:

$$TNI \text{ sales} = [RF/RT] - 100\%, \quad (4.3)$$

де RF й RT - відповідно закордонні й загальні обсяги продажів транснаціональної корпорації на різних рівнях дослідження.

Для визначення ступеня глобалізації, наприклад, підприємства (групи підприємств чи галузі) можна використовувати такі показники:

- присутність підприємства, його товарів та послуг у всіх економічних зонах так званої тріади (ядро, буферна зона і периферія);
- існування інших транснаціональних зв'язків;
- наявність світової стратегії, яка координується групою чи підприємством.

Характерною особливістю економічної глобалізації в сучасних умовах є те, що країни, які перебувають на різних рівнях економічного розвитку, знаходяться, відповідно, на різних ступенях включення в глобалізаційні процеси, а понад 50 країн із найнижчим рівнем економічного розвитку - фактично поза межами глобальних змін.

У світовій практиці відомі два основних рейтинги оцінки глобалізації на рівні окремих країн світу. Перший розробив Швейцарський економічний інститут дослідження (Цюріх), а другий - політологічний журнал «Foreign Policy» та консалтингова компанія «A.T. Kearney». За обома рейтингами щорічно розраховуються індекси глобалізації, відповідно КОФ і СЕІР. Індекс глобалізації КОФ розраховується за трьома категоріями: економічна глобалізація (Кег 34%); соціальна глобалізація (Кsg 37%); і політична глобалізація (Крг 29%). У 2012 році Україна за індексом рівня глобалізації по

версії КОФ в рейтингу серед 208 країн зайняла 44 місце (з індексом 67,48), що на дві рейтингові позиції вище, ніж Росія.

Рейтинг глобалізації за індексом глобалізації СЕІР визначається на основі оцінки 12 показників, об'єднаних у 4 ключові категорії: економічна інтеграція (Іег 0,25%); персональна інтеграція через особисті контакти (Ірег 0,25%); технологічна глобалізація (Ітг 0,25%); політична глобалізація (Ірг 0,25%).

При цьому оцінку рівня економічної глобалізації окремої країни здійснюють на основі врахування: а) рівня економічної інтеграції країни, що визначається на основі аналізу даних щодо руху товарів, послуг, капіталів, частки країни в міжнародній торгівлі, відкритості національної економіки, зіставлення внутрішніх і світових цін;

б) рівня інтенсифікації грошових потоків, що визначається на основі аналізу обсягів і спрямованості прямих іноземних інвестицій, портфельного капіталу, надходжень від іноземних інвестицій тощо.

Рівень політичної інтеграції визначається з урахуванням участі країни в міжнародній дипломатичній діяльності, системі міжнародної безпеки, членства в міжнародних організаціях, участі в міжнародних миротворчих місіях.

Рівень особистих контактів за межами країни встановлюється на основі аналізу обсягів міжнародного туризму, міжнародних телефонних зв'язків, грошових переказів та інших міжнародних трансферів.

Рівень поширення Інтернету для визначення рівня поширення глобальних технологій визначається на основі врахування кількості користувачів, інтернет-хостів та безпечних провайдерів.

До речі, серед 72 найбільших за рівнем ВВП та чисельністю населення країн, обраних у 2007 році журналом «Foreign Policy» спільно з консалтинговою компанією «A.T. Kearney» для проведення дослідження їх економічної інтегрованості в глобальну економіку та визначення рейтингу глобалізації за індексом глобалізації СЕІР, Україна займала 42 місце.

Індекси глобалізації свідчать, що найбільш глобалізовані країни переважно є невеликими за розміром і чисельністю населення. До найбільш глобалізованих країн належать Бельгія, Ірландія, Нідерланди, Швейцарія, Швеція, Данія, Люксембург. Для України індекс глобалізації за системою КОФ в 2010 році та 2012 році відповідно склав 67,78% та 67,48%, за яким у рейтингу серед 207 (2010 р.) та 208 (2012 р.) країн Україна зайняла 47 та 44 місце відповідно. Тобто Україна має рівень залучення в глобальне середовище вище від середнього.

При цьому серед складових індексу глобалізації найнижчий рівень Україна має за індексом соціальної глобалізації - 57,78% (2010 р.). Середнім є

індекс економічної глобалізації - 64,84% (2010 р.), що відображає взаємозв'язок між потребами людей та можливостями виробництва та розповсюдження товарів і послуг завдяки міжнародній торгівлі, надходженню іноземних інвестицій. Високим є рівень політичної глобалізації - 86,07% (2010 р.), що відображає політичну вагу та вплив країни на світові процеси, масштаби розширення її участі в цих процесах. Могутні за розміром ВВП країни зберігають низькі рівні співвідношення «зовнішня торгівля й ВВП». Країни з високими рівнями такого співвідношення, у тому числі Україна, є більш уразливими до викликів розвитку світового господарства.

Різноманітність підходів до природи та тенденцій розвитку економічної глобалізації обумовлює й множинність рейтингів, які визначають рівень участі країни в цьому процесі.

Загальновизнаними рейтингами у світової науки є:

- рейтинг глобалізації, що охоплює найбільш істотні показники рівня участі країни у світогосподарських процесах і суспільних відносинах;
- рейтинг глобалізації конкурентоспроможності, що характеризує ступінь пристосованості тієї чи іншої країни до світових інтеграційних процесів;
- індекс конкурентоспроможності бізнесу, який характеризує мікроекономічні аспекти такого пристосування, досліджуючи розвиток конкурентоспроможності на рівні компаній.

Вказані методи можуть бути використані для аналізу характеру впливу процесу економічної глобалізації на міжнародну та національну економіку.

Тема 5. Цивілізаційні виміри глобальних економічних процесів

План

5. 1. Поняття та види цивілізації.

5.2. Специфіка локальних цивілізацій

5.3. Цивілізаційна специфіка перебігу глобальних економічних процесів.

5. 1. Поняття та види цивілізації

Під цивілізацією розуміють “соціокультурний простір буття, що структурується і формується на основі універсальних, тобто надлокальних, цінностей, які виражаються у світових релігіях, системах моралі, права і мистецтва. Ці цінності поєднуються з розгалуженим комплексом практичних і духовних знань та розробленими символічними системами, які сприяють подоланню локальної замкнутості первісних колективів.

До критеріїв цивілізації відносять: наявність писемності та засобів збереження і поширення писемних засобів; спільну релігію або морально-філософське вчення; наявність міст; освічену еліту, здатну генерувати ідеї і забезпечувати розвиток; наявність “високого мистецтва” з витонченими стилями, що винищується над народною культурою; розвинену торгівлю як наслідок розвиненого відтворювального господарства з суспільним поділом праці та інститутом власності, що перебуває під захистом держави; розвинену систему економічних відносин виробництва, обміну і розподілу, тобто наявність економічного базису цивілізації; наявність політичної структури управління, що заміщує архаїчні форми родоплемінної організації; розвинену систему символів та уніфіковане розуміння історії, спільне ретроспективне та перспективне сприйняття часу.

Виділяють дві концепції цивілізації: культурно-матеріалістичну та культурно-історичну.

Культурно-матеріалістична концепція (М. Блок, Л. Февр, Ф. Бродель), розглядає цивілізацію як цілісну систему, що охоплює: 1) економічну; 2) соціальну; 3) політичну; 4) культурно-психологічну підсистеми.

Ключовими елементами економічної підсистеми є: виробництво, обмін, споживання, техногенез, механізми регулювання економічних процесів.

Соціальна підсистема охоплює такі аспекти людського життя і розвитку, як: сім'я, родина, здоров'я, житло, харчування, робота і дозвілля, соціальний захист тощо.

Політична підсистема об'єднує основні інститути суспільства: звичаї, норми, право, влада, партії, організації й рухи, об'єднання тощо.

Культурно-психологічна підсистема охоплює духовне життя, культурні норми і цінності тощо.

Культурно-історична концепція стверджує, що еволюція людського суспільства відбувається в три етапи: дикість (існування людей у стаді); сільське життя (поява відтворювальної економіки); цивілізація (співжиття людей у містах із ремеслами, торгівлею, науками і мистецтвами, а також створення ієрархічної системи вертикального підпорядкування, яка привласнює і розподіляє додатковий продукт). Відтак, поява цивілізації зумовлена об'єктивною виробничою потребою спільного добування життєвих благ.

Аналізуючи цивілізації, представники культурно-історичної концепції цивілізації (О. Шпенглер, М. Бердяєв, П. Сорокін, А. Тойнбі, Н. Еліас) насамперед акцентують увагу на духовному чиннику, який і зумовлює їх особливості.

Локальні цивілізації виникли близько шести тисячоліть тому в межах стародавніх держав та їх об'єднань - у Шумері, Єгипті, Індії. Потім вони змінювалися, зникали, трансформувалися у цивілізації нових поколінь.

Загалом виділяють 4 фази економічного розвитку і за ними класифікують цивілізації.

До архаїчної фази відносять месопотамську, єгипетську, далекосхідну, мезоамериканську, класичну, південноазійську, афро-азійську цивілізації.

До доіндустріальної належать західна, далекосхідна, євразійська цивілізації.

Цивілізаціями індустріального етапу економічного розвитку є: 1) західна, 2) православно-християнська, 3) ісламська, 4) індуїстська, 5) далекосхідна.

Постіндустріальна епоха формувалася такими цивілізаціями:

1) євразійська, 2) східноєвропейська, 3) західноєвропейська, 4) північноамериканська, 5) латиноамериканська, 6) африканська, 7) японська, 8) китайська, 9) буддійська, 10) індійська, 11) мусульманська, 12) океанічна.

Формування цивілізацій четвертого постіндустріального покоління зумовлене: по-перше, новим етапом історичного процесу; по-друге, зміною техногенної цивілізації на гуманістично-креативну, ноосферну, постіндустріальну форму; по-третє, викликами з боку процесів диференціації та дезінтеграції на нових принципах.

Слід зазначити, що процес дезінтеграції найбільше спостерігається передусім у межах західної цивілізації, яка, маючи за історичне ядро Західну Європу, опанувала індустріальне суспільство і поширилася на Північну та Латинську Америку, Австралію та Океанію, перетворила на колонії Індію, Африку, підпорядковувала своєму впливу Китай.

Розрізняють цивілізаційні світи:

- Китайсько-Далекосхідний;
- Індійсько-Південноазійський;
- Мусульмансько-Афразійський;
- Макрохристиянський.

Макрохристиянський світ характеризується найбільшою неоднорідністю та включає: Західноєвропейсько-північноамериканську цивілізацію; Латиноамериканську та Православно-Слов'янську цивілізації, а в межах останньої Західноправославну та Східноправославну субцивілізації.

Кожна субцивілізація характеризується такими параметрами: "цілеустановка", розуміння мети життя та способи досягнення мети.

Тип розвитку цивілізації визначається на основі таких ознак: спільність засад ментальності; спільність і взаємозалежність історико-політичної долі та економічного розвитку; взаємопереплетення культур; наявність сфери спільних інтересів і спільних завдань у зв'язку з перспективами розвитку.

Головними ознаками цивілізації, яка сьогодні формується, є: широка інтелектуалізація виробництва; пріоритетний розвиток науки; розвиток складної розумової праці.

5.2. Специфіка локальних цивілізацій

Локальні цивілізації виражають культурно-історичні, релігійні, економіко-географічні особливості окремої країни, групи країн, етносів, пов'язаних спільною долею, які функціонують в межах загальноісторичного прогресу. *Ознаки локальних цивілізацій*: певна єдність культурної спадщини; неспівпадання меж цивілізації з географічним ареалом її виникнення; релігійна ідентичність; відносна компактність комунікативного простору.

Серед основних класифікацій локальних цивілізацій, властивих індустріальній епосі виділяють:

- п'ять локальних цивілізацій (за А. Тойнбі) - західне суспільство; православно-християнське суспільство; ісламське суспільство; індуїстське суспільство; далекосхідне суспільство;

- три групи локальних цивілізацій (за Б.М. Кузиком і Ю.В. Яковцем) - західні – західноєвропейська, східноєвропейська, північноамериканська (США і Канада), латиноамериканська і океанічна; східні – китайська, японська, індійська, мусульманська, буддійська; змішані – євразійська, африканська;

- сім-вісім локальних цивілізацій (за С. Хантингтоном) - західну, японську, китайську, індійську, ісламську, латиноамериканську, слов'яно-православну і, можливо, африканську.

Спільним для всіх підходів є виокремлення західної цивілізації, в якій і народилася сучасна економічна наука та її вчення про неминучість і закономірність глобалізації (табл 5.1).

В основі формування західної цивілізації – католицизм і протестантизм. До цінностей протестантів слід віднести індивідуальну свободу вибору в усіх сферах життя та захист інтересів приватного власника. При цьому економічна свобода може ґрунтуватися лише на гарантованому і непорушному праві приватної власності. Суспільство, засноване на праві приватної власності, не може гарантувати рівні права і свободи своїм громадянам вже внаслідок того, що в його умовах неможлива рівність у розподілі самої власності. Головними системними елементами сучасного західного світу є США і Європейський Союз (ЄС).

Цивілізації світу

Види цивілізацій	Питома вага в населенні світу (%)	Частка у світовому валовому продукті (%)
Конфуціанська	24	14
Ісламська	18	12
Індуїстська	16	1,5
Західна	11	46
Африканська	11	1
Латиноамериканська	10	8
Православно-слов'янська	7	4
Японська	1,5	8

Досвід вирішення релігійних проблем в ЄС свідчить про його готовність винести за дужки своїх нормативних документів питання християнства, відмовитися від релігії як ідеологічної і моральної основи. Європейські дослідники констатують, що однією з основних тенденцій західного світу є його дехристиянізація, підкреслюють неправильність тези про рівність між ідеологічною боротьбою з релігією і нейтральним до неї ставленням.

Основу японської цивілізації складає синтоїзм, меншою мірою – буддизм і конфуціанство. Маючи високий середній рівень освіти, розвинену індивідуальну рефлексію, японці відомі своїми колективними формами поведінки. Їм властивий вільний і усвідомлений вибір на користь суспільних цілей та інтересів шляхом відмови від індивідуальної свободи. Велику роль в житті суспільства відіграє держава, колективні інтереси домінують над особистими, залишається незмінною сувора трудова етика, яка гарантує високу якість продукції і послуг. Зберігається в японському суспільстві і властиве йому шанобливе ставлення не лише до предків (спадщина синтоїзму), але і до старших за віком, суспільним і посадовим становищем.

В основі китайської цивілізації – вимоги, сформульовані Конфуцієм, які зводяться до необхідності виховання людини у дусі поваги та шанування оточуючих людей і суспільства. Відповідно до соціальної етики Конфуція людина є особою не для себе, а для суспільства. Ідеологія конфуціанства пронизана раціональністю і практицизмом. Держава розглядається ним як велика сім'я, а стержнем її, як і сім'ї, є відданість і покірність.

Особливе місце в сім'ї локальних цивілізацій посідає індійська цивілізація. В її основі – третя після християнства та ісламу за кількістю послідовників світова релігія – індуїзм, поширена переважно у деяких країнах

Азії і частково по всьому світу. Індуїзм домагається від своїх adeptів суворості у дотриманні фундаментальних принципів поведінки залежно від кастової приналежності, дотримання ритуалів та послідовного мислення.

Буддизм також відіграє важливу роль в житті Індії. Головною відмінністю буддизму від індуїзму є те, що він стовідсотково індиферентний до усього національного і тому уподібнений іншим світовим релігіям, християнству та ісламу. Індійська цивілізація посилює духовні начала в житті як індивіда, так і суспільства.

Особливе місце у сучасному світі посідають країни ісламської цивілізації. Іслам прийнято вважати найсильнішою і найжиттєздатнішою релігією сучасності, а основними обов'язками мусульманина є сповідь, молитва, піст, милостиня, хадж, священна війна проти невірних. Матеріальні мотиви відіграють другорядну роль порівняно з духовними.

Особливістю ісламської цивілізації є і її фінансова система, яка категорично забороняє практику нарахування і стягування позикового відсотка і тим самим випадає із діючої світової фінансової системи, яка базується на лихварстві. Специфічними для країн ісламу залишаються і питання власності, створення ісламських фондів, що обмежують можливості використання іноземних інвестицій як бази вестернізації соціального життя суспільства.

Традиційно властива ісламській цивілізації і провідна роль держави в житті суспільства, в його як економічній, так і моральній складових.

Латиноамериканська цивілізація розвивається в країнах Центральної і Південної Америки, населених місцевими аборигенами та вихідцями з країн Європи, Азії та Африки. Чисельність населення цієї цивілізації продовжує швидко збільшуватися, з 6,2% в 1950 р. і згідно з прогнозом ООН досягне 8,6% у 2050 р. (783 млн. осіб). Більше 60% населення розмовляє іспанською мовою, близько 30% – португальською. Приблизно 20 млн. жителів користується індіанськими мовами.

Сформувалася ця цивілізація в умовах сильного впливу західної цивілізації – країн Західної Європи і США, оскільки країни, що її формують, з часів завоювання їх територій конкістадорами довгий час були колоніями європейських держав. Понад 90% населення Латинської Америки є католиками. Швидке збільшення кількості протестантів у другій половині XX ст. пов'язане з активною діяльністю північноамериканських місіонерів.

До цивілізацій, що формуються, належить і африканська цивілізація (на південь від Сахари). З приходом в Африку європейців і азіатів тут набуває поширення християнство й іслам, які співіснують і зазнають змін під впливом язичницьких вірувань африканців.

Велика частина країн Африки довгий час була колоніями європейських країн, які використали їх як джерело сировини. Сучасне африканське виробництво не може підтримувати навіть існуючий дуже низький середній рівень життя населення. Становище цієї цивілізації залишається найскрутнішим серед сучасних цивілізацій.

Найбільш близькою до західної цивілізації є слов'яно-православна цивілізація, оскільки в основі обох цивілізацій – християнство. Те вчення, яке приніс світу Ісус Христос, християнство, в 1054 році, розділилося на православ'я, що зберегло в незмінності віру Христову і тому назване ортодоксією, і католицизм, від якого вже в XVI столітті відділився протестантизм, який ще далі відійшов від православ'я. Між цими трьома так званими гілками християнства протягом всього їхнього існування ведеться боротьба з метою визнання істинної однієї з них. Ключовою духовно-ідеологічною і фундаментально соціально-організуючою категорією слов'яно-православної цивілізації є соборність – єдність в різноманітті на основі любові – що безпосередньо ставить в основу соціальності Християнську Істину. Соборність виступає формою всеєдності, де особисте начало індивідуальності, зберігаючи неушкодженою свою онтологічну свободу, органічно зливається із суспільством у духовно-ідеологічній єдності істини.

5.3. Цивілізаційна специфіка перебігу глобальних економічних процесів

Становлення сучасних глобальних цивілізацій характеризується затуханням цінностей західної цивілізації та посилення азіатських рис.

Суперечностями розвитку сучасної глобальної цивілізації є: відсутність згоди між прихильниками ідеалу прогресу та реальністю таких катастрофічних явищ, як технологізована війна та знищення довкілля; конфлікт наростаючої в людині недовіри до авторитетів; бажання нав'язати всьому світу західні ліберальні цінності, занепад цінностей західної цивілізації, непідтвердження раніше встановлених мегатенденцій, суперечності сучасних споживацьких цінностей, які ставлять під загрозу ринкову систему, що сформувалася на основі протестантських цінностей ощадливості, стриманості та працьовитості тощо.

Сучасна глобальна жорстка ієрархічна система базується на гегемонії Заходу і частково Японії. Хоча в сучасних умовах глобалізації світ уже не стільки уніфікується відповідно до американських стандартів, скільки набуває ознак поліцивілізаційної структурно-функціональної системи, Захід усе ще виступає гегемоном над “великими цивілізаціями” Сходу.

Глобалізація в сучасному світі була породжена індустріалізацією. Сучасний цивілізаційний етап її започаткування датується закінченням “Холодної війни”, коли відбулися зміни в країнах Східної Європи та розпад СРСР. Із розпадом СРСР припинила існувати двополярність як конфронтаційна основа міжнародних відносин. І для сучасного етапу глобалізації характерним є визнання світом універсального характеру основних західних цивілізаційних цінностей.

Парадокс глобалізації полягає в тому, що чимало позитивних явищ та процесів, закладених у доглобальний період, можуть обернутися в глобальному світі проблемами планетарного масштабу. Особливо, якщо брати економічну сферу, подібні трансформації найбільш можливі та реальні у фінансовій сфері, яка є найбільш динамічною та глобалізованою.

Як уже зазначалося, сучасна глобальна ієрархічна система базується на гегемонії Заходу, і частково Японії, передусім у трьох сферах: фінансовій, військово-політичній та інформаційній. Причому, інформаційна гегемонія все більше вирізняється вирішальною роллю. Вона починає домінувати над виробничою і фінансовою і визначати їх характер та можливості так само, як виробнича у землеробсько-промислових суспільствах визначала характер привласнення природних багатств.

Глобалізація та становлення інформаційного суспільства виступають двома сторонами єдиного процесу, під знаком якого триває сучасний етап історії людської цивілізації.

Провідна роль у цьому процесі належить Західній, Новоевропейсько-Північноамериканській або Євроатлантичній цивілізації, яка історично втягнула в свою орбіту Латинську Америку та Східну Європу з Північною Азією.

Однією з причин затухання цінностей Заходу є гіпертрофований раціоналізм, що вироджується в утилітаризм. Цей процес згубно впливає на стан планетарного економічного простору. Втрата західною бізнес-елітою відчуття міри у збагаченні обертається неухильним наростанням осередків неблагополуччя, як економічного та соціального, так і екологічного. Цьому сьогодні сприяє і глобалізм, який, виступають не лише об’єктивною закономірністю, але й західним проектом, винятково ефективно використовується західними корпораціями з метою непомірної наживи, що має руйнівні наслідки. Так, небачений раніше масштаб набуває в умовах глобалізму міждержавна нееквівалентність у фінансових та торгових операціях на користь Заходу. Саме внаслідок західної глобальної експансії, базованої на мистецтві робити гроші з грошей (тобто, минаючи реальний сектор), сьогодні

спостерігається шокує розростання провалля між багатими і бідними, що загрожує планетарними катастрофами.

Основне соціокультурне протиріччя сучасного західного суспільства полягає у несумісності протестантських духовних цінностей, які свого часу утвердили капіталізму європейському і планетарному масштабі, і цінностей масової культури споживання. Споживчо-гедоністичне ставлення до життя суперечить аскетично-трудоваму духу раннього і класичного капіталізму, блокує самовідтворення його ідейно-ціннісно-мотиваційних основ, а, відповідно, і всього базованого на них західного цивілізаційного типу.

Відтак, глобалізація все більше набуває нових, азіатських рис, основними серед яких наступні:

- оновлення глобалізації полягає в тому, що інвестиційна модель розблокувалася із передових країн Заходу і розгорнулася в напрямку Азії. Західний капітал характеризується прискореним впливом переважно у надпривабливі країни Азії;

- Схід перебирає на себе від Заходу функції світ-системного ядра. Так, особливістю сучасної світової фінансової системи є те, що три четверти світових запасів валюти перебувають у власності азіатів - Китаю, Японії, Індії та Південної Кореї;

- відбувається оновлення глобалізації, яке полягає у надломі та зникненні так званої “наздогінної” моделі. Завдяки цій моделі Захід мав можливість регулювати інноваційні процеси на планеті і таким чином прискорювати успішність своїх сателітів та гальмувати “стрибок у майбутнє” потенційних суперників. Китай, Індія, “втративши останні надії повернути до себе новітні інноваційні технології через інвестиції”, стали прискорено нарощувати науково-технічний потенціал. Прогнозують, що невдовзі, завдяки вкладам у науково-дослідницькі розробки, а отже і виробництву інновацій Китай вийде на перше місце у світі. Глибинною причиною прискореного розвитку азійських країн є особлива “енергія духу, що забезпечує ренесанс традиційних для азіатів цінностей, які у Східній та Південно-Східній Азії дали ефект економічного дива”.

Лише дві цивілізації - Західна (у вигляді Північноамериканської та групи найбільш розвинутих країн Західноєвропейської субцивілізації) і Японсько-Далекосхідна входять у світ-системне ядро держав, які досягли стадії інформаційного суспільства. Решта світу відноситься до напівпериферії та периферії окресленого світ-системного ядра.

Світ-системне ядро або «ядро» світ-економіки - це центр світової економіки, найрозвинутіша частина цивілізаційної субстанції, що визначає

процес еволюції цивілізації. На сучасному етапі функції ядра глобальної економіки - виконує група найрозвинутіших держав- країн Великої вісімки, Європейського Союзу та Організації економічного співробітництва і розвитку. Серед рис цієї групи держав виділяють: розвинуте ринкове господарство; найбільша вичерпність джерел і чинників індустріального розвитку; домінуюче становище у світовій економіці, що дає змогу інтенсивно залучати до господарського обороту і власні, і запозичені ресурси; зростання фінансового сектора економіки, що формує віртуальне господарське середовище; зміщення центру уваги до сфери послуг, функціонування переважно сервісної економіки; частка робочої сили, зайнятої у сфері послуг, становить від 60 до 74%; раціональний вибір за умов обмеженості ресурсів, теорія поведінки фірми й споживача, теорія ігор як сукупність основних принципів сучасної “економікс”; поступовий перехід до постекономічної, постматеріальної стадії розвитку, формування «нової економіки» - економіки знань; зміщення акцентів із забезпечення потреби виживання на основі максимізації економічного зростання до питань максимізації якості життя, задоволення соціально - диференційованих потреб членів суспільства.

На сучасному етапі глобального розвитку ринкова метапарадигма отримує новий простір і вимір у межах загальноцивілізаційної метапарадигми. Ринкова метапарадигма, що являє собою інформаційну основу “ядра” світ-економіки Західної цивілізації Макрохристиянського світу, включає в себе: англосаксонську та німецько-японську економічні моделі (табл. 5.1):

Таблиця 5.2

Порівняльна характеристика англосаксонської та німецько-японської моделей

Англосаксонська модель	Німецько-японська модель
Акціонерна економіка	Економіка партнерства
Досягнення короткотермінових цілей	Досягнення довготермінового зростання
Вільна конкуренція	Гармонізація інтересів
Схильність до ризиків	Схильність до безпеки
Індивідуальна відповідальність за майбутнє	Солідарність під час вирішення проблем майбутнього

Розглядаючи цивілізації в контексті сучасного глобального економічного розвитку, насамперед необхідно відображати і вивчати взаємовпливи, які виникають у межах глобальної економічної системи між різними країнами, виділивши при цьому світ-системні ядра, представлені Західною цивілізацією та Японсько-Далекосхідною цивілізацією, які досягли стадії інформаційного суспільства. При цьому в глобальному масштабі

відбувається затухання цінностей західної цивілізації та посилення азійських рис сучасної світової глобальної цивілізації.

Тема 6. Суперечності і дуалізм сучасного етапу глобалізації

План

- 6.1. Рушійні сили глобалізації.
- 6.2. Протиріччя та асиметрії економічної глобалізації.
- 6.3. Дуалізм сучасного етапу глобалізації.

6.1. Рушійні сили глобалізації

Процес утворення глобальної економіки як цілісної системи займатиме тривалий проміжок часу. Тому у її визначенні значною мірою підкреслюється не стільки завершеність процесу, скільки його спрямованість і рух, який має визначені форми і напрямки.

Важливою формою руху глобальної економіки є функціонування, яке виражається у стаціонарній взаємодії змістовних складових і якісних параметрів глобальної економіки.

Серед основних чинників розвитку глобальної економіки слід виділити:

- матеріальні, які представлені міжнародним поділом факторів виробництва, інтернаціоналізацією та усупільненням виробництва, науково-технічним прогресом, лібералізацією господарського життя, ринків товарів, послуг і капіталів;
- соціально-економічні, які виступають у формі міжнародних економічних відносин та загальних економічних законів;
- неекономічні, які детермінуються законами та закономірностями руху політичної, соціальної та духовної сфер сучасного світу;
- природно - екологічні, які детермінуються законами та закономірностями руху навколишнього середовища;
- ступінь адекватності економічної політики об'єктивному стану глобальної економіки.

Важливими матеріальними основами розвитку глобальної економіки виступають міжнародний поділ праці, інтернаціоналізація та усупільнення виробництва.

Міжнародний поділ праці – це вищий ступінь розвитку суспільного територіального поділу праці між країнами. Він спирається на стійку,

економічно вигідну спеціалізацію виробництва окремих країн на тих чи інших видах продукції і веде до взаємного обміну результатами виробництва між ними в певних кількісних та якісних співвідношеннях.

Характерні ознаки МПП:

1. Специфіка сфери діяльності. МПП виражає структуру глобальної економіки, відносини між національними економіками. Суб'єктами МПП виступають підприємства різної національної приналежності.

2. Своєрідність шляхів впливу на структуру національної економіки. Якісні зміни внутрішнього поділу праці в країні (ВПП), що відбуваються під впливом НТП, прямо змінюють структуру народногосподарського комплексу. Участь країни у МПП впливає на перебудову народногосподарської структури опосередковано, шляхом пристосування національної економіки до потреб інших країн, учасниць МПП. Участь у МПП дає можливість країні сконцентрувати свої зусилля на виробництві тих товарів, для яких у неї існують якнайкращі абсолютні та відносні умови, переваги, розширити виробництво цих товарів до масштабів, достатніх для задоволення як власних потреб, так і потреб країн-партнерів шляхом експорту. Водночас участь у МПП дозволяє країні відмовитися від виробництва товарів, де ці переваги мінімальні, забезпечити їх споживання шляхом імпорту.

3. Відмінності обсягів повноважень суб'єктів МПП. Насамперед йдеться про економічну роль держави як суб'єкта МПП. Держава не тільки здійснює самостійні економічні акції на міжнародних ринках, але й опосередковує зовнішньоекономічні зв'язки національних товаровиробників шляхом зовнішньоекономічної політики. Більш того, держава може впливати не тільки на поведінку національних товаровиробників, а й усіх учасників МПП.

4. Масштабність. Номенклатура товарів, що обмінюються у межах МПП, є більш вузькою, ніж у межах ВПП, у тому числі і за причинами специфіки національної формули споживання. Підтвердженням цьому є той факт, що обсяг міжнародного товарообігу на рубежі XX - XI ст. значно менший сумарного ВВП всіх країн світу.

На формування міжнародного поділу праці й ступінь залучення до нього окремих країн (груп країн) впливають наступні фактори:

- природно-географічні - відмінності у кліматичних умовах, території, чисельності населення, економіко-географічному положенні, наявності природних ресурсів, моря чи виходу до моря, великих річок чи озер тощо;

- соціально-економічні - стан людського капіталу, науково-технічний прогрес; технологічна структура економіки; продуктивність факторів

виробництва; ступінь соціальної диференціації; особливості історичного розвитку, виробничих і зовнішньоекономічних традицій; соціально-економічні форми національного виробництва і зовнішньоекономічних зв'язків; ступінь монополізації виробництва та ринків; розвиток нецінових форм конкуренції тощо;

- духовні - національні традиції, релігійна ситуація, тип культури, ідеологія тощо.

Певний, а іноді й вирішальний вплив на міжнародний поділ праці справляють також політичні фактори, серед яких виділяють правовий режим економічної діяльності, ступінь демократизації суспільства, рівень державного суверенітету, міжнародні позиції в ООН та на світовій арені в цілому, співвідношення політичних сил у країні, характер і ступінь впливу державних інститутів на економічні процеси, геополітичні інтереси та зміни політичної карти світу, єдність цілей соціально-економічного розвитку тощо.

У залежності від рівня реалізації МПП виділяють внутрішньогалузеву, міжгалузеву, міжродову та народногосподарську форми МПП.

Внутрішньогалузева форма МПП виражає концентрацію зусиль підприємств різних країн, які належать до однієї галузі національної економіки, на виробництво певних предметів, в тому числі деталей, агрегатів, вузлів та взаємний обмін цими предметами.

Міжгалузєва форма МПП характеризується поділом праці поміж різними галузями одного роду виробництва (до останніх належать промисловість, сільське господарство, транспорт, зв'язок, будівництво, торгівля). За кількістю учасників має місце дво- або багатосторонній внутрішньогалузєвий МПП.

Міжродова форма МПП характеризується поділом праці поміж різними родами виробництва. Навіть якщо спеціалізація та обмін мають місце між певною галуззю промисловості, наприклад, автомобілебудуванням, та одним підрозділом сільського господарств наприклад, рослинництвом, йдеться про міжродовий МПП, бо галузі належать до різних родів виробництва.

Народногосподарська форма МПП характеризується розподілом економічної діяльності між країнами у масштабі їх національних економік, концентрацією зусиль окремих країн на виробництві певної товарної частини ВВП, що призначена для продажу на міжнародних ринках.

Однією з головних матеріальних основ розвитку глобальної економіки є інтернаціоналізація та усуспільнення виробництва. Інтернаціоналізація виробництва — об'єктивний історичний процес виникнення та поглиблення взаємозв'язків та взаємозалежності між національними господарствами різних країн, що обумовлений розвитком міжнародної спеціалізації та поділу праці.

Інтернаціоналізація виробництва виражає специфічну форму усупільнення виробництва у світовому масштабі та охоплює продуктивні сили і виробничі відносини, проявляється у всіх сферах: виробництві, розподілі, обміні та споживанні. Інтернаціоналізація виробництва складає об'єктивну основу розвитку всіх форм МEB.

Саме завдяки інтернаціоналізації здійснюються головні умови збалансованого економічного розвитку. Вузкість внутрішніх ринків, нестача сировини, палива, засобів виробництва компенсуються широкою участю країн у світогосподарських процесах. Інтернаціоналізація об'єднує структурні елементи глобальної економіки в єдине ціле. З поглибленням процесу інтернаціоналізації виробництва посилюється єдність глобальної економіки, зростає її органічна цілісність. Інтернаціоналізація виробництва сприяє підвищенню ефективності виробництва в окремих країнах, прискореному розвитку науки і техніки, підвищенню життєвого рівня населення.

Сучасними тенденціями та характерними рисами інтернаціоналізації виробництва є:

- зростання кількості галузей, виробництв та видів економічної діяльності, які розраховані на інтернаціональне використання і споживання їх продукції;
- поглиблення міжнародного характеру не тільки загального та часткового, але й одиничного поділу праці;
- домінуючий розвиток міжнародного кооперування виробництва у формі заздалегідь узгодженого постачання товарів та послуг;
- інтернаціоналізація руху людського капіталу;
- розвиток розгалуженої світової інфраструктури.

Інтернаціоналізація виробництва є економічною формою розвитку міжнародного поділу праці та міжнародного усупільнення виробництва. Передумови міжнародного поділу праці (МПП) формуються в процесі суспільного поділу праці за родом діяльності і його просторової диференціації.

Сучасні продуктивні сили потребують такого поділу праці, який робить економічно неефективним або навіть просто неможливим забезпечення виробничих та інших потреб кожної окремої країни лише за рахунок її власних сил. Участь у міжнародному поділі праці стає передумовою нормального розвитку виробництва.

Усупільнення виробництва — це поєднання багатьох уособлених національних виробничих процесів у єдиний міжнародний виробничий процес. Головною формою усупільнення виробництва є міжнародне економічне співробітництво.

Міжнародне виробниче співробітництво – це система економічних відносин між державами, фізичними та юридичними особами різних країн з приводу здійснення відтворювального процесу на макро- і мікрорівні. В сучасних умовах його провідною формою є міжнародне виробництво.

У навчальній і науковій літературі існує декілька точок зору на сутність міжнародного виробництва. Головні з них базуються на таких основних принципах:

- міжнародне виробництво охоплює весь кругообіг промислового капіталу, що оперує в міжнародній економіці;
- до міжнародного виробництва доцільно віднести тільки ті процеси у сфері виробництва, коли підприємства різних країн включені до єдиного технологічного ланцюга виготовлення кінцевої продукції;
- міжнародне виробництво має місце тільки тоді, коли за національні кордони виходить виробниче кооперування, засноване на одиничному поділі праці.

Важливими формами міжнародного виробничого співробітництва виступають: спільне координування виробництва і реалізації продукції на основі спеціалізації та кооперування; промислове співробітництво у формі міжнародної торгівлі; науково-технічне співробітництво; спільне підприємництво; діяльність міжнародних корпорацій; вільні економічні зони.

У сфері міжнародного виробництва найвиразніше проявляється роль транснаціональних корпорацій (ТНК), спільних підприємств, вільних економічних (експортних) зон тощо. У цілому на вказані форми міжнародного виробництва в сучасних умовах припадає від 30 % до 50 % матеріального, фінансового й технологічного обороту глобальної економіки.

Зокрема, транснаціональні корпорації контролюють половину світової торгівлі готовими виробами, велику частку торгівлі послугами, 80 % посівних площ, що спеціалізовані на експорті сільськогосподарської сировини. Загальний обсяг продажів ТНК та їхніх зарубіжних філій значно перевищує загальносвітовий експорт.

ТНК виступає однією з провідних форм міжнародних корпорацій. Міжнародні корпорації – це великі виробничі об'єднання, тобто об'єднання промислових, торговельних, транспортних або банківських фірм, діяльність яких виходить далеко за межі країн базування і забезпечує їм найсприятливіші позиції у виробництві. Згідно класифікації ООН на рубежі ХХ - ХІ ст. до міжнародних корпорацій відносять лише великі фірми з річним оборотом більше 2-х млрд. дол. (більше 4-х млрд. дол. – для фінансових корпорацій); що мають філії і дочірні компанії не менш, ніж у 6 країнах світу; значну частку

продаж, що здійснюються за межами країни базування; а також відповідну частку закордонних активів у їх загальній структурі. Виділяють три групи міжнародних корпорацій: ТНК, багатонаціональні корпорації, міжнародні корпоративні союзи. Домінуючою формою виступають ТНК – національні монополії із закордонними активами та правом власності і контролю над діяльністю всієї корпорації, в тому числі її закордонних філій.

Головними мотивами міжнародної експансії ТНК є, по-перше, значне розширення ринку шляхом розвитку горизонтальної та вертикальної інтеграції. По-друге, суттєве зниження витрат виробництва за рахунок зростання його масштабів і залучення дешевої сировини та робочої сили. По-третє, контроль над технологічними трансферами, значення яких в сучасних умовах зростає. Таким чином, ТНК виступає головним суб'єктом міжнародного виробництва.

Винятково сприятливі умови для розвитку міжнародного виробництва створюються у вільних економічних зонах. Вільні економічні зони – це частина національного економічного простору, анклав, де використовується певна система пільг, яка не застосовується на інших територіях держави. Розрізняють безмитні зони або зони вільної торгівлі, експортні промислові зони, парки технологічного розвитку, зони страхових і банківських послуг (off shore), імпортно-промислові зони.

Основними формами міжнародного поділу праці є міжнародна спеціалізація та кооперування виробництва.

Міжнародна спеціалізація виробництва виражається у диференціації національних виробництв, концентрації їх зусиль на виробництві товарів та послуг у відповідності до абсолютних і відносних переваг країни з метою задоволення потреб суспільства у глобальному масштабі. Тобто суб'єкти національної економіки, приймаючи участь в міжнародному виробництві, випускають певні товари, які створені робітниками конкретних професій на підприємствах, що розташовані на певних територіях. Міжнародна спеціалізація виробництва існує у трьох формах: предметній, професійній та територіальній.

До основних видів предметної міжнародної спеціалізації виробництва відносять спеціалізацію виробництва готової продукції; подетальну (виробництво та обмін між підприємствами частинами, компонентами продуктів) та технологічну або постадійну спеціалізацію (поділ єдиного технологічного процесу на окремі стадії між підприємствами різних країн).

Домінуючим видом предметної спеціалізації у сучасному світовому господарстві є спеціалізація виробництва готової продукції. За існуючими прогнозами ця тенденція розвитку МПП буде мати місце і в майбутньому.

Відносно новою і якісно вищою модифікацією міжнародної спеціалізації виробництва готової продукції виступає спеціалізація по створенню комплектного устаткування та систем машин, що забезпечують повну механізацію та автоматизацію виробничих процесів при спорудженні промислових об'єктів „під ключ”.

Невід'ємним від спеціалізації виробництва є міжнародне кооперування виробництва, яке проявляється в узгодженні та об'єднанні спеціалізованих виробничих процесів суб'єктами різних національних економік для виготовлення кінцевої продукції. Міжнародне виробниче кооперування, як форма МПП, зберігає обидві його характерні риси: спеціалізацію (кооперанти на договірній основі розмежовують поміж собою виробничі обов'язки щодо спільного створення узгодженої продукції) та обмін (за умови збереження кооперантами своєї господарської самостійності).

Міжнародне виробниче кооперування являє собою історично обумовлену, вищу форму розвитку кооперації.

Взаємопов'язаність міжнародної спеціалізації і кооперування виробництва забезпечує єдність світового виробничого процесу на всіх його стадіях відповідно до рівня розвитку продуктивних сил і характеру економічних відносин.

Виробниче кооперування, як певна система відносин, характеризується сферою реалізації, галуззю діяльності та методами співпраці. Основними сферами міжнародного кооперування є:

- виробничо-технологічна співпраця, що включає передання ліцензій та прав власності, розробку та узгодження виробничої документації, технологічних процесів, технічного рівня і якості продукції та послуг, удосконалення менеджменту, стандартизацію, уніфікацію, сертифікацію, розподіл виробничих програм;

- торговельно-економічні процеси, пов'язані з реалізацією продукції;

- післяпродажне обслуговування техніки.

Методи міжнародного кооперування виробництва:

- підрядний метод або підрядне кооперування передбачає угоду між підприємствами різної національної приналежності відносно спеціалізації. Цей метод має поширення у промисловості та будівництві;

- взаємна часткова спеціалізація означає часткову спеціалізацію кооперантів на виготовленні кожним з них специфічної проміжної продукції, вузлів, агрегатів на основі використання індивідуальних ресурсів і наступну їх поставку один одному для виготовлення власного кінцевого продукту. Цей

метод поширений між фірмами, які за характером своєї діяльності знаходяться у прямій двосторонній виробничій залежності;

- реалізація фірмами різної національної приналежності спільної програми створення кожною з них власного кінцевого продукту або єдиного продукту (від науково-технічного проектування до післяпродажного обслуговування);

- спільне будівництво промислових об'єктів;

- створення спільних підприємств.

Існування і розвиток глобальної економіки підпорядковані певним загальним законам і закономірностям.

Так у законі відповідності міжнародних економічних відносин рівню та характеру інтернаціональних продуктивних сил виражається причинна взаємозалежність розвитку інтернаціональних продуктивних сил і міжнародних виробничих відносин, в тому числі соціально-економічних і організаційно-економічних відносин.

Розширення сфери економічної діяльності за межі країн, розвиток міжнародного поділу праці, зростання взаємозалежності національних економік є формами прояву дії закону інтернаціоналізації виробництва.

Основою еквівалентного обміну є інтернаціональна вартість, яка формується як середньосвітова величина в результаті конкурентної боротьби між суб'єктами світових ринкових відносин. Згідно із законом інтернаціональної вартості, національні витрати суспільно необхідної праці країн, що експортують на світовий ринок найбільшу кількість певної продукції, формують інтернаціональні суспільно необхідні витрати і, як наслідок, інтернаціональну вартість. Проте у формуванні останньої беруть участь не всі товари, які виробляються у різних країнах, а лише ті, які експортуються на світовий ринок. Звідси ступінь впливу національної вартості на інтернаціональну залежить від частки окремих країн у загальному обсязі продажу відповідних товарів на світовому ринку. Інтернаціональна вартість є основою світових цін.

Основною формою реалізації закону інтернаціональної вартості виступає закон відповідності сукупного попиту і сукупної пропозиції на світовому ринку. Цей закон виражає дію досконало конкурентного механізму саморегулювання світового ринку.

Причинна залежність між минулими і майбутніми результатами економічної діяльності та умовами розширеного відтворення в міжнародній економіці виражена у законі накопичення. Наступність та збереження результатів попереднього циклу виробництва, розширене відтворення — це

основа росту масштабів життєдіяльності. Розширене відтворення накопиченого багатства може здійснюватися лише при дотриманні та підтримці оптимальних пропорцій між використовуваною та перенесеною вартістю, упередженою та живою працею, необхідним та додатковим продуктом, поточним споживанням та накопиченням, збільшенням продуктивності праці та демографічним зростанням.

До загальних можна віднести також закони зростання об'єктивної необхідності планомірного розвитку глобальної економіки та зростаючого залучення національної економіки у світогосподарські зв'язки. Перший виражає причинну залежність між зростанням усупільнення виробництва, соціалізацією власності та необхідністю свідомого та узгодженого ведення міжнародної економічної діяльності, а другий детермінує зростання відкритості національної економіки для глобальної економіки у відповідності до розвитку продуктивних сил, поглиблення поділу праці в країні та за її межами.

6.2. Протиріччя та асиметрії економічної глобалізації

Економічна глобалізацію - об'єктивний і цілісний процес, що набуває рис суперечливості та неоднозначності. Визначальними рисами економічної глобалізації є, з одного боку, еволюційність та послідовність розвитку, а з іншого – його асиметричність та дискретність. Суперечливість глобального економічного розвитку обумовлена як дією різноспрямованих матеріально-речових факторів, так і зіткненням інтересів суб'єктів глобальної економічної системи.

Протиріччям глобальної економіки притаманний універсальний характер, їх умовно можна розглядати у двох площинах:

- по-перше, як діалектичну взаємодію протилежних тенденцій економічних процесів та явищ, притаманних світовому господарству, котрі, перебуваючи у внутрішній єдності та взаємопроникненні, є джерелом його постійного розвитку, у тому числі його окремих елементів та підсистем;

- по-друге, як конфлікт інтересів міжнародних монополій та решти суб'єктів світового господарства (держав, міжнародних організацій, економічних систем мікрорівня, регіональних інтеграційних угруповань та ін.), який виявляється в тому, що дії першого з реалізації власних економічних інтересів завжди обмежують можливості інших суб'єктів щодо впливу на загальні умови функціонування глобальної економічної системи. У результаті – дії міжнародних монополій, спрямовані на обмеження можливостей реалізації економічних інтересів іншими суб'єктами, завжди викликають протидію з боку останніх.

Визначальною рисою сучасної фази глобального економічного розвитку є зростання масштабів та істотне загострення суперечностей капіталістичної ринкової системи. Ідеться про те, що кожен етап її розвитку характеризувався ключовими суперечностями, котрі набували свого матеріального вираження у межах продуктивних сил, відносин економічної власності, техніко-економічних та організаційно-економічних відносин, а також господарського механізму. Серед протиріччя можна виділити протиріччя між продуктивними силами і відносинами економічної власності, фізичною й розумовою працею, обмеженими ресурсами та потребами, що постійно зростають, високим рівнем розвитку техніки і недостатнім рівнем освіти та кваліфікації робочої сили, досягнутим рівнем концентрації виробництва і недостатньо розвинутою спеціалізацією, окремими типами та формами власності, демократичними та авторитарними методами управління, економічними та адміністративними важелями регулювання економіки. Саме ці протиріччя на всіх попередніх етапах розвитку капіталістичної ринкової системи мали в основному прогресивний характер, сприяючи поглибленню міжнародного поділу праці, лібералізації національних товарних та фінансових ринків, ринків робочої сили, диверсифікації міждержавного та міжрегіонального економічного співробітництва тощо.

Проте з переходом світового господарства на глобальну фазу розвитку зазначені протиріччя, екстраполюючи на глобальну площину і набуваючи глобальних форм вияву, окреслюють свої головні виклики – порушення організаційно-функціональної рівноваги світового господарства та поглиблення соціально-економічної асиметрії країн світу, що загрожує людству системними економічними, політичними та екологічними кризами, масштабними міжцивілізаційними силовими конфліктами.

Серед наймасштабніших та найгостріших протиріччя глобального розвитку є поглиблення антагонізму між глобальною експансією монополій та національним економічним суверенітетом країн світу. Так, діяльність сучасних монополістичних структур, зорієнтована на реалізацію стратегій глобальної експансії, породжує найбільш небезпечний виклик функціонуванню національних держав у відкритому глобальному середовищі – їх усунення зі світової арени як найвпливовіших суб'єктів глобальної економіки. Ідеться про концентрацію глобального капіталу в руках інтернаціональних фінансово-промислових олігархічних груп, коли незалежно від своєї національної належності він у великомасштабних обсягах спрямовується в ті сектори глобальної економіки, де можна одержати монопольні наддоходи, установити

контроль за найбільш прибутковими сферами діяльності та оволодіти природними монополіями, енергетикою і технологічними інноваціями.

Ключовим протиріччям процесів глобального економічного розвитку є посилення глобальної конкуренції у сфері виробництва та збуту товарів і послуг. Ця конкуренція виявляється як на рівні монополій, так і між підприємствами монополізованого та немонополізованого секторів. Ефективність реалізації міжнародними монополіями глобальних стратегій залежить від їх конкурентних позицій у найбільш прибуткових галузях економіки з високою продуктивністю суспільної праці, інноваційною оснащеністю виробництва, сучасними методами організації й управління та відносно низькими виробничими витратами. Не випадково, що саме ці галузі глобальної економіки сьогодні найбільшою мірою залучені у процеси глобальної монополізації капіталу, у результаті чого деформуються пропорції глобального виробництва та загострюються протиріччя між самими монополіями-гігантами та підприємствами монополізованого і немонополізованого секторів економіки.

Серед протиріч, котрі породжує глобальний економічний розвиток, слід згадати й загострення антагонізму між глобальним капіталом і міжнародним контингентом найманих працівників. Діяльність сучасних міжнародних монополій у соціальному плані означає пред'явлення ними підвищеного попиту не тільки на робочу силу країни свого базування, але й на міжнародний контингент найманих працівників. При цьому глобальний капітал, як правило, спрямовується в ті регіони концентрації робочої сили, де вона значно дешевша у порівнянні з вартістю робочої сили у країні базування ТНК, адже ключовим компонентом стратегій міжнародних монополістичних структур є суворе економія витрат насамперед завдяки скороченню фонду оплати праці. Підтвердженням цього є, зокрема, стрімке скорочення зайнятості в метрополіях, коли темпи зростання чисельності іноземних працівників монополій суттєво випереджають темпи зростання зайнятості місцевої робочої сили.

Певні протиріччя в глобальній економіці породжуються взаємодією глобальних і регіональних процесів. Регіональні економічні угруповання виступають одночасно і як прояв більш широкого процесу глобалізації, і як інструмент захисту від негативних її наслідків.

Характеризуючи співвідношення глобальних та регіональних процесів, не можна оминати увагою й суперечливе поєднання стихійності глобального економічного розвитку та впорядкованості регіонального розвитку.

Наступним протиріччям глобального економічного розвитку є поглиблення соціальної поляризації. Незважаючи на те, що для більшості населення країн світу глобалізація пов'язана з поступовим підвищенням їх життєвих стандартів, вона висвітлює цілу низку протиріч у соціальній сфері, викликаючи зростання соціальної напруженості у суспільстві, негативно впливаючи на показники макроекономічної динаміки, звужуючи можливості населення щодо задоволення особистих матеріальних і духовних потреб та загострюючи расову та релігійну ворожнечу. Це загрожує устрою сучасної цивілізації та демократичним свободам, адже якщо розвинуті країни світу завдяки ефективному поєднанню ринкового та неринкового механізмів досягають істотного нівелювання соціальних диспропорцій, пом'якшують наявні диференціації в рівнях особистих доходів своїх громадян та зменшують пайову нерівність, то решта країн світового господарства потерпає від поглиблення поляризації рівнів доходів населення та зростання частки його незаможної частини.

Сфера фінансів, як наймобільніша ланка суспільного відтворення, на глобалізаційному витку світогосподарського розвитку демонструє чимраз більшу самодостатність та незалежність від регуляторних механізмів впливу макроекономічної політики держав світу. Самостійно визначаючи параметри глобальних фінансових агрегатів, вона здатна забезпечувати собі одержання надприбутків та чітко окреслює таку суперечність глобального економічного розвитку, як поглиблення нерівномірності розвитку фінансового та реального секторів глобальної економіки. Це матеріально виражається у випереджальному зростанні світового фінансового ринку у порівнянні зі світовим виробництвом, у поглибленні нерівномірності нагромадження виробничого та фіктивного капіталів, зростанні “віртуалізації” фінансових операцій.

Проблема асиметричного розподілу переваг і вигод глобалізації потребує прийняття колективних заходів на світовому рівні, спрямованих на більш справедливий розподіл ефекту глобалізації. Йдеться про списання частини заборгованості країн, що розвиваються, і країн з перехідною економікою, створення пільгових умов кредитування, механізми забезпечення стабільних цін на деякі товари паливно-сировинної групи, компенсації втрат, спричинених відпливом умів, регулюванням міграційних процесів, втечі і відмивання капіталів. Це могло б стати суттєвим додатковим джерелом фінансування розвитку країн і регіонів, що сьогодні перебувають на периферії соціально-економічного і технічного прогресу.

6.3. Дуалізм сучасного етапу глобалізації

Дуалізм сучасного етапу глобалізації потребує аналізу з позицій єдності матеріальних і духовних засад існування людства. У переважній більшості праць, присвячених проблемі глобалізації, першочергова увага приділяється економічним проблемам глобального розвитку. В основі сучасної парадигми глобального розвитку – міжнародний поділ праці й капіталістична економічна система на її заключній глобальній стадії розвитку, в якій ставиться за мету матеріальне збагачення, що базується на порівнянні статків та матеріальних можливостей суб'єктів глобальної економіки, тобто усіх членів світового суспільства. Це порівняння й загальна спрямованість людей максимально можливо задовольняти свої матеріальні потреби веде до утвердження у світі нерівності. Під впливом неоліберальної глобалізації можливості розвитку для країн і окремих людей стають дедалі нерівномірними і соціально несправедливими.

Така ситуація є небезпечною і для так званих успішних країн ядра. Високий ступінь економічної взаємозалежності країн, гігантські неврегульовані потоки спекулятивних капіталів зробили глобальну економіку реально уразливою. Серйозна проблема породжується саме розривом, незбалансованістю розвитку її реального і фінансового секторів, який до того ж підсилюється у часі. Саме цей розрив породжує величезний неконтрольований офіційними інституціями глобальної економіки рух короткострокового спекулятивного капіталу, який провокує утворення великих боргів, сприяє зародженню і розвитку фінансових криз та унеможливорює стабілізацію світової економіки після їх завершення.

Слід підкреслити абсолютну нереальність можливості досягнення всіма країнами світу того рівня економічного розвитку і відповідного рівня життя їх населення, якого досягли країни «ядра», так звані країни «золотого мільярда». На це чітко вказують дослідження як ресурсного забезпечення економіки, так і здатність планети витримувати антропогенне навантаження через її біологічні і ноосферні можливості. Реально ж у світі спостерігається не тільки не зменшення диференціації умов життя в країнах «ядра» і периферії, а навпаки, збільшення. Причому спостерігається посилення поляризації, подолати яку можна лише шляхом перерозподілу матеріальних благ, товарів та послуг між багатими і бідними країнами й верствами населення всередині країн. Але такий перерозподіл має бути не революційним, а добровільним, базуватися на законах не матеріального, а духовного світу.

Найголовнішим критерієм існування людини на планеті залишатиметься її якість життя. На перший план виходять глобальні проблеми соціальної якості життя – освіта, здоров'я, безпека людини. Тому проблеми народонаселення, забезпечення його продовольством та іншими ресурсами стають найактуальнішими. Чисельність населення планети впродовж існування людства постійно зростає. До початку нашої ери на Землі проживало 256 млн. чол., в 1000 р. – 280 млн. чол., у 1820р. -1 млрд.чол., у 1927 р. – 2 млрд. чол., у 1987 р.– 5 млрд. чол. Очікується, що до 2050 р. відбудеться стабілізація чисельності населення планети на рівні 10,5 – 12 млрд., що є межею біологічної популяції людства як вид.

Одним з основних показників світових рейтингів, що характеризує якість життя, є Індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП). За ІРЛП Україна займає 76 місце серед 187 держав світу. Очікувана тривалість життя в Україні – 68,6 року -103-є місце в світі, що нижче від середньосвітового рівня (69,3 року).

За рівнем ВВП (ПКС) на душу населення Україна займає 90-е місце серед 169 країн з показником 6535 дол. США. Нині в середньому у світі показник ВВП (ПКС) на душу населення дорівнює 10631 дол. США, що в 1,6 рази більше, ніж в Україні. За період 1990-2008 рр. індекс світового ВВП виріс на 190,7%, в Україні він впав до 74,1

За методикою Economist Intelligence Unit (EIU) оцінка індексу якості життя поєднує результати суб'єктивних відгуків про задоволеність життям з об'єктивними критеріями якості життя по країнах. Розрахунки показали, що на вершині рейтингу комфортного життя розташувалася Швейцарія, далі – Австралія, Колумбія, Норвегія, Перу, Швеція, Естонія, Данія, Венесуела, Сінгапур, Хорватія, Нова Зеландія, Нідерланди, Канада і Гонконг. Серед досліджених 80-ти країн останньою йде Нігерія. Україна – на 78-му місці.

Стабілізація цієї ситуації пов'язана з відродженням духовності як величини, здатної знову згуртувати устрій буття. Для цього потрібно визнати, що сьогоdnішній стан людини, її духу, культури, природи, середовища існування явно вимагають від нас не кількісного виміру ставлення до світу, до себе і до власної культури, під пануванням теоретичного, науково-технічного розуму, соціальних, економічних і технічних благ, а докорінної переорієнтації людського життя і культури.

Цінності сучасної людини західного типу оголошені цінностями всього людства. При цьому в розрахунок не взяті антропологічні сюжети інших цивілізацій, де взагалі по-іншому акцентована і представлена сутність людини, а також вказані варіанти її прояву в соціумі. Заперечення духовних цінностей західною цивілізацією були компенсовані технікою і технологією, обмеженим

спілкуванням, товарами, грошима, споживанням, опосередкованим ставленням людини до людини.

Дуалізм сучасного етапу глобалізації акцентує увагу на посиленні ролі духовних факторів, які ґрунтуються на світоглядних концепціях, на системах цінностей, що формують ментальність та поведінку різних народів нашої планети.

Тема 7. Парадоксальна природа глобальних трансформацій

План

7.1.Парадокс глобалізації: сутність та особливості.

7.2.Особливості глобальних трансформацій в сучасному світі

7.3.Прояви парадоксів в глобальних трансформаціях.

7.1.Парадокс глобалізації: сутність та особливості

Першопричиною парадоксу глобалізації (за Д Родріком) є наявність конфлікту між демократією, економічною глобалізацією і необмеженою автономією, суверенітетом держав. Квінтесенцією парадоксу є конфлікт між демократичною системою державного управління, далекосяжною інтеграцією економіки окремих держав у глобальну економіку (гіперглобалізація) і суверенітетом, особливо економічної і соціальної політики. Гіперглобалізація можлива тільки у випадку створення тієї чи іншої форми світового уряду (глобальний федералізм) або відмови від демократії в окремих державах на користь технократичної еліти, яка пристосовуватиме свою політику до вимог глобального ринку. Д.Родріком запропоновано міжнародний проект економічної системи, реалізація якого дозволяє уникнути трилеми глобалізації (“A Sane Globalization”). Пропонована реформа включає:

- зміну правил СОТ, з тим щоб держави-члени мали більше свободи в управлінні своїми національними економіками;
- введення регулювання світових фінансових ринків;
- дозвіл переміщення робочої сили між країнами;
- сприйняття країн, що розвиваються, як повноправних господарчих партнерів.

Щоб підвести під глобальний економічний світ надійний фундамент, необхідно добре усвідомлювати тонкий баланс між ринками і владою. Ринки і уряди доповнюють, а не замінюють один одного.

Ринки краще працюють не там, де держава слабка, а там, де вона сильна. До економічного процвітання і стабільності можна прийти, застосовуючи різні комбінації інституціональних механізмів на ринках праці, у фінансах, в корпоративному управлінні, соціальному забезпеченні та інших сферах. Окремі країни мають право і напевно вибиратимуть різні набори цих механізмів залежно від своїх цінностей і потреб. Ринки не в змозі добре працювати за відсутності публічних інститутів влади і контролю, а також нації можуть мати різні переваги відносно тієї форми, яку приймуть ці інститути і заходи контролю.

Отже, не можна одночасно підтримувати демократію, національне самовизначення і економічну глобалізацію. Якщо нам потрібна глибша глобалізація, слід відмовитися або від національної держави, або від демократичної політики. Щоб зберігати і зміцнювати демократію, доведеться робити вибір між національною державою і міжнародною економічною інтеграцією. А якщо пріоритетами оголошені національна держава і самовизначення, то треба вибирати між поглибленням демократії і поглибленням глобалізації.

7.2. Особливості глобальних трансформацій в сучасному світі

Глобалізація - це багатовимірний, нелінійний процес, який неоднозначно і суперечливо впливає на сучасний світогосподарський розвиток, економічну безпеку держав та розподіл між ними економічних можливостей і ризиків (табл. 7.1).

Таблиця 7.1

Вплив глобалізації на світогосподарський розвиток

Можливості глобалізації	Загрози та ризики глобалізації
Прискорення процесу уніфікації та поширення передових технологій; стійкого функціонування інформаційної мережі; розвитку творчості та нововведень	Технологічної диференціації, консервації технологічної і соціальної відсталості низки країн внаслідок їх неконкурентоспроможності та слабкості власної ресурсної бази
Економічного зростання на основі інтенсифікації економічного, наукового, культурного розвитку народів	Глобальної нерівності економічного і соціального розвитку, посилення стратифікації та диспропорцій глобальної економіки
Удосконалення механізму розподілу ресурсів, підвищення ефективності їх використання на основі розвитку глобальної конкуренції	Поглиблення розриву між товарними та фінансовими ринками, посилення турбулентності міжнародних фінансових потоків, загрози глобальних криз

Підвищення якості життя, поліпшення добробуту сімей, розширення можливостей вибору та доступу до нових ідей, знань	Деградації неконкурентоспроможних виробництв; зростання безробіття, викликаного структурною перебудовою та новими вимогами до якості робочої сили; загострення соціальних проблем, ослаблення національних систем соціального захисту
Посилення міжнародної координації на основі формування економічного середовища, заснованого на уніфікованих принципах і правилах; зменшення загрози міжнародних та військових конфліктів	Загострення конфліктів різного характеру й масштабу, національної та релігійної нетерпимості; створення глобальної мережі злочинного бізнесу, міжнародного тероризму
Поширення ідей гуманізму, демократії, захисту громадянських прав та основних свобод людини	Втрати національної ідентичності, руйнування способу життя, ціннісних орієнтирів, стандартизації національних культур
Об'єднання зусиль людства у вирішенні глобальних проблем	Транснаціоналізація екологічних, економічних, технологічних проблем, глобальної ядерної катастрофи, парникового ефекту

Глобалізація світової економіки вирізняється суперечливим впливом на весь перебіг сучасного світового господарського розвитку та на національні економіки. З одного боку, глобалізація розширює можливості окремих країн щодо використання та оптимальної комбінації різноманітних ресурсів, їх більш глибокої і всебічної участі в системі міжнародного поділу праці, з іншого, - глобальні процеси значно загострюють конкурентну боротьбу, спричиняють маніпулювання величезними фінансовими й інвестиційними ресурсами, що становить реальну загрозу для країн із низьким та середнім рівнем розвитку.

Процеси глобалізації світового господарства мають дуалістичний вплив на суб'єкти світової економіки, тобто, поряд із позитивними аспектами, проявляються негативні. При цьому, в залежності від рівня економічного розвитку, наслідки глобалізації проявляються для окремих країн по-різному. Тому необхідно розглядати наслідки глобалізацій - них процесів у контексті двох груп країн: більш та менш розвинутих.

Соціально-економічні наслідки глобалізації світової економіки для більш розвинутих країн проявляються у позитивних аспектах:

- зростання обсягів зовнішньої торгівлі в результаті поглиблення спеціалізації країн. Оскільки національні корпорації промислово розвинених країн володіють сучасними технологіями та ефективним менеджментом, лібералізація торгівлі сприяє розширенню ринків збуту і, як наслідок, обсягів зовнішньої торгівлі країн;

- експансія національного капіталу на закордонні ринки. Ринки капіталу розвинених країн, як правило, характеризуються надлишком капіталу та низькою дохідністю його використання в той час, коли в менш розвинених країнах спостерігається дефіцит капіталу та, відповідно, висока дохідність його використання. Лібералізація інвестиційних режимів, що супроводжує процеси глобалізації, дає можливості для національного капіталу промислово розвинених країн розширити сфери діяльності за рахунок інших країн і підвищити ефективність використання капіталу;

- доступ до ресурсів інших країн. Лібералізація ринків ресурсів, що супроводжує процеси глобалізації, дає змогу ТНК промислово розвинених країн отримати доступ до більш дешевих та більш дефіцитних ресурсів, насамперед природних, людських, науково-технічних та інших;

- використання переваг міжнародного поділу праці та в результаті цього оптимізація виробничо-господарських комплексів національних ТНК і, як наслідок, підвищення їх конкурентоспроможності.

В той же час, поряд із позитивними, можна виділити ряд негативних наслідків глобалізаційних процесів для розвинутих країн, а саме:

1. Неконтрольований приплив дешевої некваліфікованої робочої сили. На сьогоднішній день кількість іммігрантів в промислово розвинених країнах світу сягнула тієї межі, коли вони починають спричиняти суттєві фінансові, соціальні, політичні та інші проблеми. Тому, незважаючи на посилення процесів глобалізації у світі, сучасний ринок праці характеризується обмеженням режиму в'їзду громадян з боку розвинених країн.

2. Зменшення податкових надходжень та рівня керованості фінансовим сектором. ТНК, активно використовуючи офшорні зони, цілком легально мінімізують рівень оподаткування в країнах базуванням, акумулюючи фінансові ресурси в податкових гаванях. Високий рівень ліквідності та прозорості фінансових ринків сприяє швидкому перетіканню капіталу під впливом спекулятивних очікувань, що негативним чином може відобразитися на фінансовій системі тієї чи іншої країни.

3. Поширення тероризму, транснаціональної злочинності. Відкритість ринків та інтенсифікація міграційних процесів спричиняють терористичні та кримінальні загрози для окремих країн.

Загалом глобалізаційні процеси мають переважно позитивні наслідки для промислово розвинених країн, що значною мірою визначається їх великим виробничо-технічним та фінансово-економічним потенціалом.

У той же час соціально-економічні наслідки для менш розвинених країн доволі суперечливі і більшою мірою проявляються негативні аспекти.

Позитивні аспекти соціально-економічних наслідків глобалізації світового господарства для менш розвинених країн:

- зростання ринків збуту продукції національних підприємств. Хоча це переважно сировинні ресурси та напівфабрикати, однак таке дає змогу в результаті спеціалізації збільшити доходи місцевих підприємств;

- залучення інвестицій. Менш розвинені країни в основному характеризуються дефіцитом інвестиційних ресурсів. Глобалізація сприяє залученню прямих іноземних інвестицій і, як наслідок, збільшенню обсягів національного виробництва, кількості робочих місць, податкових надходжень;

- долучення до новітніх технологій. Характерною особливістю країн, що розвиваються, є низький науково-технічний рівень їх розвитку. Вкладання прямих іноземних інвестицій сприяє долученню цих країн до сучасних науково-технічних розробок, якими володіють ТНК;

- доступ до дефіцитних ресурсів із інших країн. Глобалізація сприяє більш рівномірному розподілу ресурсів у межах світового господарства та кращому забезпеченню дефіцитними ресурсами та капітальними товарами за рахунок їх імпорту з інших країн;

- зростання конкуренції, що сприяє підвищенню ефективності національних виробників, покращенню якості товарів та послуг, розширенню асортименту, зниженню цін на продукцію;

В той же час можна виділити ряд негативних аспектів, а саме:

- банкрутство окремих неконкурентоспроможних виробників і навіть галузей промисловості в результаті високого рівня спрацювання основних фондів, низького науково-технічного потенціалу, неефективного менеджменту і, як наслідок, зростання безробіття, соціальної напруги та податкових надходжень.

- вилучення ресурсів із країни. В результаті використання механізмів трансфертного ціноутворення ТНК вилучають із приймаючих країн природні ресурси за заниженими цінами. Вилученню такого підлягають інтелектуальні та фінансові ресурси менш розвинених країн;

- високий рівень залежності економіки країни від зовнішньоекономічної кон'юнктури та неспроможність уряду ефективно впливати на динаміку макроекономічних показників;

- нівелювання національних звичаїв та традицій. В умовах поглиблення інтеграційних процесів створюється глобальний інформаційний простір, в якому починають домінувати мова, культура, шоу-бізнес, кінематограф найбільш економічно розвинених націй планети. В результаті цього менш економічно розвинені нації поступово втрачають культурну та національну

самобутність шляхом долучення до загальносвітової культури, а по суті до культурних надбань найбільш розвинених країн.

Загалом для менш розвинених країн світу позитивні аспекти глобалізації проявляються меншою мірою, а негативні - більшою порівняно з найрозвиненішими націями планети.

Таким чином, за незаперечних переваг слід враховувати неоднозначність, різноспрямованість впливу глобалізації на розвиток різних груп країн та галузей сучасного виробництва. В процесі глобальних структурних трансформацій, що поступово поширюються на світовий економічний простір, перевагу отримують галузі обробної промисловості та сфери послуг. Сюди ж здійснюється перелив капіталу і кваліфікованої робочої сили. Водночас інші галузі відчують гострий дефіцит факторів виробництва.

У глобалізованій світовій економіці залишається все менше місця для національних економічних автономій, тобто національні уряди поступово втрачають контроль над господарським розвитком країни. Це насамперед зумовлено:

- зменшенням ефективності основного інструменту економічної політики уряду фіскальної політики. Позитивний ефект стимулюючої бюджетно-податкової політики нівелюється високою інтегрованістю країни у світові ринки та часткою імпорту в структурі ВВП і, як наслідок, стимулюванням іноземних товаровиробників. Окрім того, проблеми фіскальної політики доповнюються мінімізацією податкових платежів із використанням офшорних зон;

- послабленням впливу монетарної політики, оскільки регулювання процентних ставок може спонукати масовий відплив фінансового капіталу з країни і в результаті спричинити фінансову кризу в країні;

- високим рівнем залежності динаміки національних макроекономічних показників від стану зовнішньоекономічної кон'юнктури, на яку уряд не в змозі впливати.

Тобто глобалізація економіки призводить до неможливості ефективного регулювання ринку й процесів відтворення в країні на національному рівні у відриві від міжнародної економічної кон'юнктури. Це вимагає розробки механізмів координації економічної політики різних країн та створення наднаціональних інститутів регулювання у формі міжнародних організацій. Тобто глобалізація призводить до перенесення частини функцій та повноважень держави на наднаціональний рівень.

Глобалізація світової економіки загострила цілий комплекс проблем, що виникають на межі взаємодії людини, природи і суспільства. Характерними

ознаками цих проблем є загальносвітовий характер, реальна загроза людству чи його окремим спільнотам та потреба невідкладного вжиття заходів з метою їх вирішення. До таких глобальних проблем сучасності можна віднести: 1) збереження миру та безпеки на планеті; 2) вичерпування ресурсів та поступовий перехід на відновлювальні види енергії; 3) охорону природного навколишнього середовища; 4) забезпечення людства продовольством; 5) подолання соціально-економічного відставання багатьох країн світу; 6) боротьбу з голодом, епідеміями, бідністю. Вирішення глобальних проблем сучасності, забезпечення майбутнього цивілізації людства вимагає розробки та реалізації колективної програми економічної, військово-політичної безпеки людства.

7.3.Прояви парадоксів в глобальних трансформаціях

Протиріччя і парадокси у глобальних трансформаціях несуть приховану загрозу глобальній стабільності. Виділяють три базові глобальні парадокси, які узагальнено можна визначити як посилення протилежних тенденцій: глобалізації та локалізації, інтеграції та дезінтеграції, уніфікації та різноманіття (рис.7. 1).

Ключовим моментом теоретичних конструкцій глобалізації є нівелювання нерівномірності розвитку, утворення однорідного взаємопов'язаного та взаємовигідного для співробітництва глобального простору. На практиці ж спостерігається стратифікація, загострення нерівномірностей розвитку. Наочним підтвердженням тому є парадокс глобальної стратифікації, який виникає на стику протилежних тенденцій уніфікації і різноманіття.

Парадокс стратифікації не лише знаходить вираження в соціальній сфері, але й пов'язаний з поглибленням технологічної диференціації. Нова міждержавна технологічна спеціалізація передбачає, що постіндустріальне суспільство за власною економічною структурою не є самодостатнім, оскільки не може повністю взяти на себе функції індустріального та аграрного виробництва, які реалізуються в межах виконання периферійною зоною функції індустріального забезпечення центру продукцією та послугами, а центр приймає на себе функцію часткового інвестиційного забезпечення периферійних країн. Проте капітал, що вкладається таким чином, спрямовується здебільшого не в сферу високих технологій, а в індустріальне виробництво з метою його індустріалізації та адаптації до потреб

постіндустріальних країн. Активізації набув і процес абсорбції інтелектуального потенціалу з країн периферії.

Рис. 7.1. Графічна інтерпретація парадоксів глобалізації.

Парадокс стратифікації інтегрований у ідеологію сучасних глобальних трансформацій під впливом рекомендацій Вашингтонського консенсусу. Тиск цих рекомендацій використовувався задля уніфікації всіх національних економік на основі набору однакових вимог, що передбачали вільний рух капіталу, товарів, послуг, технологій відповідно до ринкової оцінки. Країнам, які потребували кредитної підтримки, інвестиційних ресурсів і доступу на зовнішні ринки, нав'язувалися жорсткі умови «структурної адаптації» поза залежністю від специфіки їхнього економічного середовища. Значна кількість країн, що розвиваються, як і країн з перехідним характером економіки, в результаті такої політики зазнала серйозних економічних збитків. Така економічна система вигідна лише для тих, хто займає найбільш сильні конкурентні позиції на світовому економічному просторі. Формування спільного глобального інформаційного простору і зростання різноманіття економічних моделей, специфіка яких визначається культурою та соціальною структурою країни чи регіону, посилює розрив між зростаючим впливом міжнародної еліти, що знаходиться в центрі інформаційних і фінансових потоків, і позиціями інших членів суспільства.

Ряд парадоксів глобальних процесів спостерігається на світових фінансових ринках і розглядається як логічний результат конфронтації двох суперечливих процесів глобалізації та локалізації (рис.7. 1). Вони відомі під

назвами феномен «домашнього зміщення», парадокс Філдстайна-Хоріока та феномен низького рівня міжнародних нетто-потоків капіталу.

Фінансова глобалізація, до якої веде функціонування світових фінансових ринків, безперечно, стала ядром економічної глобалізації в цілому. Глобалізація не могла би прогресувати без фінансових ресурсів світових ринків, але самі ринки еволюціонують під безпосереднім впливом глобальних тенденцій. Глобалізація фінансів як найважливіша складова частина глобалізації світового господарства базується на величезному за обсягами переміщенні грошового капіталу між країнами, тобто на світових фінансових потоках.

На сучасному етапі розвитку світова економіка характеризується різним рівнем розвитку країн та ефективності їх господарювання й інтенсивним міжнародним рухом капіталів, дослідження якого дозволило виявити наступні парадокси.

Феномен «домашнього зміщення» (home bias phenomenon) ґрунтується на ідеї про те, що диверсифікований фінансовий портфель порівняно з недиверсифікованим позначається на значно більш очікуваних прибутках. Феномен проявляється при розгляді і знаходженні оптимального диверсифікованого фінансового портфеля, тобто при прийнятті рішень щодо найкращого використання капіталів шляхом їх вкладення у різні активи (галузі, підприємства, сферу економічної діяльності). При цьому ці капітали можуть використовуватись на національних фондових ринках, а можуть виходити за його межі, до інших країн. Дослідження показали, що завдяки міжнародній диверсифікації можна досягти значної вигоди у вигляді стабільних прибутків. Згідно з висновками, за умов відсутності штучних бар'єрів оптимальний портфель має включати цінні папери всіх країн. Існуючі портфелі міжнародних інвесторів характеризуються значним зміщенням в бік внутрішніх активів у порівнянні з оптимальним портфелем.

Аналіз існуючих портфелів міжнародних інвесторів засвідчив, що, як правило, значно більшекладають у свою країну. Це суперечить концепції міжнародної диверсифікації портфелів. Аналітичні дослідження доводять також, що і країни-учасниці ОЕСР демонструють незначний відсоток валових іноземних активів, включаючи акції та інші цінні папери, порівняно із сукупними внутрішніми фінансовими заощадженнями.

Феномен «домашнього зміщення» інституційних інвесторів, найімовірніше, може бути викликаний нормами державного регулювання, витратами інвестування, нестачею інформації та інерцією і консерватизмом менеджменту. Тобто, на лінії глобальних ринків має місце різний рівень їх досконалості, інвестор оцінює національний ринок як більш повний, тобто

такий, який дозволяє застрахуватись від усіх можливих ризиків за допомогою доступних фінансових інструментів, а ніж сусідній чи глобальний ринок в цілому. Враховуючи те, що диверсифікація стосуватиметься вкладень капіталу і на неповних ринках, інвестор може розцінити це як збільшення ризику, який він приймає на себе, а не зменшення його внаслідок диверсифікації, як на цьому наголошує класична теорія ринку капіталу. Крім цього, міжнародне інвестування вимагає величезних вкладень у людський капітал. Як тільки економічний агент зважується розпочати міжнародну інвестиційну діяльність, подальші граничні витрати зменшуються, що полегшує інвестування. Таке зниження витрат може бути охарактеризоване як “премія за ризик прийняття інноваційних рішень.

Парадокс Філдстайна-Хоріюка (Feldstein–Horioka puzzle) свідчить, що безперешкодне функціонування міжнародного ринку капіталів дозволяє внутрішній нормі інвестицій значно відхилитися від норми заощаджень. Дійсно, в ідеалі заощадження повинні шукати шляхи власного найбільш ефективного використання на всьому ринку, тобто не тільки у своїй, а й у інших країнах. І внутрішні інвестиції не обмежуються тільки національними заощадженнями, оскільки джерелом інвестиційних коштів повинен бути і міжнародний ринок капіталів.

Якщо б фінансові ринки були повністю об’єднані, у всьому світі були б об’єднані й заощадження. Теоретично можна припустити, що надлишкові внутрішні заощадження повинні спрямовуватися в країни, які забезпечують найвищі доходи, і не існує ніякої кореляції між внутрішніми заощадженнями і внутрішніми інвестиціями.

Тобто, внутрішні заощадження можуть виходити з країни на міжнародний ринок капіталів і ставати інвестиціями в інших країнах. Так само в країні на інвестування можуть йти як внутрішні заощадження, так і через міжнародний ринок капіталів заощадження інших країн. Таким чином може існувати різниця у той чи інший бік між обсягами національних заощаджень та інвестицій.

Однак аналіз показав високу кореляцію між цими величинами, що заперечує твердження про фінансову глобалізацію ринків. Іншими словами, ринки тяжіють не до експорту надлишкового капіталу, а до поглинання надлишку заощаджень на внутрішньому ринку.

Парадокс має принаймні два можливих пояснення: по-перше, показники заощаджень та інвестицій можуть змінюватися паралельно. Тобто, чинники (наприклад, реального сектора, фіскальної політики перерозподілу тощо), які збільшують норму заощаджень, підвищують також норму інвестицій; по-друге,

економічна політика держави, спрямована на ліквідацію значного дисбалансу рахунку поточних операцій, запобігає відтоку капіталів з країни, наприклад, через запровадження системи валютних обмежень, через що інвестори змушені будуть шукати канали інвестування в національні активи. А це призводить до підвищення показника кореляції національних інвестицій і національних заощаджень. Тим самим уряд свідомо заважає посиленню міграції капіталів, а отже, запобігає не тільки негативним проявам глобалізації, але й її позитивним ефектам, пов'язаним, в першу чергу, з оптимізацією використання ресурсів у світовій економіці.

Феномен низького рівня міжнародних нетто-потоків капіталу - дефіцит рахунка поточних операцій означає брак внутрішніх заощаджень, який компенсується припливом чистих заощаджень з-за кордону. Динаміка сальдо рахунку поточних операцій і відображає міжнародну мобільність капіталу, яка характеризується відношенням сальдо рахунка поточних операцій до номінального ВВП. Навіть з врахуванням того, що заощадження та інвестиції в індустріально розвинутих країнах коливаються з різних причин, рівень чистих потоків капіталу суперечить теоретичним уявленням про масштаби глобалізації на фінансових ринках.

Парадокс дисоціації - у разі виникнення несприятливих умов розрив у рівнях розвитку і диференціація національно-державних інтересів можуть призвести до того, що відцентрові тенденції будуть домінувати над доцентровими, а у кризовій ситуації ЄС може розколотися на декілька регіональних угруповань чи повністю дезінтегруватися.

Наслідком провалів реалізації інтеграційних планів може стати не просто дезінтеграційна реальність, а дисоціація, що буде супроводжуватися утворенням нових геополітичних конструкцій у постглобальному світі.

Розглянуті основні парадокси глобалізації свідчать про складність і непередбачуваність цього процесу, змушують переглядати традиційні теоретичні уявлення і концепції, розробляти більш обґрунтовані державно-політичні стратегії розвитку.

Тема 8. Альтерглобалізм та його форми

План

8.1. Антиглобалізм та альтерглобалізм в сучасній глобалістиці.

8.2. Цілі, завдання, принципи, види діяльності, програми альтерглобалізму.

8.3. Перспективи розвитку альтерглобалізму: проблема кінцевої мети і узгодженості дій.

8.1. Антиглобалізм та альтерглобалізм в сучасній глобалістиці

Антиглобалізм – соціально-політичний рух, який виник наприкінці ХХ ст. і виступає за глобалізацію «знизу» в інтересах громадян. Основною метою руху є розвиток процесів інтеграції економік, народів і культур на основах демократії, соціальної справедливості, поваги до самостійності та самобутності національно-культурних утворень.

Антиглобалізм об'єднує представників різних соціальних класів і груп – від безробітних до представників вищого класу. Стихийно утворений рух без загального керівного органу є новою всесвітньою формою суспільної організації. Представляє собою широкий спектр коаліцій різних громадських рухів, а також політичних організацій лівої орієнтації. Включає профсоюзи, жіночі, молодіжні, екологічні, пацифістські та інші неурядові організації й політичні партії.

Учасники руху вважають, що запропонований світові “згори” теперішній шлях розвитку має тупиковий характер, різко збільшує зло та несправедливість у сучасному світі. Пропонується альтернативний, більш гуманний шлях розвитку, соціально справедливий, прогресивний у технічному і економічному відношеннях (І.Уоллестайн, С.Амін, Дж. Тобін).

Антиглобалісти є прихильниками нової ціннісної парадигми, яка істотно відрізняється від пануючої неоліберальної наданням переваги захисту навколишнього середовища перед економічним ростом, співробітництву перед конкуренцією, підтримкою заощадження ресурсів для майбутніх поколінь, зменшенню технологічних ризиків, ширшій участі громадян у прийнятті важливих рішень.

Термін “альтерглобалізм” був висунутий самими представниками руху антиглобалізму. Зростання прихильників цієї системи цінностей створило ґрунт для формування альтернативного стилю життя, альтернативної моделі соціальних відносин та вплинуло на підйом нового протестного руху. Альтерглобалісти підтримують глобалізацію, але виступають проти тих її форм, які їх не влаштовують. Термін “антиглобалізм” визначає більш широке коло противників сучасної глобалізації і акцентує увагу на її неоліберальному характері.

Альтерглобалізм – всесвітній рух, який ставить за мету змінити основні параметри глобалізації. Являючись спочатку частиною антиглобального руху, альтерглобалізм виокремлюється із загальнопротестного відношення до глобалізації, тобто антиглобалізму. Альтерглобалізм не просто критикує глобалізацію за її негативні наслідки для людства, але й пропонує іншу стратегію глобалізації, котра мала б гуманістичний зміст, провадилася б в

інтересах широкого кола учасників й вела б до формування глобального громадянського суспільства. Альтерглобалізм об'єднує сили, які не приймають ідеологію, форми й наслідки глобалізації, але визнають її об'єктивний характер і висловлюють сподівання на можливість глобалізації з «людським обличчям».

Антиглобальний рух є мережевою соціальною організацією, яка має такі риси:

- неієрархічність, децентралізація, переважно горизонтальна або функціональна кооперація учасників;
- гнучкість, швидка зміна форм і конфігурацій;
- легкість і швидкість створення і розпаду структур, їх абсолютна відкритість для входу і виходу;
- загальнодоступність мережевих ресурсів (у першу чергу інформаційних);
- рівні права учасників мережі, незалежно від їх ролі, масштабу, ресурсного потенціалу;
- антиринкове спрямування;
- унікальність конструктивних властивостей мереж.

Антиглобальний рух керується сукупністю правил, принциповими з яких є:

- інтернаціоналізм руху;
- інтеркласовість і інтерідеологічність;
- антигегемоністський характер.

8.2. Цілі, завдання, принципи, види діяльності, програми альтерглобалізму

Своїм завданням антиглобалізм вбачає формування суспільної думки, яка б не тільки позитивно сприйняла їх ідеологію, а й стала фундаментом подальшого просування інтересів на глобальний рівень.

Загальними цілями антиглобалізму є висунення альтернативної концепції побудови світової системи, майбутні учасники якої не претендують на монополізацію прав глобального управління, а керуються в своїх діях існуючою в суспільстві громадською думкою.

Основні принципи антиглобалізму: солідарність, співробітництво і відповідальність; організація на принципах вільної, добровільної і ефективно діючої асоціації; самоорганізація і самоуправління.

Основними загальними цілями альтерглобалізму є:

– у середньостроковому плані – анулювання або реорганізація і демократизація наднаціональних структур (ВТО, МВФ, Всесвітнього банку), забезпечення прозорості в їх діяльності;

– у довгостроковому плані – розробка альтернативних, демократичних механізмів прийняття рішень з міжнародних проблем, усунення соціальних, економічних, екологічних диспропорцій між державами.

Прибічники альтернативної глобалізації наполягають на створенні Всесвітнього парламенту, депутати якого мають обиратися прямим голосуванням усіх громадян світу. Прибічники радикальних заходів з подолання неоліберальної глобалізації виступають проти ринкової економіки суспільства споживання, «тиранії торговельних марок», приватної власності, деградації навколишнього середовища, руйнації культурної ідентичності та у більш глобальному сенсі проти «комерціалізації» і приватизації світу. Звідси критика в першу чергу спрямовується на діяльність ТНК і фінансових інститутів, що керуються у своїй діяльності виключно короткостроковими цілями максимізації прибутків, нехтуючи соціальними та екологічними нормами й інтересами.

Програма антиглобалістів передбачає розвиток двох взаємопов'язаних напрямів – трансформістського (зміцнення системи самоуправління) і руйнівного (протидія укріпленню влади корпоративного капіталізму).

Трансформістський напрям антиглобального руху очолюється французькою організацією АТТАК, що утворювалась з метою боротьби із спекулятивними переміщеннями фінансового капіталу, охопила своєю діяльністю більш ніж 50 країн світу. Зараз її завданням є обмеження впливу фінансового капіталу і оздоровлення сучасної ринкової системи.

Представники руйнівного крила антиглобалістів вважають плани АТТАК та інших поміркованих альтерглобальних структур реформістськими, утопічними і нездійсненними, оскільки їх реалізація суперечитиме інтересам панівних кіл і груп всередині глобального суспільства. Вкрай лівий альтерглобалізм відмовляється бачити в державі нейтральний інститут регулювання і стимулювання розвитку національного добробуту. Він закликає до демонтажу державних структур на користь самоорганізованого суспільства.

Головною ж вадою антиглобального руху стає непродуктивність у довгостроковій перспективі, зовнішні і внутрішні суперечності, що несуть небезпеку маргіналізації.

8.3.Перспективи розвитку альтерглобалізму: проблема кінцевої мети і узгодженості дій

Перспективи розвитку альтерглобалізму визначаються розв'язанням зовнішніх і внутрішніх протиріч.

До зовнішніх протиріч антиглобального руху належать: протиріччя між антиглобалістською природою руху та його включеністю до структури глобального капіталізму, принципами добровільної асоціації та необхідністю використовувати у своїй діяльності фінансові і політико-правові механізми, соціально-економічною нерівністю учасників руху та їх рівноправним діалогом і солідарністю, мережевим принципом організації руху і необхідністю взаємодії зі структурами влади, участю в політичних процесах.

Антиглобальний рух характеризується наявністю внутрішніх протиріч: мережевий принцип побудови руху, який одночасно є його сильною і слабкою стороною; єдність і протилежність руйнівної і творчої сторін діяльності; протиріччя між соціальною творчістю унікального суб'єкта та процесом спільної, узгодженої діяльності; протиріччя антиглобалізму як боротьби проти світу відчуження в цілому та сучасними формами влади капіталу. Це, в свою чергу, породжує дві тенденції, перша з яких набуває виразу в діяльності численних громадських рухів та організацій, а друга реалізується у наголошенні саме на класовій проблематиці боротьби проти експлуаторської сутності капіталу. Звісно, ці дві лінії є тісно пов'язаними, оскільки саме глобальна гегемонія капіталу є «відповідальною» за нинішню гостроту глобальних проблем. Однак і протилежність тут є очевидною – інтеркласовість та інтерідеологічність антиглобалізму як загальної платформи, несхвалення значною частиною учасників руху крайніх форм соціалістичної ідеології суперечать антикапіталістичному змісту дій цих громадських утворень.

Діяльність ВСФ та АТТАК, трансформація їх у міжнародні політичні організації – якісно новий етап політико-ідеологічних процесів всередині антиглобального руху. Квінтесенцією цих процесів є ідейно-політична боротьба, яку найбільш помірно соціал-глобалістське крило веде з радикальними течіями в надрах руху з метою його консолідації.

Водночас альтерглобалізм став впливовою силою, а його протистояння з глобалізмом – основною суперечністю сучасної епохи, у якій в інверсійній формі втілюється природне прагнення до рівноваги. При цьому США як основна країна-глобалізатор працює на зміцнення неоліберальної глобалізації, яка базується на фінансах, в той час як Китай не планує відмовлятися від своєї ролі лідера світу, що розвивається, тобто лідера тієї глобальної більшості, яку не задовольняють існуючі системи глобалізму, яка відстоює перехід до

альтернативної глобалізації, що базується на стійкому і всеохоплюючому розвитку.

Тема 9. Глобальна економіка як прогностична реальність

План

- 9.1. Особливості сучасного стану глобалізації.
- 9.2. Підходи, умови і фактори визначення перспектив глобалізації.
- 9.3. Прогностичні сценарії глобального економічного розвитку.

9.1. Особливості сучасного стану глобалізації

В економічній літературі активно аналізується сучасний стан глобалізації. Індекс рівня глобалізації країн світу (KOF Index of Globalization) створено у 2002 р. в Швейцарському економічному інституті (KOF Swiss Economic Institute) за участі Федерального Швейцарського технологічного інституту (Swiss Federal Institute of Technology). Індекс подається як комбінований показник, що дозволяє оцінити масштаб інтеграції тієї чи іншої країни до світового простору й порівняти різні країни за його компонентами. Всі країни, що досліджуються у рамках Індексу, оцінюються за 24 показниками, об'єднаними у три основні групи глобальної інтеграції:

1. Економічна глобалізація – обсяг міжнародної торгівлі, рівень міжнародної ділової активності, торговельні потоки, міжнародні інвестиції, тарифна політика, обмеження і податки на міжнародну торгівлю.

2. Соціальна глобалізація – рівень культурної інтеграції, відсоток іноземного населення, міжнародний туризм, міжнародні особисті контакти, обсяг телефонного трафіка, поштових відправлень, транскордонних грошових переказів, інформаційні потоки, розвиток інформаційно-комунікаційної інфраструктури.

3. Політична глобалізація – членство держав у міжнародних організаціях, участь у міжнародних місіях (включаючи місії ООН), ратифікація міжнародних багатосторонніх договорів, кількість посольств та інших іноземних представництв.

Індекс рівня глобалізації обчислюється як сума вказаних складових з ваговими коефіцієнтами 36%, 39% і 25% відповідно. Для всіх країн, що охоплені цим дослідженням, складається рейтинг за Індексом глобалізації, який вказує їх місце серед інших досліджуваних держав.

Джерелом інформації для визначення Індексу слугують спеціалізовані бази даних Всесвітнього банку, Міжнародного валютного фонду, Організації

Об'єднаних Націй, Міжнародного телекомунікаційного союзу, інших міжнародних організацій і статистичних інститутів.

У 2013 році дослідження охоплювало 187 країн. Відповідно до них Україна посіла 47 місце із значенням індексу 67,78.

Поряд із індексом глобалізації країн світу за версією KOF існує інша система кількісного і якісного вимірювання ступеня глобалізації, розроблена Міжнародною організацією Carnegie Endowment for International Peace (CEIP). За системою CEIP індекс визначається з урахуванням 12 позицій, поділених на чотири інтегровані корзини, які обчислюються як сума складових із різними ваговими коефіцієнтами: економічна корзина або економічна інтеграція; персональна корзина або інтенсивність міжособистісних контактів; політична корзина або рівень залучення країни у світові політичні процеси; технологічна корзина або кількість використання технічних систем зв'язку.

Глобалізацією визначається економіка як індустриальних країн, так і країн, що розвиваються. У всіх країнах, і перш за все у США, розвиток економіки визначається не внутрішньою економічною політикою, а « новою глобалізацією », сутність якої у тому, що всі частини світу у теперішній час об'єднані через торгівлю, інвестиції. Новою є комбінація проривних технологій та змін у геополітиці, котрі зробили економічну взаємозалежність країн набагато більш інтенсивною, ніж будь-коли. Найважливішими технологіями нової глобалізації є інформаційні, комунікаційні і транспортні технології.

Нова глобалізація є глобалізацією цифрової ери. Головними суб'єктами нової глобалізації є багатонаціональні корпорації. Крім грандіозних проривів в інформаційних і транспортних технологіях, ключову роль у виникненні нової глобалізації відіграли геополітичні зміни. Першою найважливішою подією стали спеціально утворювані експортні зони. Потім Китай з його мільярдним населенням відкрив свою економіку для світової торгівлі, фінансових потоків та іноземних інвестицій. Сьогодні увесь світ об'єднаний торгівлею, фінансами та виробництвом.

У сучасних умовах глобалізація переживає свого роду кризу. Хоча світова економіка поки що не дійшла до крайніх проявів протекціонізму 1930-х років, вона стала набагато менш відкритою. Після двох десятиліть, протягом яких люди, капітали і товари переміщалися через кордони більш вільно, знову виникли стіни, хоча в деяких є ворота. Уряди все більше вибирають, з якими країнами торгувати, якого сорту іноземний капітал їм потрібен, і який ступінь свободи вони можуть дозволити своїм підприємцям для ведення справ за кордоном. Практично усі країни поки що визнають принципи міжнародної торгівлі та інвестицій. Вони хочуть скористатися вигодами глобалізації, але

усіма можливими засобами захистити себе від її негативних наслідків – чи то нестабільність у притоках і відтоках капіталу, чи швидке зростання імпорту.

Влада і гравці на світовому фінансовому ринку зараз роблять усе, щоб глобалізація зупинилась. Пояснюється це тим, що саме глобалізація довела світ до першої хвилі глобальної фінансової кризи, і тепер викликає застереження можливість появи другої хвилі цієї кризи. До того ж історія свідчить, що зупинити глобалізацію реально. З історичного погляду найбільш важливим фактором для відкриття кордонів різних країн була технологія. Однак самих по собі технологій для розвитку глобалізації недостатньо, необхідні також певні політичні умови. Передусім наявність країни-гегемона, яка була б головним імпортером і фінансувала глобальну фінансову систему.

США стали тією країною-гегемоном, яка поставила перед собою завдання фінансувати світову економіку і відродити світову торгівлю. Саме США забезпечили відродження у світі системи фіксованих валютних курсів, щоб покласти край практиці постійної девальвації національних валют з метою підвищення конкурентоспроможності кожної країни на світовому ринку, а також ініціювали врегулювання постійних зовнішньоторговельних суперечок.

Сьогодні глобалізація виглядає як екстернаціоналізація американської моделі капіталізму. У зв'язку з цим визначальними рисами сучасного стану глобалізації виступають: транснаціоналізація приватних корпорацій; утворення глобальних електронних мереж і ущільнення просторово-часових зв'язків у світі; неолібералізм; панування фінансового ринку; мілітаризація американської зовнішньої політики. Саме у США виникла ця ідеологічна і політична течія, розійшлася по усьому світу та докорінно змінила уяву про державу й соціальну політику – стало вважатися, що в основі усього має бути вільний ринок. Згідно з неолібералізмом, ринок, а не держава, якою б демократичною вона не була, повинен визначати економічну політику, рух товарів, капіталів і робочої сили та регулювати усі ціни в економіці. Крім того, неолібералізм призвів до того, що ключову роль у суспільстві було визнано за приватним сектором та правом приватної власності.

Діючу неоліберальну модель глобалізації багато дослідників вважає песимістичною. Зазначається можливість і логічність зародження нової форми глобалізації, яка відповідатиме китайській версії капіталізму.. Елементами цієї нової форми глобалізації можна вважати: транснаціоналізацію державних компаній; глобалізація породжується авторитарною державою; глобалізація породжується країною, що розвивається і раніше була об'єктом колонізації; глобалізація, породжена країною, населення якої не належить до білої раси.

9.2. Підходи, умови і фактори визначення перспектив глобалізації

Проект глобалізації як теорія і політика Заходу, запропонований світу наприкінці ХХ ст., є спробою визначити майбутнє. Головні контури цього проекту знайшли своє відображення в теоріях Хантінгтона («зіткнення цивілізацій»), Бжезінського («велика шахівниця»). Прогнози щодо майбутнього глобалізації варіюються у широкому діапазоні – залежно від тих чи інших висхідних позицій.

І.Уоллерстайн бачить у майбутньому «грандіозну політичну боротьбу» між двома таборами – тими, хто хоче зберегти міжнародну систему, що забезпечує привілейоване становище Заходу, і тими, хто хоче утворення нової, більш справедливої і демократичної системи. Результат цієї боротьби непередбачуваний, однак саме у цій непередбачуваності, невизначеності він вбачає шанс для політичної дії, для людського втручання і творчості. Високі досягнення людства у можливостях для його частини максимально задовольняти свої потреби супроводжуються маргіналізацією значної його частини, неможливістю задовольняти нею свої першочергові потреби. Очевидним стає факт існування глибоких суперечностей сучасного етапу економічної глобалізації, який несе у собі потужний потенціал як подальшого розвитку людства, так і небезпеки для самого його існування.

Досить часто висловлюються думки про можливий катастрофічний характер розвитку подій. Ганс Магнус Ерценсбергер висловлює думку щодо можливої небезпеки настання ери громадянських воєн. Ален Мінк пише про наступ нових темних століть. Норман Стоун переймається питанням, чи не повертаємося ми у середньовічний світ злиднів, епідемій чуми, інквізиції і забобон. До цих оцінок фактично приєднується Зигмунд Бауман: концепція «вторинної варваризації» відбиває загальний вплив сучасних метрополій на світову периферію, Вільям Парафф критикує нездатність провідних держав світу подолати ескалацію міжнародного тероризму, вказує на наявність всіх підстав говорити якщо не про провал, то про кризу глобалізму.

Безперечно, ми не можемо дізнатися про все щодо майбутнього у певному абсолютному сенсі, але можемо передбачити ймовірні наслідки тих процесів і тенденцій, які ми спостерігаємо, за певних передбачуваних умов у найближчій перспективі. Це дозволяє говорити про можливі альтернативи і кращі варіанти та моделі розвитку. Тому перед тим, як робити певні прогнози, необхідно визначити основні умови чи фактори, які повинні братися до уваги і досліджуватися при оцінці перспектив глобалізації.

9.3. Прогностичні сценарії глобального економічного розвитку

Комплекс найгостріших глобальних проблем пов'язаний із тотальним ядерним конфліктом, міжнародним тероризмом. Запобігання ядерної війни було спільною проблемою для попередньої системи, воно залишається головною і для системи майбутньої.

Надалі зростає гострота багатьох глобальних проблем. Нерівномірність розвитку Півдня і Півночі закладає характер конфліктності у систему, загрожує втратою нею динамічної стабільності. Ця конфліктна нерівномірність є особливо небезпечною в умовах набуття багатьма державами Півдня ядерного статусу.

Вирішення глобальних проблем вимагає здійснення світовим співтовариством цілеспрямованої узгодженої політичної стратегії.

Таким чином, виокремимо кілька можливих сценаріїв майбутнього.

Перший сценарій передбачає американську гегемонію, хоча, як відомо, гегемонія - це позиція, яку дуже складно утримати.

Другий сценарій прогнозує перехід монополярного світу в біполярний, виходячи з можливості появи у США глобально значущих конкурентів, перш за все Китаю або ЄС, чи формування передбачених чи несподіваних коаліцій.

Третій сценарій - це встановлення багатополарного світу. Відбувається складна взаємодія багатьох сил, світова історія буде характеризувати поєднання мирних періодів та конфліктних ситуацій, конкуренцію за зони впливу.

Четвертий сценарій передбачає паралельне існування кількох цивілізацій, які являтимуть собою самодостатні та самостійні центри світового розвитку.

П'ятий сценарій відстоює апокаліптичне бачення світу, міжнародні катаклізми, силові вирішення геополітичних, економічних, культурно-цивілізаційних протиріч.

Також можливо виділити сценарії:

- «культурного імперіалізму» (передбачає глобальну гомогенізацію, тобто культурну уніфікацію, копіювання всіма країнами західного способу життя, розбудови уніполярного світу під егідою «світового уряду»);

- «периферійної корупції» (передбачає розпад західної цивілізації та створення «культурного смітника» на його окраїнах);

- «мозаїчних культур» (передбачає виникнення світу захищених, замкнених, конкуруючих і ворогуючих культур);

- «егалітарного світу» (передбачає створення світу «відкритих» країн «всезагального добробуту», активний культурний обмін між ними).

Інший підхід до виділення сценаріїв майбутнього описувався в проєкті «Карта глобального майбутнього», розробленому Національною радою з розвідки США.

Згідно зі сценарієм «Давоський мир» у 2020 році в глобальній економіці впевнено домінують Китай та Індія. Темпи їх економічного зростання давно перевищили європейські показники й стрімко наздоганяють американські. Китай та Індія також досягли успіхів в освоєнні наукомістких технологій, збільшили свій політичний вплив і військову міць. При цьому всі країни світу, зокрема і нові лідери, продовжують грати за правилами, написаними на Заході.

Сценарій «Рах Амеріcana» вже самою назвою залишає лідерство за США, які змогли відновити політичну єдність із Європою і «приборкати» держави Близького Сходу. Проте в обмін на домінування США дістають тягар відповідальності за світову безпеку і зростання невдоволення з боку бідних країн і таких, що розвиваються.

Сценарій «Новий халіфат» найбільш «апокаліпсичний» для Заходу - у світі майбутнього панує транснаціональне теократичне співтовариство. До виникнення сценарію призвів технологічний і інформаційний прогрес ісламських країн при збереженні ними традиційних цінностей, що поглиблює їхній конфлікт із країнами Заходу. Цей сценарій означає повернення до неофеодалізму і антагоністичний американському проєкту, - звідси неминучість непримиренної боротьби між ними.

Сценарій «Спіраль страху» найменш сприятливий для сучасної світової системи і насамперед - для країн «золотого мільярда». Він припускає безконтрольне поширення зброї масового знищення, глобальний економічний колапс, крах сучасних міжнародних інститутів і міжнародної системи. Цікаво, що такий розвиток подій аж ніяк не відміняє глобалізацію, але вона відбуватиметься в найпримітивніших формах «перерозподілу награваного». Проте з усіх інших поглядів «Спіраль страху» знаменуватиме собою безумовний кінець західної цивілізації.

Тема 10. Регулятивні інститути глобальної економіки

План

10.1. Глобальна система економічного регулювання, її об'єкти та суб'єкти.

10.2. Характеристика регулятивних інститутів глобальної економіки.

10.2.1. СОТ та її роль у глобальному економічному регулюванні.

10.2.2. Міжнародні кредитно-фінансові інститути та їх діяльність.

10.2.3. Інші регулятивні інститути глобальної економіки та їх функції.

10.2.4. Роль суспільних інститутів в глобальних економічних процесах.

10.3. Трансформація функцій держави в умовах глобалізації.

10.4. Основні концепції глобального регулювання економіки в контексті перспективних сценаріїв глобального розвитку.

10.1. Глобальна система економічного регулювання, її об'єкти та суб'єкти

Глобальна економіка “над” національними економіками та агентами і є автономною від них, надає їм специфічних характеру та форми, огортає власними рушійними силами. Вона функціонує “згори донизу” і визначає, що можуть і що не можуть робити на національному рівні держави. Така економіка потребує певної системи та власних особливих інститутів регулювання взаємовідносин своїх суб'єктів. Зокрема, такими інститутами сьогодні є міжнародні організації (МО) системи ООН.

Глобальна система економічного регулювання повинна стати засобом протидії світовим економічним кризам та механізмом забезпечення гармонійного економічного розвитку.

Об'єктами глобального економічного регулювання виступають:

- а) торговельна політика;
- б) міжнародні валютні відносини;
- в) міжнародний економічний розвиток;
- г) діяльність ТНК;
- д) міжнародне співробітництво.

Регулювання торговельної політики передбачає розроблення торговельної політики на основі систематичного аналізу з урахуванням місця країни в конкурентному середовищі та наслідків її входження у глобальну економіку.

Однак на сьогоднішній день недискримінаційна торговельна політика усе більше замінюється одно- або двосторонніми дискримінаційними угодами. Держави ігнорують СОТ та її фундаментальний принцип недискримінації. Все частіше порушується режим найбільшого сприяння нації. Відтак, необхідно розробляти глибші форми регіональних домовленостей, які передбачають проведення єдиної політики країнами-учасницями СОТ і спільну систему

регулювання СОТ та регулювання засобів лібералізації торгівлі між учасниками.

Регулювання міжнародних валютних відносин передбачає контроль режиму валютних курсів, розмірів офіційної міжнародної ліквідності та відповідальності країн із дефіцитом або надлишком платіжного балансу.

Регулювання міжнародного розвитку ґрунтується на пошуку та застосуванні ефективних економічних заходів для забезпечення міжнародної конкурентоспроможності країн, що, у свою чергу, необхідно спрямовувати на підтримку визначальних секторів національних економік: експортоорієнтованого сектора промисловості, сільськогосподарського сектора, інформаційної сфери та соціальної сфери.

Регулювання діяльності ТНК необхідне для обмеження уникнення оподаткування; гармонізації будь-яких пільг урядів-реципієнтів для залучення іноземних інвестицій; контролю за умовами передання технологій.

Регулювання міжнародного співробітництва діє на рівні координації співробітництва між націями, особливо для розробки та впровадження їх макроекономічної політики щодо міжнародної конкурентоспроможності. Глибина співробітництва може коливатися від обміну інформацією та консультацій до координації політичних рішень між країнами.

Однак процеси глобалізації та глобальні трансформації зараз у світі відбуваються надзвичайно стрімко і в перспективі вони можуть та повинні призвести до створення глобалізованої світової економіки. Одним із принципів процесу становлення глобальної економіки, тобто трансформації світового господарства в глобальну економіку, нагадаємо, є формування міжнаціональних інститутів та механізмів регулювання.

До таких регулятивних інститутів-структур глобальної економіки, вже створених в процесі еволюції та трансформації світового господарства у напрямку його глобалізації та активно діючих, належать передовсім три головні установи, міжнародні організації, які сьогодні керують глобалізацією: МВФ, група Світового банку і СОТ. В сучасних умовах ці інституції не справляються належним чином і повного мірою із своїми прямими завданнями - усуненням бар'єрів для вільної торгівлі та інтеграцією національних економік (СОТ), структурними питаннями, зокрема СБ, сприянню глобальній стабільності (МВФ).

У системі основних регулятивних інститутів, керуючих глобалізацією та глобальною економікою, можна виділити:

-Світову організацію торгівлі - СОТ (World Trade Organization) - головний міжнародний регулятор світової торгівлі;

- Міжнародні кредитно-фінансові інститути (групу СБ);
- Міжнародні валютно-фінансові організації (МВФ);
- Міжнародні організації регулювання світового ринку праці.

При цьому з-поміж них провідну роль у сучасному світі відіграють три інституції: Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий банк (його квінтесенція - Міжнародний банк реконструкції і розвитку) і Світова організація торгівлі (СОТ). Проте ще є неймовірно велика кількість інших організацій - низка регіональних банків, інституції ООН (Програма розвитку ООН, Конференція ООН з торгівлі і розвитку), але всі вони володіють меншими організаційними і фінансовими ресурсами, щоб впливати на економіку в глобальних масштабах.

10.2. Характеристика регулятивних інститутів глобальної економіки

Основними інститутами системи регулювання глобальної економіки є такі найбільш впливові наднаціональні регулятивні організації, як МВФ, МБРР, СОТ, що були створені винятково з метою глобального регулювання та управління світовим соціально-економічним розвитком.

10.2.1. СОТ та її роль у глобальному економічному регулюванні

Провідна міжнародна економічна організація і головний міжнародний регулятор світової торгівлі - *Світова організація торгівлі* - СОТ (World Trade Organization, WTO) була створена 01.01.1995 р., замінила Генеральну угоду з тарифів і торгівлі (ГАТТ) як єдиний міжнародний орган, що займається глобальними правилами торгівлі між державами.

Керівний орган СОТ - Конференція міністрів - скликається раз на два роки; повсякденною роботою займається Генеральна рада.

Функції СОТ: 1) нагляд за станом світової торгівлі й надання консультацій з питань її регулювання; 2) забезпечення механізмів врегулювання міжнародних торговельних спорів; 3) розробка й прийняття світових стандартів торгівлі; 4) нагляд за торговою політикою країн; 5) обговорення загальних проблем міжнародної торгівлі.

Сфера діяльності СОТ охоплює: 1) митно-тарифне регулювання; 2) антидемпінгове регулювання; 3) використання субсидій і компенсацій; 4) нетарифні обмеження; 5) діяльність митних союзів і зон вільної торгівлі; 6) торговельні аспекти захисту прав інтелектуальної власності та інвестиційних заходів тощо.

Статус і сфера діяльності. СОТ є міжнародною міжурядовою організацією, створеною відповідно до норм міжнародного права. СОТ може діяти незалежно від волі кожної країни-члена цієї організації. Діяльність СОТ

здійснюється винятково через створені нею органи (Міністерську конференцію, Генеральну раду і Секретаріат).

Цілі СОТ. Визначено в преамбулі Марракеської угоди про утворення СОТ: підвищення життєвого рівня; забезпечення повної зайнятості; постійне зростання доходів і ефективного попиту; розширення виробництва товарів і послуг та торгівлі ними; оптимальне використання світових ресурсів згідно з цілями сталого розвитку; захист і збереження навколишнього середовища; забезпечення для країн, що розвиваються, і найменш розвинених країн такої участі в міжнародній торгівлі, яка б відповідала потребам їх економічного розвитку.

Члени СОТ. Станом на 4 грудня 2013 року до СОТ входило 160 членів, з яких 156 - це держави, а 4 - митні території. Україна набула повноправного членства в СОТ 16 травня 2008 року.

Принципи СОТ. Регулювання міжнародної торгівлі в межах СОТ здійснюється на базі основних правил і принципів, серед яких одним із найважливіших є принцип недискримінації. Він означає, що всі контрактні сторони-члени СОТ зобов'язані надавати одна одній однаково сприятливі умови. Таким чином, жодна країна не повинна робити винятки для іншої або застосовувати щодо неї дискримінаційний підхід. Принцип недискримінації поділяється на субпринцип режиму найбільшого сприяння, який застосовується до зовнішніх ринків, та субпринцип національного режиму, який стосується внутрішнього ринку.

Принцип взаємності, який на даний момент особливо стосується України, зазначає, що країна, яка вступає в СОТ, отримає певні переваги, але і бере на себе певні зобов'язання. В зв'язку з цим важливо також зазначити, що жодна країна „де-факто” не може відступити від попередньо взятих на себе зобов'язань у зв'язку з економічними наслідками для неї.

Принцип зобов'язання - тарифні зобов'язання, створені членами СОТ, пронумеровані у спеціальному списку. Цей список встановлює межу зобов'язань: країна може змінити свої зобов'язання, але лише після переговорів зі своїми торговими партнерами, що може також означати відшкодування їм грошових втрат. Якщо відшкодування не надано, то країна-позивач може ініціювати процедуру обговорення і вирішення даної проблеми на рівні СОТ.

Принцип запобіжних заходів - у певних випадках уряд має право ввести обмежувальні заходи щодо торгівлі.

Переваги торгової системи СОТ. Практично всі великі держави зараз є членами СОТ. Окрім суто економічних переваг, які досягаються шляхом

зниження бар'єрів у торгівлі, система СОР позитивно впливає на політичну і соціальну ситуацію в країнах, а також на індивідуальний добробут громадян.

Метою СОР є підтримка вільної торгівлі та економічного зростання. Узгодження СОР критикуються в ухилі у бік міжнародних корпорацій та багатих націй. Критики доводять, що малі країни у СОР користуються незначним впливом, і всупереч цілі СОР, замість допомоги країнам, що розвиваються, впливові нації у СОР фокусуються на власних комерційних інтересах.

10. 2.2. Міжнародні кредитно-фінансові інститути та їх діяльність

Важливе місце в системі регулятивних інститутів глобальної економіки та світогосподарських зв'язків займають міждержавні фінансово-кредитні організації. Міжнародні кредитно-фінансові організації (МФО) - це всесвітні та регіональні інститути, створені на основі міждержавних угод з метою регулювання міжнародних валютно - кредитних і фінансових відносин.

До складу розгалуженої інституційної структури входять як глобальні, так і регіональні кредитно-фінансові установи (табл. 10.1).

Таблиця 10.1

Міжнародні кредитно-фінансові інститути	
Всесвітні	Регіональні
<ul style="list-style-type: none"> • Банк міжнародних розрахунків (1930 р.); • Міжнародний валютний фонд (1945 р.); • Група Світового Банку: <ul style="list-style-type: none"> ✓ Міжнародний банк реконструкції та розвитку (1945 р.); ✓ Міжнародна фінансова корпорація (1956 р.); ✓ Міжнародна асоціація розвитку (1960 р.); ✓ Міжнародний центр розв'язання питань у сфері інвестицій (1966 р.); ✓ Багатостороннє агентство з гарантій по інвестиціях (1988 р.); • Паризький клуб (1956 р.) - неформальна урядова організація країн-кредиторів; • Лондонський клуб (1956 р.) – неформальна організація найбільших банків-кредиторів. 	<ul style="list-style-type: none"> • Європейський інвестиційний банк (1958 р.); • Міжамериканський банк розвитку (1960 р.); • Група Африканського банку розвитку (1964 р.); • Азіатський банк розвитку (1968 р.); • Ісламський банк розвитку (1974 р.); • Європейський банк реконструкції і розвитку (1991 р.); • Чорноморський банк торгівлі та розвитку (1998 р.) • Міждержавний банк (1993р.).

Функції МФО:

- операції на міжнародному валютному та фінансовому ринку з метою стабілізації та регулювання міжнародної економіки, підтримки і стимулювання міжнародної торгівлі, забезпечення ліквідності світової банківської системи;
- надання міждержавних кредитів на здійснення державних проектів та фінансування бюджетного дефіциту;
- кредитування міжнародних проектів, які відповідають інтересам декількох країн, що беруть участь у проекті;
- кредитування «внутрішніх» проектів (які стосуються інтересів однієї країни або комерційної організації), здійснення яких може позитивно вплинути на міжнародний бізнес (інфраструктурні проекти, проекти в галузі інформаційних технологій тощо);
- благодійна допомога (фінансування програм міжнародної допомоги);
- фінансування фундаментальних наукових досліджень.

За сферою функціонування розрізняють МВФО у системі ООН та регіональні МВФО (рис. 10.1).

Рис. 10.1. Міжнародні валютно-фінансові організації

Міжнародний валютний фонд (МВФ) – валютно-фінансова організація міжурядового співробітництва. Налічує понад 180 держав-членів. Україна – член МВФ з 1992 р.

Цілі створення МВФ:

- сприяти міжнародному співробітництву у сфері валютної політики;
- сприяти збалансованому зростанню міжнародної торгівлі;
- підтримувати стабільність валютних курсів, упорядковувати валютні відносини між державами-членами, а також протидіяти девальвації валют, що спричинена конкуренцією;
- сприяти формуванню багатосторонньої системи розрахунків за поточними операціями між членами фонду; усувати обмеження на трансфер валюти;
- надавати країнам-членам МВФ кредитні ресурси, які дають змогу регулювати незбалансованість зовнішніх платежів, платіжних балансів, зовнішньої заборгованості;
- бути форумом для консультацій і співробітництва в галузі міжнародної торгівлі і валютних відносин.

За своєю організаційною структурою МВФ – акціонерне товариство, систему управління якого наведено на рис. 10.2.

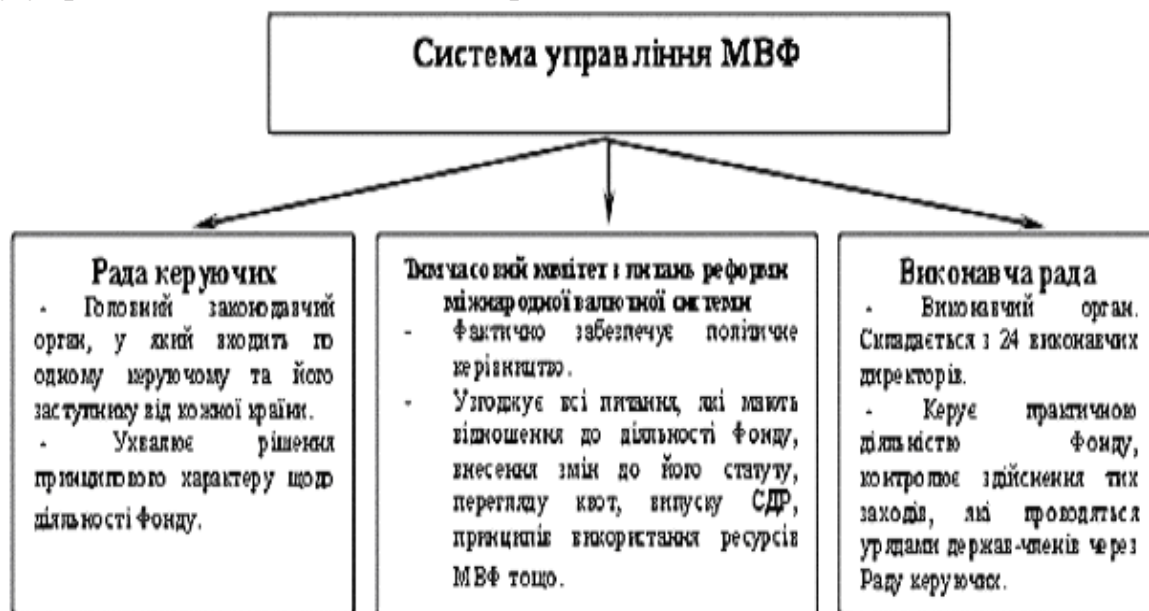

Рис. 10.2. Система управління МВФ

МВФ – неприбуткова установа, ресурси якої формуються шляхом внесків держав-членів. Кожна держава-член має квоту (внесок), яка зумовлює:

– кількість голосів країни у Фонді (можливість впливати на його політику);

– обсяг кредитів, які держава-член може отримати від Фонду.

Функції МВФ: розробка основних напрямків реформи міжнародної валютної системи; функції інформаційного та консультативного характеру; урегулювання платіжних балансів.

У системі механізмів МВФ (табл. 10.2) основним засобом є кредитна діяльність.

Таблиця 10.2

Сучасні механізми МВФ

Механізми	Характерні ознаки
<i>Кредити та кредитні лінії</i>	МВФ надає кошти рівними кредитними траншами. У межах програми розширеного фінансування членам МВФ може надаватися середньостроковий кредит (зазвичай на 3 роки) для подолання внутрішньо- та зовнішньоекономічних перекосів
<i>Фонд системної трансформації (Systemic Transformation Facility)</i>	Надає фінансову допомогу країнам, які зазнають труднощів у торговельній та платіжній системах у зв'язку з переходом до ринкової економіки
<i>Фонд компенсаційного фінансування та фінансування у випадку непередбачуваних обставин (Compensatory and Contingency Financing Facility)</i>	Надає допомогу державам-членам у випадках отримання збитків (експорт, значне зростання цін на імпортоване зерно), якщо вони мають тимчасовий характер та обумовлені зовнішніми причинами, а також у разі необхідності підтримки темпів реформ, які проводяться відповідно до політики та угод МВФ
<i>Система фінансування буферних запасів (Buffer Stock Financing Facility)</i>	МВФ може надавати фінансову допомогу для відновлення запасів сировини
<i>Термінова допомога (Emergency Assistance)</i>	Надається шляхом закупівлі товарів країн, платіжний баланс яких має значне негативне сальдо внаслідок стихійного лиха
<i>Фонд структурної адаптації (Structural Adjustment Facility) та Розширений фонд структурної адаптації (Enhanced Structural Adjustment Facility)</i>	Надає допомогу у проведенні структурних реформ у країнах, що розвиваються, а також для реалізації середньострокових макроекономічних програм
<i>Інститут МВФ, створений у 1964 р. (Вашингтон, США)</i>	Організовує курси та семінари з підвищення кваліфікації державних службовців з країн-членів МВФ

Світовий Банк (The World Bank Group) - це своєрідне кооперативне співтовариство, акціонерами якого на кінець 2013 року є 188 країн-членів (акціонерів). Акціонери представлені Радою керуючих, яка є вищим органом управління. Рада керуючих приймає рішення та визначає політику Банку, свої збори проводить один раз на рік. СБ був заснований у 1944 році.

Організаційно СБ є багатосторонньою кредитною установою, що об'єднує п'ять інституцій, діяльність яких спрямована на підвищення рівня життя у країнах, що розвиваються, шляхом надання кредитів, гарантій та аналітичних і консультативних послуг. Більшість необхідних фінансових ресурсів залучається на світових фінансових ринках, а у випадку Міжнародної асоціації розвитку (МАР) - за рахунок внесків країн-членів. З 1947 року, часу першого випуску облігацій, установа стала одним із найбільш авторитетних позичальників. Дохід, отриманий за багато років, дозволяє СБ фінансувати проекти розвитку в країнах-клієнтах та забезпечувати власну фінансову стабільність. Останнє дає змогу Банку отримувати ресурси під низький відсоток та пропонувати своїм клієнтам вигідні умови залучення кредитів. Штаб-квартира Групи Світового банку знаходиться у м. Вашингтоні, округ Колумбія, США.

Група Світового банку складається з п'яти основних інститутів - 1) Міжнародного банку реконструкції й розвитку (МБРР). 2) Міжнародної фінансової корпорації (МФК). 3) Міжнародної асоціації розвитку (МАР) 4) Багатостороннього агентства з гарантій інвестицій (БАГІ). 5) Міжнародний центр з урегулювання інвестиційних суперечок (МЦУІС), який має специфічні функції, але організаційно пов'язаний із Світовим банком.

Формування Групи Світового (Всесвітнього) банку було розпочато в 1944 році рішенням Бреттон-Вудської конференції водночас із МВФ. Ці два інститути тісно пов'язані між собою сферою діяльності, а також організаційно. Так, членом Міжнародного банку реконструкції та розвитку (МБРР) може стати тільки учасник МВФ. Ці дві інституції входять до системи ООН. Пізніше додатково до МБРР були створені такі фінансові інститути: Міжнародна асоціація розвитку, Міжнародна фінансова корпорація, багатостороннє агентство з гарантій інвестицій. На початку 1991 р. до складу членів цих організацій входили 155 країн (на кінець 2013 року вже 188 - майже всі країни світу, члени-ООН (193)). За період свого існування Банк і його організації надали понад 5 тис. позик на загальну суму 523,6 млрд. дол.

Діяльність усіх цих організацій спрямована на досягнення єдиної мети - сприяння економічному і соціальному прогресу бідних країн. Але водночас кожна з них забезпечує досягнення цієї мети власними методами: одні

організації надають позики урядам менш промислово розвинених країн, інші - кредитують приватний сектор тих самих країн, інші - надають гарантії іноземним інвесторам на випадок “некомерційних ризиків”, а останні - примирюють уряди з іноземними інвесторами у разі виникнення між ними фінансових суперечок.

Світова економічна криза 2007 – 2010 рр. ініціювала зміну системи поглядів на роль міжнародних валютно-фінансових організацій. На відміну від доктрини монетарно-ліберальної моделі - «Вашингтонський консенсус», доктрина моделі економічної регіоналізації - «Пекінський консенсус» створює фундамент багатополюсного управління міжнародною економікою, наголошує на посиленні ролі держави та міждержавних об'єднань (див. табл. 10.3), а також неформальних фінансових інститутів.

Таблиця 10.3

Порівняльний аналіз альтернативних доктрин світової фінансової архітектури

<i>Монетарно-ліберальна модель - «Вашингтонський консенсус»</i>	<i>Модель економічної регіоналізації - «Пекінський консенсус»</i>
<i>Основна мета</i>	
Розширення та поглиблення впливу глобальних фінансових центрів на національні економіки та фінансові ринки	Формування нових взаємодіючих і конкуруючих регіональних груп як фундаменту сучасного багатополюсного управління світовою економікою
<i>Роль міжнародних фінансових організацій</i>	
Досить значна	Другорядна
<i>Основні принципи</i>	
<ul style="list-style-type: none"> - політика, спрямована на залучення іноземних інвестицій; - обмежуюча (рестриктивна) грошово-кредитна політика та підтримка стабільності національної грошової одиниці; - створення валютних резервів як гарантії для іноземних інвесторів; - лібералізація руху капіталу; - приватизація та перетворення всіх наявних ресурсів у предмет купівлі-продажу; - податкові реформи, спрямовані на збільшення податкового тягара населення; - скорочення програм соціального розвитку. 	<ul style="list-style-type: none"> - захист національних кордонів і національних інтересів; - забезпечення економічного зростання при збереженні незалежності від іноземного капіталу; - створення валютних резервів як інструментів асиметричної сили; - запровадження ефективної системи моніторингу ринків і обмеження фінансових спекуляцій; - посилення державного контролю над великим приватним капіталом; - підтримання високої норми нагромадження; - впровадження інновацій.

Найвпливовішим з них є Форум фінансової стабільності (створений у квітні 1999 р.), до складу якого входять представники національних міністерств фінансів та центральних банків розвинутих країн, ЄЦБ, МВФ, Світового банку, Банку міжнародних розрахунків.

10.2.3. Інші регулятивні інститути глобальної економіки та їх функції

Крім трьох ключових регулятивних інституцій: Міжнародного валютного фонду (МВФ), Світового банку (СБ) та Світової організації торгівлі (СОТ) в глобальній економіці застосовуються і інші: Конференція ООН з торгівлі і розвитку та інші, ОЕСР (Організація економічного співробітництва і розвитку) та міжнародні недержавні організації, але всі вони у порівнянні з МВФ, СБ та СОТ володіють меншими організаційними і фінансовими ресурсами, щоб впливати на економіку в глобальних масштабах.

Міжнародна організація праці (МОП) - створена в 1919 р. як автономна організація. У 1946 р. МОП стала першою спеціалізованою установою, пов'язаною з ООН.

Цілями діяльності МОП є: забезпечення повної зайнятості і зростання рівня життя; охорона основних прав людини; охорона життя і здоров'я; забезпечення миру через соціальну справедливість; заохочення співробітництва між підприємствами і працівниками.

Членами МОП є 171 держава світу, в тому числі Україна з 1954 року.

МОП узгоджує та узагальнює трудові відносини, які виникли на національних ринках праці. У своїх конвенціях та рекомендаціях МОП юридично закріплює норми трудових відносин як частину міжнародного права, тим самим втілює регулюючі заходи щодо світового ринку праці.

Після ратифікації парламентами країн конвенції та рекомендації МОП стають уніфікованими складовими національного трудового права.

Згідно з конвенціями МОП держави-члени МОП зобов'язані зберігати за місцем проживання працівника-мігранта права на отримання соціальних виплат, зароблених на місці найму (в тому числі у зарубіжній країні). До зазначених виплат належать: оплата медичного обслуговування; грошова допомога при хворобі, у випадку безробіття; виплати на сім'ю.

Центральним форумом, на якому обговорюються міжнародні економічні та соціальні проблеми глобального й регіонального характеру, а також розробляються рекомендації щодо їх вирішення, є Економічна і соціальна рада ООН (ЕКОСОР). ЕКОСОР здійснює дослідження та готує доповіді з широкого спектра міжнародних економічних, культурних й інших питань, координує

діяльність відповідних установ та інститутів ООН. ЕКОСОР регулярно обговорює питання світового економічного та соціального становища; стану міжнародної торгівлі; охорони довкілля; економічної й технічної допомоги країнам, що розвиваються; проблеми продовольства, народонаселення, природних ресурсів, населених пунктів; планування та мобілізації фінансових ресурсів; регіональної співпраці тощо. Рада розробляє комплексні програми, що мають назву «Десятиліття розвитку». Розробка програм і періодичне оцінювання процесу їх виконання дають можливість точніше визначати основні тенденції світового економічного розвитку та за необхідності скорегувати механізм регулювання міжнародних економічних відносин. ЕКОСОР приймала рішення щодо наслідків діяльності ТНК та розробки кодексу поведінки транснаціональних корпорацій, що стало початком нового напрямку економічної діяльності ООН та ЕКОСОР.

Питання економічного розвитку належать також до компетенції Конференції ООН з торгівлі й розвитку (ЮНКТАД). Конференція ООН з торгівлі і розвитку (ЮНКТАД) - заснована у 1964р. як головний орган з питань міжнародного економічного співробітництва, членами якого є 188 держав, штаб-квартира знаходиться в Женеві. Концепція всеохоплюючого розвитку суттєво вплинула на діяльність ЮНКТАД. У минулому результати її роботи обмежувались прийняттям резолюцій і рішень. Після реформування організації в 1992 р. на VIII сесії ЮНКТАД акцент зроблено на підвищенні ролі переговорів. Принципами діяльності ЮНКТАД все більше утверджується прагматизм і неконфронтаційність, що полегшує пошук спільних інтересів та досягнення консенсусу важливих світогосподарських питань. Вкрай важливою функцією ЮНКТАД є надання допомоги країнам, що розвиваються, та країнам з перехідною економікою у залученні прямих іноземних інвестицій та поліпшенні національного інвестиційного клімату. Центральну роль у цьому відіграють такі організаційні структури, як Секретаріат ЮНКТАД, Відділ інвестицій і підприємництва, Відділ глобалізації та розвитку. Результати роботи Конференції подаються у щорічній доповіді «World Investment Report», документах «Investment Policy Reviews», «World Investment Directory».

Певною спрямованістю характеризується діяльність Програми розвитку ООН (ПРООН) – найбільшого міжнародного каналу для надання багатосторонньої технічної та передінвестиційної допомоги. Проекти ПРООН спрямовані на надання допомоги країнам, що розвиваються, з метою кращого використання ними свого економічного потенціалу, підвищення рівня життя населення, збільшення обсягів виробництва та сприяння екологічно безпечному

розвиткові світової економіки. Допомога ПРООН надається лише на прохання урядів держав з урахуванням їх першочергових потреб.

10.2.4. Роль суспільних інститутів в глобальних економічних процесах

Значну роль у розвитку глобальних економічних процесів поряд з міжнародними міждержавними організаціями відіграють суспільні, неурядові організації (НДО).

Дослідження інституалізації неурядових міжнародних організацій свідчить про їх стрімкий розвиток. На початку ХХІ ст. налічувалося до 50 тис. міжнародних неурядових організацій. Найвідомішими серед них є такі правозахисні організації, як “Міжнародна амністія (Amnesty International)”, “Міжнародна організація захисту прав людини (Human Right Watch)”, “Лікарі без кордонів”, “Репортери без кордонів”, екологічні організації “Зелений світ (Greenpeace)”, “Друзі планети (Friends of the Earth International)”, міжнародна антикорупційна організація “Міжнародна прозорість (Transparency International)”, правозахисні міжнародні організації, а також міжнародна гуманітарна організація “Oxfam”. Більше 13000 організацій громадянського суспільства підтримують партнерські стосунки з Департаментом з економічних і соціальних питань Секретаріату ООН. Більше 1500 неурядових організацій, що здійснюють широкі інформаційні програми, мають асоційований статус при Департаменті суспільної інформації. Загалом міжнародні неурядові організації оперують у своїй діяльності потужнішими фінансовими потоками, ніж ООН. З початку ХХІ ст. щорічний розмір цільових коштів за програмами економічної допомоги, які ними розподілялися, становив близько 7 млрд. доларів. При цьому деякі міжнародні неурядові організації проводять роботу для досягнення глобальних і регіональних інтересів США. Незважаючи на їхній статус, фінансування їхньої діяльності здійснюється винятково за рахунок держави.

10.3. Трансформація функцій держави в умовах глобалізації

Діюча світова економіка сформувалась протягом достатньо довгого історичного часу, починаючи з укладання Вестфальського миру, згідно з яким основною ланкою світової економіки є окрема держава з усіма відповідними її правами і обов’язками, на основі яких вона входить у певні відносини з іншими державами світу і таким чином утворює так звану вестфальську структуру світових зв’язків. У політичному відношенні ця система є механізмом

співіснування рівноправних держав, кожна з яких володіє виключним суверенітетом на своїй території. При цьому держави виступають у якості однакових суб'єктів міжнародного права незалежно від своєї внутрішньої організації.

Глобальна економіка передбачає якщо не ліквідацію у якості основної ланки світової економіки окремої держави, то серйозні зміни її функцій та відповідних прав і обов'язків. Становлення глобальної економіки представляє собою процес позбавлення національних урядів частини їх функцій і відповідно частини повноважень та відповідальності шляхом передачі їх: а) до підлеглих урядам регіональних частин країн – феномен субсидіарності; б) до спеціально утворених міжнаціональних або наднаціональних органів.

Таким чином, частина функцій, раніше покладених на національний рівень, переходитиме на рівень глобальний. Крім того, розширення політичних, економічних і соціальних прав населення, посилення інститутів громадянського суспільства, децентралізація прийняття рішень у відповідності з принципом субсидіарності беззаперечно приводять до перерозподілу частини національно-державної компетенції на регіональний і локальний рівні. Фактично, шлях до глобальної економіки веде через передачу частини функцій держави у галузі економіки. Тобто, держава у процесі формування глобальної економіки має зменшувати свій вплив на ті економічні процеси, які відбуваються як всередині країни, так і у її зовнішньоекономічній діяльності.

У глобальній економіці інститут держави зазнає змін і перш за все шляхом передачі частини свого суверенітету до наднаціональної структури. Держава грає своєрідну подвійну роль: з одного боку, вона змушена пристосовуватися до умов глобалізації і може вживати заходів, що гальмують співробітництво, якщо це не відповідає національним інтересам, а з іншого боку – сама створює передумови для його подальшого розвитку, виходячи з того, що інтереси окремої країни в умовах глобального світу можуть бути захищені тільки на наднаціональному рівні. Держави, пристосовуючись до нових реалій, шукають нових шляхів і засобів реалізації своїх національних інтересів. Виникають гнучкі способи здійснення державного суверенітету, серед яких запровадження певних самообмежень щодо здійснення суверенних прав на паритетних засадах (наприклад, безвізовий обмін, взаємне надання статусу найбільшого сприяння у торгівлі); приєднання до якого-небудь міжнародного договору і прийняття міжнародних обмежень з метою захисту інтересів своєї країни тощо.

Геоекономічний інтерес держави можна визначити на основі квінтесенції власне економічного інтересу, геополітики, геоекономіки та геостратегії –

стимул до діяльності, що визначає поведінку держави у геоекономічному просторі з метою посилення її економічної могутності для участі у перерозподілі ресурсів та світового доходу, а також визначення її рівноправним суб'єктом у світовій конкурентній системі, що досягається за рахунок розробки економічних заходів нейтралізації зовнішніх викликів та формування фундаментальних конкурентних переваг. При цьому актуальним залишається прагнення сильніших держав домогтися контролю над іншими країнами, збільшити свій вплив за рахунок інших членів міжнародного співтовариства й зайняти більш високі щаблі в ієрархії держав.

Процес глобалізації ускладнює та наповнює новим змістом функції держави внаслідок залучення національних економік до нестійких структур загальнопланетарного рівня. Держава в трансформаційній економіці виступає упорядковуючим та гармонізуючим фактором різнорівневих соціально-економічних перетворень. В умовах глобалізації пріоритетними стають такі функції держави: визначення та реалізація стратегічних національних інтересів; формування національної моделі соціально-економічного розвитку, здатної забезпечити органічне включення економіки країни до транснаціональних відтворювальних циклів; сприяння інституційним змінам, спрямованим на утвердження загальноцивілізаційних засад соціально орієнтованого ринкового устрою; зміцнення національної конкурентоспроможності шляхом стимулювання інноваційного розвитку; забезпечення національної безпеки; контроль над ключовими ресурсами та галузями економіки з метою протидії негативному вияву глобалізаційних процесів; віднайдення ефективних механізмів протидії бідності та знедоленню населення, міжнародній злочинності та тероризму.

Центральною політичною й ідеологічною проблемою, що породжується глобалізацією, є проблема зміни того порядку у відносинах між державами, який існує і породжує суперечності та конфлікти, тобто проблема побудови нового світового порядку загалом і міжнародного економічного порядку. Міжнародний економічний порядок повинен включати загальновизнані та закріплені у відповідних документах норми і правила міжнародних економічних відносин і конкуренції на світовому ринку. Суттєвою його стороною є також та провідна ідеологія і політика в області міжнародного співробітництва, якими керуються її учасники. Важливою його характеристикою є те, наскільки справедливо і взаємовигідно розподілена праця між країнами і наскільки різними є рівні їх розвитку. Цей порядок вимагає утворення і плідної діяльності міжнародних організацій, які мають бути підконтрольні світовому співтовариству, додержуватися демократичних

процедур прийняття рішень, які впливають на якість функціонування світової економіки. Нарешті, архітектуру міжнародного економічного порядку визначають інтеграційні об'єднання і союзи, мережа найкрупніших транснаціональних корпорацій, які сильно впливають на географію і умови торговельних та інших обмінів. Усі ці елементи світового порядку поставлені перед викликами глобалізації і мають бути приведені у відповідність до її природи з тим, щоб її хід не надавав односторонніх переваг одним країнам за рахунок інших і не викликав конфліктів.

10.4. Основні концепції глобального регулювання економіки в контексті перспективних сценаріїв глобального розвитку

Основні концепції глобального регулювання передбачають:

- утворення нових інститутів, що найбільш адекватно відповідають новим глобальним процесам,
- еволюцію і трансформацію функцій уже існуючих міжнародних організацій.

Виділяють декілька основних концепцій глобального регулювання, які відображаються у вищезазначених державно-політичних платформах. Усі концепції передбачають, або утворення нових інститутів, покликаних найбільш адекватно відповідати новим глобальним процесам, або еволюцію і трансформацію функцій вже існуючих міжнародних організацій.

Узагальнено виділяють два потенційних варіанти вдосконалення інституційної архітектури світу. В першому випадку ініціативу перехоплює один із учасників системи. У другому - створюється новий наднаціональний інститут глобального регулювання - певний світовий центр із прийняття стратегічних рішень.

Коли взяти за ознаку типологізації кількість полюсів влади, що координують світогосподарські процеси, то інституційний устрій може мати формат:

- уніполярної системи;
- бі- чи триполярної системи;
- поліполярної системи.

Можливими альтернативами уніполярного світу є такі сценарії інституційної архітектури майбутнього: 1) концепція країни-гегемона; 2) концепція глобального й антитерористичного уряду.

Ключовою ідеєю концепції країни-гегемона є поняття “держави-стабілізатора”, що відповідає за реалізацію правил ліберального

світогосподарського режиму шляхом використання серед традиційних також і нових інструментів “війн нового покоління”.

Концепція глобального і антитерористичного уряду передбачає піднесення інституту держави до статусу світового уряду. Це збільшена модель національної держави, керівництво якої вирішує поточні внутрішньополітичні питання, однак уже не на національному, а на глобальному рівні.

Бі- чи триполярна система припускає наявність кількох управлінських полюсів, що в результаті консенсусу приймають узгоджені рішення, виконання яких є обов’язковим для решти учасників глобальної системи. Ця система передбачає, з одного боку, активізацію міжнародного співробітництва найбільш розвинутих країн світу, які готові до компромісів заради досягнення спільних інтересів, а з іншого - пріоритетність рішень, що приймаються верхівкою для інших учасників глобальної системи. Теорія бі- чи триполярного світу передбачає такі напрями інституційного забезпечення глобальних трансформацій: 1) коаліції держав; 2) коаліції регіональних інтеграційних утворень.

Коаліції держав спрямовуються на створення “Центру” - альянсу найбільш розвинутих країн, які будуть підштовхувати глобалізацію у потрібне русло і вирішувати виникаючі глобальні проблеми у власному вузькому колі, проектуючи власні норми, інтереси і принципи поведінки на увесь світ.

На сьогодні відсутнє чітке ядро, навколо якого міг би розпочатися процес консолідації. Найбільш вірогідними варіантами вважаються:

- “п’ятірка” постійних членів Ради Безпеки ООН (можливим є розширення складу);
- “Велика вісімка” (можливим є розширення складу);
- і як компромісний варіант: “Центр” швидше за все складуть США, ЄС, Японія, Росія, Китай, Індія.

Інституціоналізація нових міжнародних структур надасть країнам “Центру” реальну можливість формулювати власні вимоги до решти держав. Головним інструментом тиску на “периферію” можуть стати умови економічного, технологічного й інформаційного партнерства з “Центром”, які виявляться більш чи менш сприятливими. Основним завданням союзу є не підкорення, а “цивілізування” “периферійних” територій.

Коаліція регіональних інтеграційних об’єднань (РІО) закладає підґрунтя майбутнього світоустрою на принципах:

- формування угруповань на основі економічних, а не політичних факторів, виникнення яких зумовлено реакцією на глобальні трансформації;

-домінування економічних факторів, що знижує вірогідність виникнення ієрархічних інституційних структур, рішення яких є обов'язковими для країн-членів;

-спрямованість у першу чергу на створення своєрідних "островів більш ліберального економічного режиму", а не на побудову регіональних протекціоністських анклавів;

-поглиблення рівня регіональної координації економічної політики, що виражається в орієнтації, у першу чергу, на: безпосереднє регулювання господарських процесів у межах національних економік (гармонізація податкових систем, режиму доступу на ринки, систем стандартів тощо) замість вирішення питань, що лежать на поверхні; усунення внутрішніх і зовнішніх бар'єрів між країнами, що входять до складу групування.

Поліполярна система передбачає широке багатостороннє співробітництво і багатовекторність розвитку. Вагомим аргументом на користь утворення поліполярного світу є неможливість недооцінки потенціалу окремих держав, зокрема Китаю, країн Близького Сходу, Індії тощо.

Проте єдиною умовою існування поліполярного світу є спільність інтересів у вирішенні глобальних проблем. Крім того, як зазначають критики багатополарності, вона є вигідною для тих, хто бажає зберегти у власних країнах владу керівних кланів, законсервувати менталітет нації. Теорія поліполярного світу включає концепції інституційної архітектури: 1) корпоратизацію; 2) автономізацію; 3) глобальне громадянське суспільство.

Глобальні корпорації виступають у ролі ключових суб'єктів, інтереси яких впливають на політику національних держав навіть у тому разі, якщо самі ТНК не чинять безпосереднього впливу на уряди конкретних країн і взагалі ніяк не виражають власних уподобань щодо економічного курсу, який здійснюється урядами.

Перспективу автономізації (Global Governance Concept) можна охарактеризувати за допомогою таких параметрів архітектури:

- 1) поліцентричність;
- 2) універсальність за складом учасників (мобілізує потенціал ТНК, профспілок, неурядових організацій);
- 3) базування на різноманітних формах міжнародного співробітництва між суспільним і приватним сектором, а також на колективному пошуку і вирішенні проблем;
- 4) знаходження на точці перетину національних інтересів і необхідності спільного вирішення проблеми;

5) спричинення нею глибинної трансформації політики і спонукання до інституційних трансформацій.

Глобальне громадянське суспільство розглядається як сукупність недержавних некомерційних організацій, рухів і організацій, задіяних на міжнародній арені. До таких належать міжнародні неурядові організації, соціальні рухи, незалежні ЗМІ, експертні співтовариства, організації, що висловлюють інтереси приватного сектора (бізнес-асоціації), а також приватних осіб, що діють поза інституційними межами.

Концепція громадянського суспільства ґрунтується на постулаті про те, що тільки єдиний світовий уряд здатний знайти шляхи та підходи до вирішення глобальних проблем, а єдиною передумовою створення такого уряду є формування глобального суспільного руху. Еволюція у напрямі до всепланетарного відповідального уряду відбувається: як глобалізація суспільної і профспілкової діяльності у розвинутих країнах та об'єднання країн, що розвиваються у боротьбі за перерозподіл фінансових потоків.

Тема 11. Міжнародні стратегії глобалізації

План

11.1. Загальні підходи до визначення стратегії глобального розвитку.

11.2. Стратегії Європейського Союзу: мета і результат.

11.3. США та Китай: національні стратегії і можливі сценарії відносин.

11.4. Стратегія розвитку блоку БРІКС.

11.1. Загальні підходи до визначення стратегії глобального розвитку

Сучасна наука виділяє кілька основних моделей глобального економічного розвитку: теорія зовнішньої залежності, неокласична модель вільного ринку, теорія ендогенного зростання, інноваційна теорія економічного розвитку, теорія структурних перетворень, модель лінійних стадій розвитку, модель сталого розвитку. На початку ХХІ ст. на противагу неокласичним теоріям економічного розвитку та зростання виникає концепція ендогенного зростання, або нова теорія зростання. Серед її головних постулатів – пріоритет внутрішніх чинників і джерел економічного розвитку, що виникають та відтворюються у відносно відособлених національних економічних системах. Важливою рисою цієї теорії є необхідність посилення регулюючої ролі держави в господарських процесах.

Розглянуті вище моделі та концепції економічного розвитку реалізовувалися на державному рівні. Якщо будь-яка з зазначених моделей

впроваджуватиметься всіма країнами світу, то можна вважати, що відповідно до цієї моделі відбуватиметься і розвиток глобальної економіки.

Розробка економічною наукою різноманітних моделей і концепцій економічного розвитку на основі теоретичного узагальнення світової практики господарської діяльності дає можливість вибору оптимального варіанта глобальної політики щодо реалізації відповідної стратегії з урахуванням усіх внутрішніх і зовнішніх чинників національних економік.

Сучасна глобальна економіка - багатополлярний світ, в якому одночасно присутні декілька реальних центрів сили. Вони нерівні за своїм потенціалом, але досить автономні, щоб дотримуватися автономної лінії у світовій політиці. Мова йде передусім про ЄС, США, Китай, Росію, Індію, Бразилію, Японію, Іран, ПАР. В умовах існування кількох центрів сили неминуче постане питання про коаліції й союзи між ними. Коаліційна політика визначатиме стратегії розвитку глобальної економіки.

11.2. Стратегії Європейського Союзу: мета і результат

На саміті в Лісабоні у 2000 р. Європейська Рада визначила для ЄС стратегічну мету: протягом десяти років стати найбільш конкурентоспроможною економікою у світі, що базується на знаннях та здатна забезпечити стійке економічне зростання, яке супроводжується створенням нових і кращих робочих місць та більшою соціальною згуртованістю. Основна мета стратегії – зробити Європу до 2010 р. найбільш конкурентоспроможною економікою, що базуватиметься на знаннях. Досягнення стратегічної мети Лісабонської стратегії передбачало вирівнювання економічного і соціального розвитку всіх країн – членів ЄС. Лісабонська стратегія починалась як широкомасштабна програма, спрямована на посилення конкурентних позицій ЄС у світі, і мала бути найважливішим каталізатором проведення реформ у країнах – членах ЄС. Однак її реалізація зіткнулась з ускладненнями у зв'язку з відсутністю необхідної відповідальності за її виконання як на рівні союзних органів, так і країн – членів ЄС. Було вжито заходів з оновлення програми, зокрема розроблено єдину національну програму дій для зростання та створення робочих місць. Мету, що передбачала утворення найбільш конкурентоспроможної економіки світу, було змінено, і пріоритетом стали економічне зростання та зайнятість.

У 2006 р. ЄС прийняв «Інноваційну стратегію», основною метою якої є забезпечення глобальної економічної конкурентоспроможності Союзу. Стратегія передбачає подальші суттєві зміни у сферах освіти; потенціалу

внутрішнього ринку Союзу; регуляторного середовища; співпраці основних учасників інноваційного процесу; фінансової підтримки інновацій; ролі національних урядів тощо. Визначено десять основних дій як політичний пріоритет і складову Лісабонської стратегії розвитку та зайнятості. У розвитку «Інноваційної стратегії» 2006 р. Європейський Парламент і Рада прийняли рішення про започаткування «Рамкової програми конкурентоспроможності й інновацій на 2007–2013 рр.», загальне фінансування на виконання якої складало 3,621 млрд євро. Об'єктивні критерії свідчать спонукання країн ЄС до конкретних дій, спрямованих на економічне зростання і покращання динаміки їх розвитку. Деякі країни досягли значних успіхів. Разом з тим застосування цих критеріїв дозволило виявити суттєві відмінності між країнами – членами ЄС у рівнях досягнутих результатів і значне відставання середнього рівня досягнення розглядуваних параметрів ЄС–27 від їх рівня, досягнутого США та Східною Азією, і одночасно значне відставання США та Східної Азії за більшістю параметрів від скандинавських країн – членів ЄС – Швеції, Фінляндії та Данії, – а також нерівномірність розвитку країн – членів ЄС стосовно окремих параметрів. Згідно з цими об'єктивними критеріями Греція, яка найвідчутніше відреагувала на світову фінансову кризу, посідала краще місце, ніж Польща, Італія, Румунія і Болгарія.

Лісабонська стратегія не досягла поставленої нею основної мети – зробити Європу до 2010 р. найбільш конкурентоспроможною економікою, побудованою на знаннях, та наблизити рівні економічного і соціального розвитку країн – членів ЄС. Фінансова криза і економічний спад примусили ЄС розробити нову економічну стратегію «Європа 2020: Стратегія розумного, стійкого і всеохоплюючого зростання» («Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth»), яка була прийнята у 2010 р. і спрямована допомогти в умовах глобальної нестабільності державам – членам Євросоюзу повернутися на шлях сталого розвитку. Вважається, що стратегія «Європа 2020» розкриває європейську соціально-економічну концепцію ХХІ ст., що містить основні фактори зміцнення економіки:

- розумне зростання: розвиток економіки, основою якої є знання та інновації;

- стійке зростання: підтримка такої моделі економіки, яка базується на ефективному використанні ресурсів, не шкодить довкіллю і є конкурентоспроможною;

- всеохоплююче зростання: підтримка такого варіанта економічного розвитку, який характеризується високим рівнем зайнятості та забезпечує соціальну і територіальну єдність.

Результати запровадження програми «Європа 2020» поки що не привели до очікуваних позитивних зрушень і не вивели ЄС із кризового стану. Реалізовувати цю програму необхідно в умовах визначеної специфіки структури ЄС, при якій можна було б передбачати, що світова фінансова криза по-різному мала вплинути на країни – члени ЄС.

Сучасна світова фінансова криза ще більше ускладнила і послабила стан ЄС як одного з трьох центрів світової господарської системи. Джерелом світової фінансової кризи, як відомо, були США, перший і найважливіший центр світової господарської системи, що імітує долари, які разом із євро обслуговують світову економічну систему і таким чином є основними складовими світової фінансової системи при безперечному домінуванні долара США. Долар США і євро конкурують на світовому фінансовому ринку, євро намагається у конкурентній боротьбі одержати певну його частку.

11.3. США та Китай: національні стратегії і можливі сценарії відносин

Американська адміністрація намагалася поділити світ на сфери впливу між США і Китаєм, звернувшись 2009 р. до Пекіна з пропозицією створити "групу двох" (G2). Але Китай не погоджується з такою формулою, і підтвердив свою відданість концепції багатопольного світу. США і їх ключові союзники з НАТО не зацікавлені у глобальній присутності та зміцненні Китаю, прагнуть обмежити його вплив на міжнародній арені, витісняючи КНР з Африки, Близького Сходу, Латинської Америки, стримуючи його активність у Середній та Східній Азії, басейні Індійського океану. З цією ж метою Сполучені Штати прагнуть створити на Близькому Сході "коаліцію поміркованих" — військовий союз із держав-членів Ради співробітництва країн Перської затоки, а також Єгипту і Йорданії.

Формування двополярної американсько-китайської структури впливатиме на ситуацію у світі й характеризуватиметься:

- "хеджованою" політикою США стосовно Китаю, стримуванням Пекіна від претензій на роль регіонального гегемона і глобального лідера. Залежно від подальших дій КНР, Сполучені Штати і їхні азійські союзники будуватимуть партнерські або суперницькі відносини з Пекіном;

- прагненням Китаю "виграти без бою", витісняючи США як провідну державу з Азії й Африки, уникаючи при цьому прямої конфронтації;

- роллю США гаранта рівноваги в АТР, при зберіганні домінуючого статусу;

- залученням Пекіну у систему багатосторонніх організацій та участі у миротворчих і антитерористичних операціях, міжнародних форумах з вирішення різних проблем;

- створенням спрямованого проти Китаю азійського аналога НАТО, до якого, поряд з американськими традиційними союзниками, можуть увійти Індія, Таїланд і В'єтнам, оточенням КНР військовими базами;

- тиском на Китай з метою ревальвування юаня і відмови від субсидування експортної продукції. Для цього Вашингтон спробує заручитися підтримкою СОТ, МВФ і "великої двадцятки";

- виведенням інвестицій США з КНР у сусідні країни, зменшенням експорту технологій, запровадженням обмеження у двосторонній торгівлі;

- зменшенням з боку КНР купівлі казначейських зобов'язань США на користь золота, твердих активів і валют ринків, що розвиваються, а також диверсифікованість ним своїх валютних резервів, що може призвести до обмеження обороту і падіння курсу долара на світових ринках та біржах, зниження активності МВФ і Світового банку.

Реалізація такого сценарію може призвести до зміни світового порядку під егідою США новим міжнародним політичним та економічним порядком, у якому КНР відіграватиме провідну роль.

11.4. Стратегія розвитку блоку БРІКС

Для інтеграції в рамках БРІКС «фрагментація» стала певною об'єднуючою силою. В першу чергу, проблеми, пов'язані із залученням та використанням інвестицій, змушують країни БРІКС шукати спільні шляхи їх вирішення. В той же час, узгодження позицій та взаємодії в інших сферах співробітництва країн БРІКС більш ускладнене через відмінності геополітичних інтересів країн. У численних наукових публікаціях БРІКС називають «неформальним клубом». Частково з таким визначенням можна погодитись, з огляду на відсутність ключових характеристик інтеграційного об'єднання в БРІКС. Однак, специфічні особливості та стратегічні вектори перспективного розвитку дозволяють ідентифікувати чинники майбутньої інтеграції даних країн.

В першу чергу, феноменальність БРІКС знаходить відображення у екстериторіальному географічному положенні країн-членів, на відміну від тих інтеграційних об'єднань, які були сформовані за фактором регіональної близькості. Кожна з цих країн є частиною колишніх імперій, наприклад, Бразилія – Португальської, Росія – Російської, Індія та ПАР – Британської (хоча певний період на території Індії мала місце Монгольська імперія, а ПАР була

під владою Голландії), а Китай – Китайської (Серединної). По-друге, країни, що входять до об'єднання, розташовані на чотирьох континентах.

Країни перебувають в стадії формування ефективної ринкової системи, хоча кожен випадок має свої особливості. В цілому, спільною рисою для групи є те, що із закінченням «холодної війни» всі вони почали розвивати і застосовувати методику радикальних реформ, повністю інтегруючись у систему глобальної економіки. Крім того, вони вже являють собою важливі вузли механізму, збій в якому матиме руйнівні наслідки для всієї світової економіки.

Аналізуючи економічний аспект функціонування кожної з держав, доцільно було б звернути особливу увагу на характер економічного порядку. В сучасних умовах геоекономічної нестабільності країни, що є членами певних об'єднань, мають тенденцію до кристалізації, а дана система потребує більшого контролю, планування та координації. Водночас, якщо розглядати стадії економічного розвитку та історіографію певних економічних і політичних питань, які мали подолати країни та їх уряди, то розвиток Росії та Китаю був більш динамічним, ніж Бразилії, Індії та ПАР. А це означає, що для них легше проходить процес адаптації до нових перетворень в економічній та політичній сферах в умовах сучасних глобальних змін у міжнародних економічних відносинах (табл. 11.1).

Таблиця 11.1

Типологізація країн БРІКС

Перша підгрупа	Друга підгрупа
<i>Індія, Китай</i>	<i>Бразилія, Росія, ПАР</i>
Аграрноорієнтовані економіки, що характеризуються відносною закритістю, високим рівнем контролю з боку держави та значною урегульованістю ринків капіталу	Економіки, засновані на природних ресурсах, які відкриті для зовнішньої торгівлі та фінансових потоків, характеризуються присутністю як державного, так і приватного секторів
Застосовують режим фіксованого обмінного курсу (КНР в більш жорсткій формі, ніж Індія)	Застосовують гнучкий обмінний курс
Розвивають стратегії, засновані на внутрішній індустріалізації (виробництві та послугах), спрямованій на експорт, що орієнтується на абсолютні переваги країн	Надають перевагу експортним стратегіям, що орієнтуються на порівняльні переваги країн
Валютний курс не відчув на собі інфляційного тиску внаслідок кризи 2008-2011рр.	Під час кризи 2008-2011рр. зафіксували циклічні зміни обмінного курсу, що обумовлено високою інфляцією
Не користувались позиками МВФ	Брали позики МВФ з метою реалізації структурної перебудови

Попри особливі риси та характеристики, країни БРІКС мають багато спільного: ідеї підвищення економічного розвитку на рівні світового господарства, участь у процесах кооперації та глобалізації, розширення ринків збуту та здобуття нових країн-партнерів. Саме тому консолідація зусиль п'яти економік світу, що найбільш швидко розвиваються, може позитивно позначитися і на подоланні наслідків світової фінансової кризи, включаючи активізацію зростання інших країн, що розвиваються.

Необхідно враховувати, що країни БРІКС мають значні розбіжності, які можуть привести до зниження ефективності їх консолідованої діяльності. Населення країн БРІКС, внаслідок культурних та ментальних відмінностей, мають різні життєві пріоритети та цінності. Через належність до різних цивілізацій, відносини між населенням та його звичаї всередині кожної з країн мають свою специфіку, що виражається у неоднорідності менталітету народів країн БРІКС та може стати перешкодою при постановці загальних цілей та виробленні стратегії їх досягнення.

Тема 12. Конкурентна стратегія розвитку України в умовах глобалізації

План

- 12.1. Глобалізм і національна економіка України.
- 12.2. Україна у процесах європейської інтеграції.
- 12.3. Участь України у регіональних інтеграційних угрупованнях.
- 12.4. Проблеми формування стратегії інтеграції України до глобальної економічної системи

12.1. Глобалізм і національна економіка України

Глобальна економіка та її домінантна функціональна компонента - глобальний ринок (глобальні ринки) становить одну з найскладніших органічних систем сучасності, адекватним теоретичним відображенням якої є універсальне, позитивне економічне знання про світову економічну еволюцію, тобто еволюцію та трансформацію світової економіки та світового ринку в глобальну економіку та глобальний ринок, які вирізняються надзвичайною різноманітністю своїх підсистем, окремих елементів та суб'єктів. У їх надрах накопичуються, визрівають та загострюються глибокі суперечності, що потребує знання та формування відповідних механізмів координації та регулювання на найвищому, глобальному рівні. Трансформаційні процеси, що відбуваються в національній економіці України, як суб'єкта та елемента

глобальної економіки та глобального ринку, об'єктивно вимагають узгодження ринкових перетворень та національної економічної політики з глобалізованою світовою економічною системою, з її структурою, механізмами функціонування та регулювання, в напрямі ефективної адаптації національної економіки до стандартів, вимог, трендів та принципів функціонування глобальної економічної системи, що має стати основою успішного інтегрування національного господарства в регіональні міжнародні та глобальну економічні системи.

Існує три варіанти еволюції національної економіки в умовах глобалізації:

- рух до лідерів;
- поповнення геоекономічної периферії;
- підтримка існуючого статусу та рівновіддаленість від головних полюсів сили в умовах формування поліполярної глобальної системи.

Розвиток національної економіки в умовах глобальної економіки може реалізовуватися:

- в межах регіональних інтеграційних об'єднань;
- спираючись лише на власні сили та досягаючи власних цілей.

Підвищення конкурентоспроможності національної економіки як основної рушійної сили світового економічного розвитку є однією з ключових умов виходу з рецесії країн, які зазнали значних втрат внаслідок світової фінансово-економічної кризи 2008-2012 років.

В наші дні існує маса міжнародних рейтингів та оцінок рівня розвитку країн світу. Найбільш поширеними та повними є: індекси глобалізації (KOF Index of Globalization); глобальний індекс миру (Global Peace Index, GPI); індекс легкості ведення бізнесу (Ease of doing business Index); індекс економічної свободи (Index of Economic Freedom); індекс свободи преси (Press Freedom Index, PFI); індекс глобальної конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index); індекс сприйняття корупції (Corruption Perceptions Index, CPI); індекс розвитку людського потенціалу, ІРЛП (Human Development Index, HDI).

Індекс розвитку людського потенціалу (ІРЛП) є одним із найбільш використовуваних кількісних показників для оцінки людського розвитку, який був розроблений та прийнятий у системі ООН.

Незважаючи на відносне зростання ІРЛП України у 2009-2012р.р., динаміка рейтингу, навпаки, погіршилася. У 2010 році Україні займала 69 позицію, у 2011 році - 76 з показником 0,737, а в минулому році - 78 з показником 0,740. За критеріями досліджуваного індексу в нашої країни

найкращий стан справ із освітою та грамотністю - 0,860 (29 місце у світі), помітно гірший зі здоров'ям та довголіттям - 0,760, а найгірший із рівнем життя (економічним розвитком) - 0,615.

На момент набуття Україною незалежності індекс людського розвитку був вищий, ніж європейський та центральноазійський (0,714 порівняно з 0,701), а на даний час він нижчий (0,740 порівняно з 0,771).

При цьому серед складових індексу глобалізації найнижчий рівень Україна має за індексом соціальної глобалізації - 57,78% (2010 р.). Середнім є індекс економічної глобалізації - 64,84% (2010 р.), що позначає взаємо-зв'язок між потребами людей та можливостями виробництва, розповсюдження товарів і послуг завдяки міжнародній торгівлі, надходженню іноземних інвестицій. Високим є рівень політичної глобалізації - 86,07% (2010 р.), що відображає політичну вагу та вплив країни на світові процеси, масштаби розширення її участі в цих процесах. Країни з високими рівнями такого співвідношення, у тому числі Україна, є більш вразливими до викликів розвитку світового господарства.

Дослідження щодо національної конкурентоспроможності в системі глобальної економіки, які проводяться Всесвітнім економічним форумом - ВЕФ (World Economic Forum), охоплюють широке коло питань: виявлення та аналіз чинників найбільшого впливу на конкурентоспроможність, проведення порівняльного аналізу відповідних показників по більшості країн світу, розробка рекомендацій щодо механізмів покращення конкурентоспроможності окремих країн і регіонів. Про рівень конкурентоспроможності та конкурентну позицію тієї чи іншої національної економіки в глобальній економіці дає уявлення рейтинг глобальної конкурентоспроможності Global Competitiveness Report, сформований на основі Індексу глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index - GCI), який складається з 113 змінних, що об'єднані в 12 контрольних показників національної конкурентоспроможності: 1) управлінська сфера, 2) інфраструктура, 3) макроекономічне середовище, 4) здоров'я та початкова освіта, 5) вища освіта та підготовка, 6) ринок товарів та послуг, 7) трудові ресурси, 8) фінансова сфера, 9) розвиток технологій, 10) обсяги ринку, 11) розвиток бізнесу, 12) інновації. Індекс вимірюється за шкалою від 1 (найгірший результат) до 7 (найкращий результат). Він був розроблений професором К. Сала-і-Мартіном для ВЕФ і вперше представлений в 2005 р.

При цьому для оцінки та аналізу конкурентоспроможності національних економік використовуються статистичні дані, що враховують стадію економічного розвитку країни - базового розвитку (1), керованої ефективності

(2), інноваційного розвитку (3) або перехідний етап (від 1 до 2 та від 2 до 3) (табл. 12.1). На конкурентоспроможність певної групи країн визначальний вплив має відповідна група факторів, для якої розраховується свій субіндекс.

Таблиця 12.1

Індекс глобальної конкурентоспроможності країн у 2012-2013 роках
(за матеріалами: World Economic Forum)

Країна	Місце у рейтингу	Значення індексу
Швейцарія	1	5,72
Сінгапур	2	5,67
Фінляндія	2	5,55
Швеція	4	5,53
Нідерланди	5	5,50
Польща	41	4,46
РФ	67	4,20
Україна	73	4,14

Внаслідок економічних та політичних негараздів Україна втратила 16 позицій за 2009-2010 рр. Але у 2011-2012 рр. стан економіки країни покращився, що дало змогу піднятися в рейтингу на 7 позицій. А згідно зі звітом ВЕФ про глобальну конкурентоспроможність за 2012-2013 рр.

Таблиця 12.2

Індекс глобальної конкурентоспроможності України (за матеріалами: World Economic Forum)

Складові індексу глобальної конкурентоспроможності	2010-2011 р.р. (139 країн)		2011-2012 р.р. (142 країни)		2012-2013 р.р. (144 країни)	
	бал	рейтинг	бал	рейтинг	бал	рейтинг
Базові вимоги	3,9	102	4,2	98	4,4	79
Якість інститутів	3,0	134	3,0	131	3,1	132
Інфраструктура	3,8	68	3,9	71	4,1	65
Макроекономічна стабільність	3,2	132	4,21	112	4,4	90
Охорона здоров'я і початкова освіта	5,7	66	5,6	74	5,8	62
Підсилювачі ефективності	4,0	72	4,0	74	4,1	65
Вища освіта і професійна підготовка	4,6	46	4,6	51	4,7	47
Ефективність ринку товарів та послуг	3,5	129	3,6	129	3,8	117
Ефективність ринку праці	4,5	54	4,4	61	4,4	62
Рівень розвитку фінансового ринку	3,3	119	3,4	116	3,5	114
Технологічна готовність	3,4	83	3,5	82	3,6	81
Розмір ринку	4,5	38	4,5	38	4,6	38

Інновації та розвиток	3,3	88	3,3	93	3,4	79
Конкурентоспроможність бізнесу	3,5	100	3,5	103	3,7	91
Інновації	3,1	63	3,1	74	3,2	71

Україна перемістилася вгору ще на 9 позицій, продовжуючи демонструвати свої основні конкурентні переваги - освіту та ємність ринку (табл. 12.2).

Наведені в таблиці 12.3 показники дають змогу сформувати цілісну картину про рівень розвитку в найбільш важливих сферах життя суспільства та стану економіки, вплив факторів на розвиток галузей та місце України серед країн світу в системі глобальної економіки.

Таблиця 12.3

Рейтинг України з 148 країн світу за окремими складовими ІККС у 2013-2014 рр. (за матеріалами: World Economic Forum)

№ з/п	Показник	Позиція України в рейтингу	Кількість держав із гіршими показниками
1	Захист прав власності	143	5
2	Захист інтелектуальної власності	133	15
3	Рівень довіри до політиків	117	31
4	Корупція та хабарництво	130	18
5	Незалежність суддів	139	9
6	Марнотратство державних коштів	143	5
7	Обтяження державним регулюванням	137	11
8	Прозорість державної політики	130	18
9	Рівень організованої злочинності	106	42
10	Надійність роботи правоохоронців	133	15
11	Якість доріг	144	4
12	Якість залізничної інфраструктури	25	123
13	Здоров'я населення	83	65
14	Охоплення населення освітою	13	135
15	Якість освітніх послуг	69	79
16	Якість математичних, природничих наук	28	120
17	Рівень конкуренції в економіці	134	14
18	Ефективність антимонопольної політики	137	11
19	Вплив оподаткування на інвестування	145	3
20	Поширеність торгових бар'єрів	118	30
21	Обтяження митними процедурами	140	8
22	Вплив податків на стимулювання праці	140	8
23	Здатність країни до утримання талантів	140	8
24	Стійкість банків	143	5
25	Наявність новітніх технологій	106	42
26	Внутрішній розмір ринку	36	112

Найгірші показники стосуються впливу бюрократії, корупції та податкової політики на розвиток бізнесу та залучення інвестицій, довіри до

політиків, роботи правоохоронних органів та незалежності судів, якості доріг, стійкості банків, захисту матеріальних та інтелектуальних прав власності. Найкращий стан справ у нашій країні з охопленням населення освітою, якістю викладання природничих та математичних наук, рівнем розвитку залізниці та обсягами ринку.

Про рівень інтеграції економіки України в глобальну економічну систему свідчать і особливості взаємодії України з глобальною економікою через ТНК, індикатором якої є динаміка ПІІ. Сьогодні ТНК є одним з основних українських інвесторів, а ПІІ ТНК - основною формою зарубіжної експансії ТНК. Структура й динаміка українських інвестицій свідчить про орієнтацію більшості іноземних інвесторів на отримання швидкого прибутку та можливість зловживання фінансовими коштами. ТНК здійснюють свою діяльність на території приймаючої країни за допомогою дочірніх підприємств та філій. В Україні зафіксовано близько 7 тис. філій іноземних ТНК, тоді як у світі їх загалом приблизно 810 тис. Тобто частка України складає лише 0,8 % від загальної кількості філій ТНК.

Більшість ТНК, які представлені на українському ринку, спеціалізуються на харчовій промисловості та торгівлі. Саме ці галузі забезпечують швидкий обіг капіталу та невисокі комерційні ризики.

Однак слід звернути увагу, що сьогодні діяльність ТНК на території України пов'язана й із негативними чинниками. Одним із таких чинників є неспроможність вітчизняних виробників витримати конкуренцію з великими ТНК. В умовах недостатньо розвиненої технології та нестабільного фінансового стану частина вітчизняних підприємств відчують себе лідерами певних галузей виробництва. Стикнувшись із провідними компаніями світу, активи яких складають сотні мільярдів доларів США, більшості з них доводиться поступатися власними амбіціями заради можливості отримати в складі ТНК доступ до нових ринків, технологій, інвестиційних ліній. Разом з тим, посилюється залежність вітчизняної економіки від провідних ТНК світу й частково втрачається свобода вибору власного шляху економічного розвитку. Тому Україні слід враховувати всі можливі перешкоди й використовувати позитивний ефект від діяльності ТНК.

12.2. Україна у процесах європейської інтеграції

Стратегічними напрямками євроінтеграції вважають: 1) системну інтеграцію в європейське господарство з посиленням міжнародної конкурентоспроможності; 2) ефективну міжнародну спеціалізацію, спрямовану

на перспективні сегменти європейського ринку; 3) міжнародну диверсифікацію, спрямовану на ліквідацію монопольної чи монопсонічної залежності від зарубіжних ринків; 4) становлення вітчизняних транснаціональних економічних структур з менеджментом європейського рівня; 5) інтеграційну взаємодію з Європейським Союзом, Центрально- та Східноєвропейськими угрупованнями країн; 6) підтримку економічної безпеки через механізми захисту від несприятливих змін європейської кон'юнктури, фінансових криз тощо.

Реалізацію пріоритетів євроінтеграції забезпечує співпраця з регіональними європейськими економічними організаціями: Європейський банк реконструкції і розвитку, Європейська асоціація вільної торгівлі, спеціалізованими урядовими й неурядовими організаціями в галузі зв'язку та інформаційного обміну, транспорту, енергетики, торгівлі, промислового розвитку, сільського господарства та ін.

Стратегія європейської інтеграції національної економіки має здійснюватися поетапно. На першому етапі передбачаються зростання експорту та одночасне скорочення промислового імпорту. Експорт окремих видів продукції хімічної промисловості, чорної металургії на цьому відрізку дещо знижується в міру відновлення внутрішнього попиту, розвитку режиму вільної торгівлі з країнами СНД.

Заходи другого етапу мають бути реалізованими в межах Світової організації торгівлі (СОТ). Особливостями цього етапу є істотне збільшення експортної частки машинобудівельної та високотехнологічної продукції. Очікується розширення співпраці з розвинутими державами (країни «Великої сімки»). Саме вони стануть найбільшими постачальниками нових технологій та високотехнологічних товарів, а також найпотужнішим джерелом інвестицій.

Третій етап відзначатиметься інтенсивним розвитком усіх галузей економіки, що стане головним фактором розвитку експорту. Повністю завершиться перехід на законодавство, побудоване на економічних важелях регулювання експорту та імпорту, яке відповідатиме європейським нормам і стандартам. Україна стане членом провідних європейських торговельних організацій і угруповань. Енергетичні ресурси надходитимуть принаймні з 6–7 ринків.

Окрім розвитку зовнішньої торгівлі перспективним напрямом євроінтеграції української економіки є залучення іноземного капіталу у формі прямих інвестицій та довгострокових кредитів.

Можливості залучення до України іноземного капіталу пов'язані зі створенням сприятливого інвестиційного клімату. Основні компоненти цього клімату – відносно низька вартість робочої сили; дешевизна прав

землекористування; прийнятний рівень розвитку виробничої та соціально-побутової інфраструктури; система пільгового оподаткування; преференційний міграційно-митний режим; розвинуте зовнішньоекономічне законодавство.

12.3.Участь України у регіональних інтеграційних угрупованнях

Україна постійно вдосконалює форми включення в європейський економічний простір, насамперед, у прикордонних регіонах. Це, зокрема, вільні або спеціальні економічні зони; єврорегіони; морські економічні райони міжнародного співробітництва; спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку; міжнародні транспортні коридори.

Запроваджено спеціальний режим інвестиційної діяльності і на територіях пріоритетного розвитку у Чернігівській та Житомирській областях; у Києві засновано технологічні парки «Напівпровідникові технології і матеріали, оптоелектроніка та сенсорна техніка» та «Інститут електрозварювання ім. Є.О. Патона». Тут проходять міжнародні транспортні коридори № 3 Берлін–Дрезден–Вроцлав–Львів–Київ; а також вищезазначений № 9.

У західному регіоні України створено СЕЗ «Закарпаття», «Яворів», «Інтерпорт–Ковель», курортно-рекреаційна СЕЗ «Курортополіс Трускавець»; встановлено спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку у Закарпатській, Львівській та Волинській областях; тут проходять міжнародні транспортні коридори – вищеназваний № 3, а також № 5 Трієст–Любляна–Братислава–Ужгород–Львів.

Україна бере участь у роботі таких європейських об'єднань, як Чорноморське економічне співробітництво (ЧЕС), ГУАМ (Грузія–Україна–Азербайджан–Молдова), Центральноєвропейська ініціатива (ЦЄІ об'єднує Австрію, Албанію, Білорусь, Болгарію, Боснію та Герцеговину, Італію, Македонію, Польщу, Словацьку республіку, Словенію, Румунію, Угорщину, Україну, Хорватію, Чеську республіку; у діяльності робочої групи бере участь німецька земля Баварія). ЦЄІ підтримує такі групи проектів: інвестиційні (передбачають також відповідне техніко-економічне обґрунтування); організаційні (навчання, дослідження, інформаційні системи тощо); культурні (фестивалі, семінари, стипендії). ЄС підтримав ідею регіонального співробітництва як один із засобів сприяння Україні в її зусиллях трансформувати свої політичні та економічні структури.

Успішна реалізація зазначених проектів має такі позитивні наслідки для економіки України: 1) залучення іноземних інвестицій для прискореного

соціально-економічного розвитку окремих регіонів; 2) залучення передових технологій, «ноу-хау»; 3) створення нових робочих місць; 4) розвиток взаємовигідного товарообміну; 5) створення наукових впроваджувальних центрів; 6) удосконалення системи підготовки кадрів; 7) обмін фахівцями з різних галузей знань тощо.

12.4. Проблеми формування стратегії інтеграції України до глобальної економічної системи

Пріоритети євроінтеграційної стратегії України – дотримання стратегічного балансу між західноєвропейським вектором (Європейський Союз) та іншими важливими векторами зовнішньоекономічного розвитку (США–ЄС–Китай, Японія).

Проблеми, що перешкоджають набуттю Україною повноправного членства в ЄС: 1) цивілізаційні (українське та західноєвропейське суспільства перебувають на різних стадіях циклів цивілізаційного розвитку); 2) трансформаційні (відсутність корекції в стратегії розвитку ЄС у напрямі орієнтації на загальноєвропейську, а не західноєвропейську модель відносин між країнами); 3) моделювання (стратегія розвитку відносин України з ЄС має враховувати модель майбутнього, а не нинішнього ЄС).

Вплив світової економічної кризи 2007 - 2010 рр. на цілі і пріоритети стратегії економічного розвитку України проявився в пошуку перехідних цільових орієнтирів (скажімо, набуття асоційованого членства в ЄС на прикладі Норвегії).

Проблеми засобів досягнення стратегічних цілей пов'язані з дотриманням умов культурно-етнічної, економічної «сумісності»: 1) близькість рівнів розвитку та інтернаціоналізації економіки країн-партнерів; 2) наявність високорозвинутих економічних зв'язків між суб'єктами економічної діяльності країн, що інтегруються.

Перешкоди засобів досягнення євроінтеграційних цілей:

1) Україна значно відстає від середнього рівня ЄС за показниками ВВП на душу населення, рівня експорту на душу населення, прямих іноземних інвестицій на душу населення;

2) нездатність багатьох українських підприємств витримати конкурентний тиск єдиного європейського економічного простору;

3) значне розходження за рівнем соціальних стандартів між Україною та ЄС (наприклад, рівень розвитку людського потенціалу);

4) недостатній потенціал виходу України на західноєвропейські ринки високотехнологічних виробів та входження у відповідні системи міжнародної кооперації, що сформовані або формуються в ЄС;

5) недостатня сумісність України з ЄС за інституціональними ознаками, особливо в таких сферах, як: судова система, суспільна інформованість, статистика, соціальний захист, регіональне співробітництво, охорона довкілля, охорона здоров'я, правосуддя, державні закупівлі тощо.

Проблеми способів поєднання засобів досягнення стратегічних цілей пов'язані з формуванням еволюційного, поступового характеру входження України до ЄС. Світова економічна криза 2007 - 2010 рр. актуалізувала проблеми підвищення внутрішнього попиту та розширення місткості внутрішнього ринку.

Перспективи включення України в економічний простір Європейського Союзу залежать від: 1) завершення процесу закріплення базових ринкових перетворень в Україні і становлення розвинутих ринкових інституцій; 2) відмови від структурної політики підтримки розвитку застарілих базових галузей економіки; 3) істотного розвитку механізмів комерціалізації існуючого в Україні інтелектуального потенціалу.

Основи прискорення інтеграції України до глобальної економічної системи: 1) економічні (розвиток галузей: аерокосмічної, виробництва нових матеріалів, фармацевтичної, електронної, електротехнічної); 2) політичні (пріоритетність науково-технічної, інноваційної, освітньої та інформаційної політики держави); 3) фінансові (механізм цільового фінансування адаптації України до міжнародних стандартів має охоплювати усі рівні бюджетного процесу, позабюджетні фонди, а також залучення коштів вітчизняних підприємств).

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

1. Білорус О.Г. Глобалізація та безпека розвитку / О.Г. Білорус. – К.: КНЕУ, 2001. – 244 с.
2. Білорус О.Г. Економічна система глобалізму / О.Г. Білорус. – К.: КНЕУ, 2003. – 115 с.
3. Економічна теорія. Макроекономіка. Підручник / За ред. В.М.Тарасевича. – К.: Знання, 2012. – 206 с.
4. Кальченко Т.В. Глобальна економіка: методологія системних досліджень: навч. посіб. / Т.В. Кальченко. – К.: КНЕУ, 2009. – 364 с.
5. Мазурок П.П. Глобальна економіка: навч. посіб. / П.П. Мазурок, Б.М. Одягайло, В.В. Кулішов, О.М. Сазонец. – Львів: «Магнолія 2006», 2009. – 208 с.
6. Міжнародна економіка. Підручник / За ред. В.М.Тарасевича. – К.: Знання, 2012. – 143 с.
7. Міжнародна економіка: підручник / За ред. Ю.Г. Козака. – К.: ЦУЛ, 2009. – 560 с.
8. Міжнародні стратегії економічного розвитку: навч. посіб. / За ред. Ю.Г. Козака. – К.: ЦНЛ, 2009. – 356 с.
9. Міжнародні організації: навч. посіб. / За ред. Ю.Г. Козака. – К.: ЦУЛ, 2007. – 440 с.
10. Національна економіка. Навчальний посібник / За ред. В.М.Тарасевича. – К.: ЦНЛ, 2009. – 280 с.
11. Радзівська С.О. Глобальна економіка: Конспект лекцій / С.О. Радзівська. – К.: «СІК ГРУП УКРАЇНА», 2015. – 344 с.
12. Сорос Дж. Криза глобального капіталізму: (Відкрите суспільство під загрозою) / Джордж Сорос; пер. з англ. Р. Ткачук, А. Фролкін. – К.: Основи, 1999. – 259 с.
13. Сорос Дж. Про глобалізацію / Джордж Сорос; пер. з англ. А. Фролкін. – К.: Вид-во Соломії Павличко, 2002. – 173 с.
14. Сорос Дж. Епоха помилок: Мир на порозі глобального кризиса / Джордж Сорос; пер. з англ. – М.: Альпіна Бизнес Букс, 2008. – 202 с.
15. Стігліц Дж. Глобалізація та її тягар; А.Іщенко (пер. з англ.) / Джозеф Стігліц. – К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2003. – 252 с.
16. Фукуяма Ф. Кінець історії і останній чоловік / Ф.Фукуяма. – М.: АСТ, 2007. – 588 с.
17. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С.Хантингтон. — М.: АСТ, 2003. — 603с.

18. Яковец Ю. В. Глобализация и взаимодействие цивилизаций / Ю.В. Яковец. — М.: ЗАО «Издательство «Экономика»», 2003. — 411 с.

19. Arrighi G. Industrial Convergence, Globalization, and the Persistence of the North-South Divide / Giovanni Arrighi, Beverly J. Silver and Benjamin D. Brewer // Globalization and Economy. Vol. 1. Globalizing Markets and Capitalism. Ed. by P. James, B.K. Gills. – Los Angeles: Sage publications, 2007. – P. 245–275.

20. Griffin K. Economic Globalization and Institutions of Global Governance/ Keith Griffin // Globalization and Economy. Vol. 3. Globalizing Economic Regimes and Institutions. Ed. by P. James and R. Palan – Los Angeles: Sage publications, 2007. – P. 297–314.

Летуча Олександра Володимирівна

ГЛОБАЛЬНА ЕКОНОМІКА

Конспект лекцій

Тем. план 2018, поз.

Підписано до друку 26.03.2018. Формат 60х84 1/16. Папір друк. Друк плоский.
Облік.-вид. арк. Умов. друк. дрк. Тираж 100 пр. Замовлення № ____.

Національна металургійна академія України
49600, м. Дніпро-5, пр. Гагаріна, 4

Редакційно-видавничий відділ НМетАУ